

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

‘Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου’

Κατεύθυνση: *Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός & Ανάπτυξη του Χώρου*

**Η καινοτομία ως μοχλός για την επιχειρηματικότητα των
περιφερειών της ευρωπαϊκής υπαίθρου**

«Η μελέτη περίπτωσης της Cumbria»

Διπλωματική εργασία του Δημητρίου Χοτζόγλου

Αθήνα, Ιούλιος 2015

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

‘Εφαρμοσμένη Γεωγραφία και Διαχείριση του Χώρου’

Κατεύθυνση: *Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός & Ανάπτυξη του Χώρου*

**Η καινοτομία ως μοχλός για την επιχειρηματικότητα των
περιφερειών της ευρωπαϊκής υπαίθρου**

«Η μελέτη περίπτωσης της Cumbria»

Διπλωματική εργασία του Δημητρίου Χοτζόγλου

Ακαδημαϊκός Επιβλέπων

Παπαδόπουλος Α.Γ

Αθήνα, Ιούλιος 2015

*Στην οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράστασή τους και
στον καθηγητή μου για την εμπιστοσύνη του στο πρόσωπό μου...*

Περιεχόμενα

Περίληψη	7
Abstract	8
Εισαγωγή	10
1. Προς μια νέα αναπαράσταση της υπαίθρου.....	13
1.1 Θεωρητικό Πλαίσιο	13
1.2 Δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά στοιχεία και πολιτικές.....	16
1.3 Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)	29
1.3.1 Η ιστορική εξέλιξη της ΚΑΠ.....	30
1.3.2 Η νέα αρχιτεκτονική της ΚΑΠ	32
2. Ανάπτυξη, περιφερειακή πολιτική και επιχειρηματικότητα της υπαίθρου	39
2.1 Η εξελισσόμενη εννοιολόγηση της ανάπτυξης.....	39
2.2 Περιφερειακή Πολιτική και ανάπτυξη.....	40
2.3 Επιχειρηματικότητα και ανάπτυξη: προς μια εννοιολόγηση στις αγροτικές περιοχές.....	43
3. Ο ρόλος της καινοτομίας στην περιφερειακή ανάπτυξη	50
3.1 Θεωρητικά εργαλεία για την καινοτομία.....	50
3.2 Μοντέλα καινοτομίας	54
3.3 Η κατανομή της καινοτομίας στον Ευρωπαϊκό χώρο: στοιχεία και πολιτικές	57
4. Ευρωπαϊκή Ύπαιθρος και Καινοτομία	68
4.1 Τα χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Ύπαιθρου	68
4.2 Η εμπειρία των ευρωπαϊκών χωρών	74
5. Μελέτη περίπτωσης: Cumbria	82
5.1 Χαρακτηριστικά περιοχής	82
5.2 Ο ρόλος της Βορειοδυτικής περιφέρειας	85
5.3 Ο ρόλος της μετακίνησης πληθυσμού στην ύπαιθρο: στοιχεία από την περίπτωση της Cumbria	90
5.4 Ο χαρακτήρας της καινοτομίας στην Cumbria.....	95
Συμπεράσματα	97
Βιβλιογραφία	101

Πίνακας 1 Αλλαγές στον πληθυσμό της ΕΕ 2009-13, NUTS 3.	19
Πίνακας 2 Πυκνότητα πληθυσμού (κάτοικοι ανά τ.χλμ).....	20
Πίνακας 3 Οικονομική Ανάπτυξη: κατά κεφαλήν ΑΕΠ.	22
Πίνακας 4 Απασχόληση ανά οικονομική δραστηριότητα.	26
Πίνακας 5 Συνολική χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση.	28
Πίνακας 6 Σύγκριση πιστώσεων ΠΔΠ 2014/2020 και 2007/2013 ανά τομέα.	33
Πίνακας 7 Σύγκριση δαπανών ΚΑΠ μεταξύ ΠΔΠ 2014-2020 και έτους 2013 στην ΕΕ-28.....	36
Πίνακας 8 Προβλεπόμενα ανώτατα όρια άμεσων ενισχύσεων στην ΕΕ.....	38
Πίνακας 9 Ποσοστό γεννήσεων μη-Βρετανών υπηκόων ανά έτος άφιξης στην Βρετανία	92

Χάρτης 1 Κατανομή αστικού, ημιστικού και αγροτικού πληθυσμού στην ΕΕ.	16
Χάρτης 2 Απασχόληση ανά οικονομική δραστηριότητα.....	27
Χάρτης 3 Δείκτης Περιφερειακής ανταγωνιστικότητας, 2013.....	59
Χάρτης 4 Η θέση της Cumbria στο Ην. Βασίλειο	84
Χάρτης 5 Cumbria	85
Χάρτης 6 καθορισμός αγροτικών και αστικών κέντρων, της Βορειοδυτικής περιφέρειας	87
Χάρτης 7 Ποσοστό εργαζομένων στον κατασκευαστικό κλάδο, 2009.	89

Γράφημα 1 Πληθυσμός με βάση τον τύπο περιφέρειας στην ΕΕ-28, ΕΕ- 15 και ΕΕ-N13, 2013
Γράφημα 2 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στους διαφορετικούς τύπους περιφερειών κατά μέσο όρο την ΕΕ-28, 2006-11
Γράφημα 3 Ποσοστό απασχόλησης (15-64 έτη) στην ΕΕ-28 με βάση τον τύπο περιοχής, 2008-13.
Γράφημα 4 Ποσοστό απασχόλησης (15-64 έτη) στην ΕΕ-28 και μέσος όρος με βάση ομαδοποίηση των χωρών της ΕΕ, 2008-13.
Γράφημα 5 Κατανομή πόρων του τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης στην ΕΕ-28 κατά κατηγορία.
Γράφημα 6 Δείκτης περιφερειακής ανταγωνιστικότητας, 2013.
Γράφημα 7 Εξέλιξη του εισοδήματος στον αγροτικό χώρο ανά ετήσια εργασιακή μονάδα, ΕΕ-28, 2013 (ποσοστό αλλαγής από 2012).
Γράφημα 8 Δείκτες εισοδήματος, αγροτικές καλλιέργειες, 2012, σε Ευρώ
Γράφημα 9 Συνολική απασχόληση στον πρωτογενή τομέα και μερίδιο στη συνολική απασχόληση, ΕΕ-27, 2007-12
Γράφημα 10 Σύνολο πληθυσμού της Βορειοδυτικής περιφέρειας, 2009
Γράφημα 11 Δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη ως ποσοστό της ΑΠΑ: ανά χώρα και περιφέρεια, 2008

Συντομογραφίες

Σ.Α.Κ.Χ	Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου
Δ.Π.Α	Δείκτης Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας
Ε.Τ.Π.Α	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
Ε.Τ.Α.Κ	Συστήματα Έρευνας Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας
Εν.Κ	Ένωση Καινοτομίας
ΜΜΕ	Μικρομεσαίες επιχειρήσεις
ΠΚΑΠ	Πρώην κάτοικοι αστικών περιοχών
ΚΑΠ	Κοινή Αγροτική Πολιτική
ΓΣΔΕ	Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου
ΤΠΕ	Τεχνολογία Πληροφορικής και Επικοινωνιών
Ε.Ε	Ευρωπαϊκή Ένωση
Α.Ε.Π	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Α.Π.Α	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία
ΧΓΕ	Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Έκταση
ΚΟΕ	Κοινή Οργάνωση Αγοράς
ΕΣΚ	Ευρωπαϊκή Σύμπραξη Καινοτομίας

Περίληψη

Οι αλλαγές πού παρατηρούνται τα τελευταία έτη όπως εκφράζονται από την εντατικοποίηση του παγκόσμιου εμπορίου, την απελευθέρωση των διεθνών αγορών, την δημιουργία ενιαίων ζωνών οικονομικής δραστηριότητας με κοινούς κανόνες καθώς και την αυξανόμενη επιρροή των περιβαλλοντικών κινημάτων, έχουν ωθήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της να προσαρμοστούν και να ανταπεξέλθουν στον παγκόσμιο ανταγωνισμό. Οι ανακατατάξεις λοιπόν, που διαδραματίζονται στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και του ανταγωνισμού, διαμορφώνουν νέες προϋποθέσεις, που οδηγούν από τη μία νέες περιοχές σε τροχιά ανάπτυξης ενώ άλλες, ήδη ανεπτυγμένες σε κρίση. Δημιουργήθηκε, έτσι, η ανάγκη της αναζήτησης μιας σειράς μέτρων, σκοπός των οποίων είναι η προώθηση μιας έξυπνης και βιώσιμης ανάπτυξης. Μέσα σε αυτά τα δεδομένα, δόθηκε προτεραιότητα στην συγκρότηση μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής έρευνας και καινοτομίας, όπου το κέντρο του ενδιαφέροντος θα βρίσκεται στην επένδυση, στην έρευνα, στην καινοτομία και στην επιχειρηματικότητα που μπορούν να αναπτυχθούν σε κάθε κράτος-μέλος ή ακόμη και σε κάθε περιφέρεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται το φαινόμενο της επιχειρηματικότητας σε ένα καινοτόμο περιβάλλον των αγροτικών περιφερειών της Ευρώπης. Θέτει τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα που σχετίζονται με την ανάπτυξη και υποστήριξη της επιχειρηματικότητας στην ύπαιθρο καθώς και επιχειρεί να αποσαφηνίσει την έννοια και την φύση της καινοτομίας στην ανάπτυξη ενός τόπου βασιζόμενη στην ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Ακόμη, περιλαμβάνει την ανάλυση των στρατηγικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των προγραμμάτων της για έξυπνη εξειδίκευση και καινοτομία αλλά και τις πολιτικές και τα συστήματα που εμπλέκονται σ αυτή την διαδικασία σε ευρωπαϊκό, κρατικό και περιφερειακό επίπεδο. Τέλος, για την ανάδειξη του θέματος δίνει έμφαση σε παραδείγματα ευρωπαϊκών κρατών και περιφερειών που σχετίζονται με το ζήτημα της επιχειρηματικότητας και καινοτομίας στο εσωτερικό τους καθώς και σε μελέτη περίπτωσης (case study) της κομητείας της Cumbria, του Ηνωμένου Βασιλείου καθώς και στην επεξεργασία δευτερογενών δεδομένων.

Η αναφορά στον χώρο της υπαίθρου γίνεται διότι προσδιορίζει ένα συγκεκριμένο επιχειρηματικό περιβάλλον με διακριτά από τον αστικό χώρο, φυσικά και κοινωνικοοικονομικά γνωρίσματα αποτελώντας παράλληλα και σημαντικό πόρο για την επιχειρηματικότητα κάθε τόπου αφού διαμορφώνει οικονομικές ευκαιρίες. Τέλος

η γεωγραφική του θέση, ο φυσικός του πλούτος καθώς και τα κοινωνικά δίκτυα με τους τοπικούς και περιφερειακούς φορείς αναμφίβολα ασκούν δυναμική επίδραση στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας που αξίζει περαιτέρω ανάλυσης.

Λέξεις κλειδιά: ευρωπαϊκή ύπαιθρος, ευρωπαϊκές πολιτικές, επιχειρηματικότητα, καινοτομία, περιφερειακή ανάπτυξη, Κάμπρια

Abstract

During the last years European Union with its member states has been facing rapid changes resulted from the globalization process. More specifically, processes as the intensification of global trade, the liberation of global markets, the creation of free trade zones under the same regulation as well as the increasing influence of environmental movements have created the need of adjustment to the global competition putting different areas either in a development or decline path. At the same time, the demand for a smart and sustainable development has gained the attention with new measures applied in that scope. As a result, there has been created a common European strategy for driving and funding research and innovation together with entrepreneurship in the member-states and regions of the EU.

The aim of this master thesis is to study the issue of entrepreneurship in an innovative environment in European rural areas. The main research questions are related to the driving and support of entrepreneurship which are firstly approached by trying to clarify the concept of innovation for spatial development based on international bibliography. In addition, it attempts to analyze the EU strategies and programs for smart specialization and innovation together with the national and regional policies and systems. Moreover, it focuses on paradigms from the EU states and regions experience and mainly on the case study of the county of Cumbria in North-West England by exploring secondary sources.

The reference in rural areas is highlighted throughout this study for reasons related to their meaning for the development of entrepreneurship. Apart for the urban areas, rural areas gather important natural, socioeconomic and networking with local actors resources and characteristics leading to important opportunities for the development of entrepreneurship that need to be researched.

Key words: rural areas, European policies, entrepreneurship, innovation, regional development, Cumbria

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο του παγκοσμιοποιημένου χωρικού ανταγωνισμού οι δομές εκπαίδευσης, έρευνας και τεχνολογίας θεωρούνται σημαντικό πλεονέκτημα τόσο για τις μεγάλες πόλεις όσο και για τις περιοχές της περιφέρειας, λειτουργώντας παράλληλα ευεργετικά στην εικόνα ενός τόπου (OECD 2007). Σήμερα, την έννοια της καινοτομίας ως παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης την συναντάμε σε όλα τα επίπεδα, από το εθνικό και το περιφερειακό μέχρι το παγκόσμιο. Η κρίση του παραγωγιστικού γεωργικού μοντέλου και των πρόσφατων αναθεωρήσεων της ΚΑΠ όσο και της αλλαγής των σχέσεων μεταξύ αγροτικού και αστικού χώρου αποτελούν τα αίτια της οικονομικής κρίσης στον σύγχρονο αγροτικό χώρο. Οι σχέσεις αυτές επηρεάζουν διαρκώς, τις μορφές και τις ευκαιρίες απασχόλησης και εισοδήματος (πολυαπασχόληση, εξωγεωργική απασχόληση, επανεγκατάσταση στον αγροτικό χώρο) καθώς και τους ρόλους των υποκειμένων. Με άλλα λόγια, οι διαδικασίες και τα φαινόμενα από-αγροτοποίησης και υποαπασχόλησης στον αγροτικό χώρο σε συνδυασμό με την κρίση της μισθωτής εργασίας και της αυτοαπασχόλησης στα αστικά κέντρα δημιουργεί σύνθετα αισθήματα εργασιακής ανασφάλειας και κοινωνικής αβεβαιότητας που οδηγούν συνήθως στην αναζήτηση εποχικών ή περιοδικών εργασιών στον ένα ή στον άλλο χώρο. Έτσι, για την επιτυχή υλοποίηση μιας επιχειρηματικής ιδέας απαιτείται η ικανότητα συνδυασμού της δημιουργικότητας και της καινοτομίας με τη σωστή διαχείριση και την ικανότητα προσαρμογής της επιχείρησης στις τρέχουσες εξελίξεις σε διάφορους τομείς. (Panorama Info regio, 2012)

Κατά τον Schumpeter, η καινοτομία μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, όπως η εισαγωγή στην αγορά ενός νέου ή καλύτερου ποιοτικά αγαθού, η χρησιμοποίηση μιας νέας παραγωγικής διαδικασίας, η πρόσβαση σε νέες προμήθειες εισροών, ή τέλος η πραγματοποίηση μιας νέας μορφής οργάνωσης της επιχείρησης. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις μπορούν να επιταχύνουν τις καινοτόμους δράσεις τους, αναπτύσσοντας συνεργασίες με άλλες επιχειρήσεις και συμμετέχοντας στον σχηματισμό δικτύων. Μέσω της δικτύωσης, παρέχεται η δυνατότητα για καλύτερη επικοινωνία με τους πελάτες, τους προμηθευτές, στηρίζεται η συνέργεια των Πανεπιστημίων και των επιχειρήσεων, κάνοντας χρήση των ερευνητικών υποδομών των Πανεπιστημίων. Οι ανακατατάξεις, που όπως προείπαμε διαδραματίζονται στο

πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και του ανταγωνισμού, διαμορφώνουν νέες προϋποθέσεις, που οδηγούν από τη μία νέες περιοχές σε τροχιά ανάπτυξης ενώ άλλες, ήδη ανεπτυγμένες σε κρίση. Αντιληπτή, λοιπόν, έγινε η ανάγκη της αναζήτησης της σχέσης μεταξύ του χώρου και της ανάπτυξης, ερμηνεύοντας τις χωρικές συγκεντρώσεις υψηλής τεχνολογίας, τις διαδικασίες καινοτομίας και τεχνολογίας καθώς και του ρόλου των θεσμών. Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις, υιοθετήθηκαν νέες θεωρητικές προσεγγίσεις της οικονομικής ανάπτυξης και συγκεκριμένα της αναδυόμενης θεωρίας της «οικονομίας της γνώσης» (Φουτάκης, 2004).

Οι νέες αυτές προσεγγίσεις πρεσβεύουν ότι στην οικονομία της γνώσης, ο ανταγωνισμός δεν στηρίζεται στο χαμηλό κόστος και τις τιμές, αλλά στη δημιουργία νέων ιδεών, τη διάχυση της επιστημονικής γνώσης, το εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό και την εφαρμογή της καινοτομίας. Αυτός λοιπόν ο οικονομικός μετασχηματισμός καθιστά το ρόλο της περιφέρειας σε περίοπτη θέση αναφορικά με την παγκόσμια οικονομία. Ουσιαστικά, η παγκοσμιοποίηση και η περιφερειοποίηση, είναι μέρη της ίδιας διαδικασίας του οικονομικού μετασχηματισμού (Florida, 1995). Η περιφέρεια πλέον ως έννοια έχει να κάνει με ένα σύστημα παραγωγής. Το σύστημα αυτό απαρτίζεται από τις υποδομές για την παραγωγή, τις ανθρώπινες υποδομές, τις φυσικές αλλά και επικοινωνιακές υποδομές και φυσικά το σύστημα βιομηχανικής διακυβέρνησης (Florida, 1995). Η πρόσφατη οικονομική κρίση ενισχύει το «αγροτικό ιδεώδες» μέσω μιας αντίληψης «ανθεκτικότητας» του αγροτικού χώρου σε περιόδους κρίσης, όπου η αγροτική κοινότητα και η επανενεργοποίηση κοινωνικών δικτύων δίνουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε φθηνή κατοικία και τροφή ενώ προσφέρουν θέσεις απασχόλησης όχι μόνο στον τομέα της γεωργίας, ιδιαίτερα για τους παλιννοστούντες από τα αστικά κέντρα που διαθέτουν πατρογονική περιουσία. Έτσι, αν σε μια πρώτη φάση τα φαινόμενα αποαστικοποίησης είχαν ως έρεισμα την αναζήτηση καλύτερου πλαισίου ζωής και εργασίας (κυρίως στον τριτογενή τομέα) έχοντας έναν σχετικά επιλεκτικό χαρακτήρα, πολύ πρόσφατα τα φαινόμενα αυτά φαίνεται να ενισχύονται υπό την πίεση της κρίσης, και μάλιστα με την προσδοκία βιοπορισμού από την γεωργία σε πιο παραδοσιακές ή σε περισσότερο επιχειρηματικές εκφάνσεις της.

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται το φαινόμενο της επιχειρηματικότητας σε ένα καινοτόμο περιβάλλον των αγροτικών περιφερειών της Ευρώπης. Συγκεκριμένα, έχει ως στόχο να αναδείξει τον σημαντικό ρόλο της

υπαίθρου στην ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτομικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων αποτελώντας πόλο έλξης κοινωνικών ομάδων.

Για το σκοπό αυτό χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρατίθεται η ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικά με το κομμάτι της υπαίθρου έτσι ώστε να γίνει μια περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης. Παρουσιάζονται δημογραφικά και οικονομικά στοιχεία μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο να μελετηθεί η δομή καθώς και η εξέλιξη των μεγεθών της. Επίσης, παρουσιάζονται πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην αναδιάρθρωσή της με κεντρικό σημείο την ΚΑΠ.

Στο δεύτερο κεφάλαιο προσδιορίζεται ο όρος ανάπτυξη καθώς και οι αντίστοιχες περιφερειακές πολιτικές. Επιχειρείται μια σύνδεση της περιφερειακής ανάπτυξης με την θεωρία της επιχειρηματικότητας στον αγροτικό χώρο καθώς και προβάλλονται τα κίνητρα με τους παράγοντες της επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Στο τρίτο κεφάλαιο, αποσαφηνίζεται η έννοια και η φύση της καινοτομίας στην ανάπτυξη ενός τόπου βασιζόμενη στην ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας. Παράλληλα προβάλλονται και οι πρακτικές και πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την προώθηση της καινοτομίας σε περιφερειακό επίπεδο, ειδικά σε περιόδους οικονομικής κρίσης.

Στο τέταρτο κεφάλαιο δίνεται έμφαση με το πώς η καινοτομία συνδέει την επιχειρηματικότητα στον Ευρωπαϊκό αγροτικό χώρο. Μέσα από παραδείγματα επιχειρήσεων αλλά και ολοκλήρων περιφερειών αναδεικνύεται η σημασία της επιχειρηματικότητας σε συνδυασμό με την καινοτομία για την δημιουργία βιώσιμων επιχειρηματικών σχεδίων και την αναζωογόνηση ολόκληρων ευρωπαϊκών περιφερειών.

Τέλος, το πέμπτο κεφάλαιο αφορά την περίπτωση μελέτης της περιοχής της Cumbria. Το θεωρητικό πλαίσιο που προηγήθηκε από τα προηγούμενα κεφάλαια συνδυάζεται για να δούμε σε πρακτικό επίπεδο πως τα Περιφερειακά Συστήματα Καινοτομίας συμβάλουν στην ενδυνάμωση της καινοτομικής επιχειρηματικότητας. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στη μεταφορά γνώσης των νεοεισελθόντων κατοίκων (in migrants) στην περιοχή με αποτέλεσμα την δημιουργία νέων επιχειρήσεων.

1. Προς μια νέα αναπαράσταση της υπαίθρου

1.1 Θεωρητικό Πλαίσιο

Στη γεωγραφία, οι γεωγραφικές αναπαραστάσεις ή γεωγραφικές φαντασίες αποτελούν καθοριστικά στοιχεία για την κατανόηση της οργάνωσης του χώρου. (Gregory, 1994). Το πρώτο πράγμα που συνειδητοποιούμε για τη γεωγραφική φαντασία είναι ότι το σημείο εκκίνησης αποτελεί μια τοποθέτηση σχετικά με την γνώση μας και το πώς κατανοούμε τον κόσμο. Αυτή η αρχική τοποθέτηση υπαγορεύει τις «κατασκευές» γεωγραφικών εννοιών, όπως, π.χ., οι αστικοποιημένες περιοχές, οι περιοχές της υπαίθρου, η ακόμη μακρινή Ιαπωνία, οι οποίες στη συνέχεια, μετασχηματίζονται, υποθετικά, σε «αντικειμενικές» γεωγραφικές θεωρήσεις. Σε αυτό το σημείο όμως δημιουργείται το ερώτημα για το πώς ορίζονται η αστικοποίηση, η ύπαιθρος και η μακρινή απόσταση αλλά από ποιους (Massey, 1999).

Κατά τον Harvey (1996) οι κατασκευές γεωγραφικών αναπαραστάσεων και φαντασιών αφορούν «Λόγους» (discourse) ειδικών με την δημιουργία αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων «Λόγων» γύρω από συγκεκριμένες γεωγραφικές αναπαραστάσεις/φαντασίες. Σημαντικό ρόλο εδώ, εμφανίζουν τα κέντρα εξουσίας τα οποία τείνουν να εισάγουν νέους όρους και περιγραφές. Σε ένα δεύτερο όμως επίπεδο, οι συγκρούσεις «Λόγων» (discursive struggles) αποκτούν ιδιαίτερη συμβολική και υλική σημασία καθώς αντιπροσωπεύουν συγκρούσεις για τη διανομή της εξουσίας. Συγκεκριμένα, περιλαμβάνουν ένα εύρος από την απλή ονοματοθεσία ενός γεωγραφικού σημείου σε ένα χάρτη μέχρι την κατηγοριοποίηση οικισμών ως προς το βαθμό αστικοποίησης. Αυτή λοιπόν η συνεχής διαλεκτική συσχέτιση μεταξύ γεωγραφικών αναπαραστάσεων/φαντασιών – «Λόγου» (discourse) – κοινωνικών πρακτικών/ εξουσίας αποτελεί ένα συνεχές διακύβευμα και επίσης ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον πεδίο έρευνας στη γεωγραφία. Ένα παράδειγμα τέτοιου διακυβεύματος αποτελεί η σημερινή συζήτηση στα πλαίσια της ΕΕ για την ύπαιθρο.

Αυτό που αποτελεί την καθοριστικότερη διαφορά μεταξύ των χωρών είναι οι ριζικά αποκλίνουσες αντιλήψεις για την ύπαιθρο. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις της υπαίθρου μπορούν να ταξινομηθούν σχηματικά ανάλογα με τον τρόπο που αντιμετωπίζουν την ύπαιθρο, είτε ως ένα οπισθοδρομικό κατάλοιπο του παρελθόντος που πρέπει να ξεπεραστεί με κάθε κόστος είτε ως ένας τόπος ψυχικής ηρεμίας και ασφάλειας (Short, 1999). Χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης προσέγγισης

αποτελεί η κυρίαρχη αντίληψη για την Ελλάδα, ενώ αυτή που κυριαρχεί στη Βρετανία μπορεί να θεωρηθεί ως παράδειγμα της ειδυλλιακής υπαίθρου ως τόπος ψυχικής ηρεμίας και ασφάλειας. Κατά τον Rogers (1993), η ειδυλλιακή ύπαιθρος δίνει μια θετική εικόνα πολλών από τις παραμέτρους των τρόπων ζωής, των κοινοτήτων καθώς και των τοπίων της υπαίθρου. Γίνεται λόγος για την αναπαράσταση της υπαίθρου ως μιας ιδανικής κοινωνίας καλά οργανωμένης, αρμονικής που την χαρακτηρίζει η αμοιβαία συνεργασία και υποστήριξη καθώς και η εθελούσια δέσμευση. Βέβαια, η ειδυλλιακή ύπαιθρος δεν αφορά το σύνολο των κατοίκων της, καθώς υπάρχουν διαφορετικές συμπεριφορές, στόχοι αλλά και διαφορετικές δυνατότητες πρόσβασης στις εκάστοτε επιθυμίες τους (Little and Austin, 1996).

Τα τελευταία χρόνια η ύπαιθρος είναι αντιμέτωπη με την πρόκληση επανεφεύρεσης του εαυτού της. Η σύγχρονη συζήτηση περί χωρικής και κοινωνικής ανασύνθεσης της υπαίθρου, εκτός των παραδοσιακών της ορίων (Gray, 2000· Παπαδόπουλος, 2004· Μπεόπουλος, 2005) πρόκειται ουσιαστικά για μια ανατροπή των συμβατικών αντιλήψεων, των αναπαραστάσεων/φαντασιών για την ευρωπαϊκή ύπαιθρο, αλλά και της αγροτικότητας από την οποία προέρχεται ή προωθεί. Σε αυτό το πλαίσιο, ο αγροτικός χώρος προβάλλεται ως ένας χώρος ελκυστικός που συνδυάζει καλύτερο πλαίσιο και ποιότητα ζωής καθώς και ενδιαφέρουσες ευκαιρίες απασχόλησης, ιδιαίτερα στον τομέα των υπηρεσιών, συγκριτικά με την πόλη. Ο μεταβαλλόμενος αυτός χαρακτήρας της αγροτικότητας, που εμπερικλείει πλέον πλήθος στοιχείων του αστικού περιβάλλοντος όπως οικονομικές δραστηριότητες και κοινωνική σύνθεση, έχει ασκήσει πολυποικίλες επιδράσεις έλξης και απώθησης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον συγκεντρώνουν σε αυτό το πλαίσιο τα πρότυπα μετανάστευσης από και προς την ύπαιθρο σε διαφορετικούς χρόνους εντός ενός πλαισίου νέων σημασιοδοτήσεων για τον αγροτικό χώρο (Woods, 2011).

Σε αυτό το σημείο γίνεται λόγος και για την δημιουργία νέων προτύπων στο χώρο της υπαίθρου, μιας νέας γεωγραφικής φαντασίας· αυτής της υπαίθρου ως χώρου κατανάλωσης. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην αντίληψη περί «ανθεκτικότητας» του αγροτικού χώρου που αναδύθηκε από την πρόσφατη οικονομική κρίση. Συγκεκριμένα η αγροτική κοινότητα και η επανενεργοποίηση των κοινωνικών δικτύων δίνουν την δυνατότητα πρόσβασης σε φθηνή κατοικία και τροφή ενώ παράλληλα προσφέρουν θέσεις απασχόλησης στη γεωργία, ιδιαίτερα για τους παλιννοστούντες από τα αστικά κέντρα που διαθέτουν πατρογονική περιουσία.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα υπό την πίεση της κρίσης, αποτελεί η ενίσχυση των φαινόμενων αποαστικοποίησης που ως σκοπό έχουν την αναζήτηση καλύτερου πλαισίου ζωής και εργασίας, κυρίως στον τριτογενή τομέα (Halfacree, 2006 και 2008). Όπως όμως τονίσαμε και παραπάνω, αυτός ο μεταβαλλόμενος χαρακτήρας της υπαίθρου δημιουργεί στις περιοχές της όχι μόνο συνδυασμό ευκαιριών αλλά και απειλών.

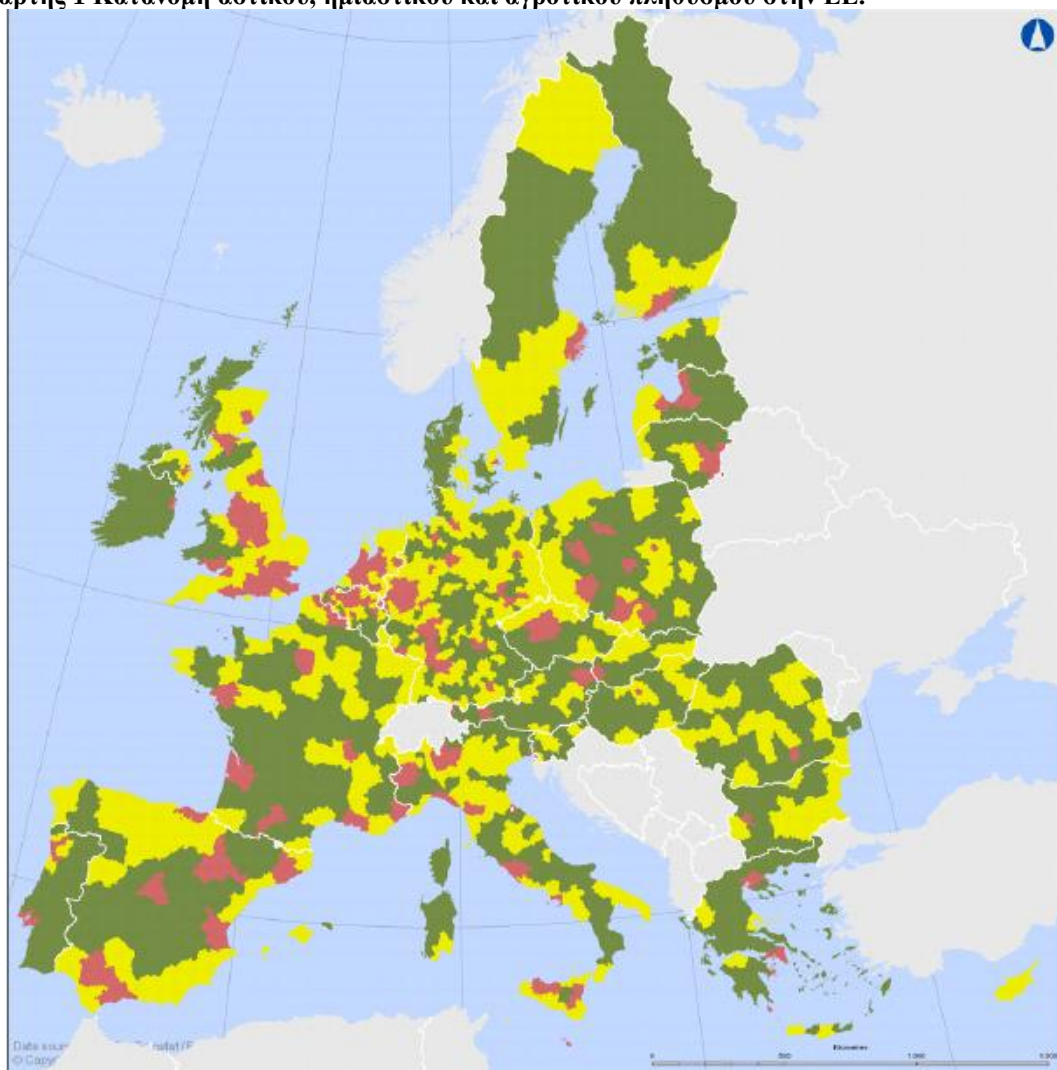
Η μακροχρόνια διαδικασία διαρθρωτικών αλλαγών με την απομάκρυνση από τις γεωργικές δραστηριότητες έχει ενταθεί ως αποτέλεσμα αλλαγών στην πολιτική, όπως είναι η αναθεώρηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) και η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (ΓΣΔΕ). Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, για τις μεγάλες επιχειρήσεις της Βορείου Ευρώπης που δραστηριοποιούνται εκτός του κλάδου της γεωργίας, οι ευκαιρίες για αυξημένα κέρδη από την εξωτερίκευση των παραγωγικών τους δραστηριοτήτων είναι πολύ μεγάλες. Το αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής είναι η αποσύνδεση της γεωργικής παραγωγικής δραστηριότητας από τη διαμονή στην ύπαιθρο και η έντονη αστικοποίηση της κοινωνικής ζωής. Στα παραπάνω συμπεριλαμβάνονται η αλόγιστη εξάντληση των φυσικών διαθεσίμων πόρων και η ρύπανση του φυσικού περιβάλλοντος που έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή μείωση των θέσεων εργασίας στη γεωργία. (Labrianidis, 2004).

Παρόλα αυτά, όμως, οι ταχύτατες εξελίξεις από τις εφαρμογές νέων τεχνολογιών πληροφορικής, επικοινωνιών (ΤΠΕ) και βιοτεχνολογίας, έχουν την δυνατότητα να επιτρέπουν στην ύπαιθρο την ενδογενή οικονομική ανάπτυξη αραιοκατοικημένων και μειονεκτικών περιοχών (Kalantaridis, 2003). Χαρακτηριστικό είναι ότι οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην ύπαιθρο στηριζόμενες στη χωροθέτησή τους επιδιώκουν πλέον ενεργητικά (pro-actively) την επέκτασή τους σε απομακρυσμένες και διεθνείς αγορές (Smallbone et al., 1999). Βέβαια, σε αυτό το σημείο τίθεται το ερώτημα κατά πόσο οι εμπλεκόμενοι οικονομικοί παράγοντες όπως είναι οι επιχειρηματίες και οι θεσμικές δομές είναι ικανές να ανταποκριθούν. Για να απαντηθεί όμως το παραπάνω ερώτημα είναι αναγκαίο να κατανοήσουμε ότι η ευρωπαϊκή ύπαιθρος χαρακτηρίζεται από τεράστιες διαφορές τόσο μεταξύ των χωρών, όσο και στο εσωτερικό τους, όσον αφορά την πληθυσμιακή πυκνότητα, τη γεωμορφολογία, τα κοινωνικοοικονομικά τους χαρακτηριστικά, την φυσική και κοινωνική υποδομή, τη λειτουργία των θεσμών, το επίπεδο ανάπτυξης του κοινωνικού κεφαλαίου και βέβαια στην ιστορική τους διαδρομή.

1.2 Δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά στοιχεία και πολιτικές

Ο αγροτικός χώρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση αντιπροσωπεύει το 93% της έκτασής της και σ' αυτόν ζει το 20% περίπου του πληθυσμού της ενώ το 2013, ο πληθυσμός της ΕΕ των 28 έφθασε 506.500.000 κατοίκους εκ των οποίων το 42,6% ζει σε αστικές κυρίως περιοχές.(Eurostat,2013) Η κατανομή του πληθυσμού ανά τύπο περιοχής ποικίλλει σημαντικά μεταξύ των χωρών. Σε επτά κράτη μέλη (Εσθονία, Λιθουανία, Ουγγαρία, Αυστρία, Ρουμανία, Σλοβακία, Φινλανδία), η κυρίαρχη περιοχή είναι η αγροτική ενώ σε κράτη όπως είναι το Βέλγιο, η Ελλάδα, η Ισπανία, η Λετονία, η Ολλανδία, η Πορτογαλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι περισσότεροι άνθρωποι ζουν κυρίως σε αστικές περιοχές όπως φαίνεται και στον παρακάτω χάρτη.

Χάρτης 1 Κατανομή αστικού, ημιαστικού και αγροτικού πληθυσμού στην ΕΕ.

Classification

	Predominantly urban regions
	Intermediate regions
	Predominantly rural regions

Πηγή: European Commission (2013).

Για να κατηγοριοποιηθούν οι αγροτικές περιοχές χρησιμοποιούνται δυο επίπεδα χωρικής ιεραρχίας. Όταν το ζητούμενο είναι ο προσδιορισμός ομοιογενών "αγροτικών" περιοχών δίνεται έμφαση στις πολύ μικρές γεωγραφικές μονάδες. Αντίστοιχα στις ευρύτερες γεωγραφικές ενότητες ενδιαφέρει κυρίως η ανάλυση των λειτουργικών σχέσεων, οπότε σε αυτήν την περίπτωση παρουσιάζεται δυσκολία στο να χαρακτηριστούν οι διάφορες ζώνες που προκύπτουν σε "αγροτικές" ή "αστικές" και προτιμάται η κατάταξή τους ανάλογα με τον βαθμό "αγροτικότητας" που παρουσιάζουν. Όσον αφορά στην οριοθέτηση του αγροτικού χώρου δυο κριτήρια επικρατούν: το πληθυσμιακό μέγεθος του δήμου ή της κοινότητας και η πληθυσμιακή πυκνότητα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (OECD, 1994· Καρανικόλας, 2000).

Προϋπόθεση για να δοθεί ένας ενιαίος ορισμός για τις αγροτικές περιοχές είναι η πληθυσμιακή πυκνότητα των περιοχών αυτών. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, οι περιοχές με λιγότερους από 150 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο θεωρούνται αγροτικές, σχετικά με την υπεροχή των γεωργικών πηγών εισοδήματος, καθώς και την έννοια της περιφερειακότητας (European Parliament, 1996). Ο καθορισμός αυτών των κριτηρίων, όπως επίσης και η περιφερειακή οικονομική δυναμική, οι χρήσεις γης και τα οικιστικά πρότυπα, επιτρέπει την ερμηνεία των ειδικών χαρακτηριστικών των αγροτικών περιοχών. Όσον αφορά τις ημιαστικές περιοχές (κοινότητες με 2.000 έως 10.000 κατοίκους) εντάσσονται και αυτές, στον ευρύτερο αγροτικό χώρο, μαζί με τις αγροτικές κωμοπόλεις που δεν αποτελούν πρωτεύουσες Νομών, με μέγεθος 10.000 έως 30.000 κατοίκους και οι οποίες είναι λειτουργικά ενταγμένες στον αγροτικό χώρο.

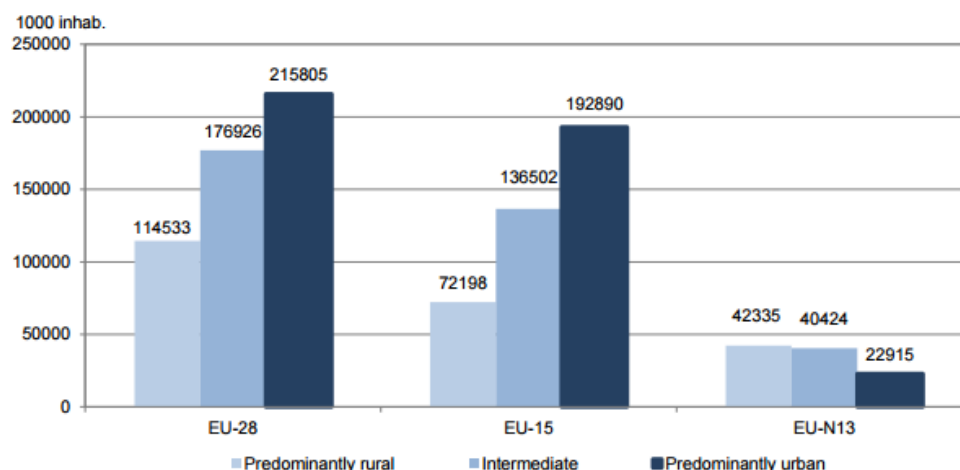
Κατά τους Καρανικόλα (2000) και Ευστράτογλου (1998) η έμφαση που δίνουν τα κράτη στις αγροτικές πολιτικές ιδιαίτερα δε στο μερίδιο που καταλαμβάνει η γεωργία στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας των αγροτικών περιοχών, είναι πολύ μεγάλη. Για αυτόν λοιπόν τον λόγο η ανάπτυξη τυπολογιών (εκφράζονται μέσω συγκεκριμένων δεικτών) για να ταξινομήσουμε φαινόμενα που αφορούν τη γεωργία και τον αγροτικό χώρο είναι αναγκαία. Ο σύγχρονος προβληματισμός της χωρικής διάστασης των αγροτικών περιοχών (territorial approach to rural areas)

ορίζει ότι ο αγροτικός χώρος δεν ταυτίζεται αποκλειστικά και μόνο με τις αγροτικές χρήσεις, αλλά περιλαμβάνει και τα μικρά αστικά κέντρα με τα οποία υπάρχουν έντονες αλληλεξαρτήσεις και δυναμικές επιδράσεις.

Κατά την περίοδο 2009-2013, ο πληθυσμός της ΕΕ των 28 σημείωσε ελαφρά αύξηση τάξεως (+ 0,7%), όπως παρατηρούμε και στον πίνακα 1. Η αύξηση αυτή αφορά μόνο τις χώρες της ΕΕ-15 και κυρίως των αστικών περιοχών στην ΕΕ Ν13. Αντιθέτως, ο συνολικός πληθυσμός μειώθηκε στην ΕΕ-Ν13, ιδίως στις αγροτικές περιοχές (- 2.8%).

Γράφημα 1 Πληθυσμός με βάση τον τύπο περιφέρειας στην ΕΕ-28, ΕΕ-15 και ΕΕ-Ν13, 2013.

Graph 1 - Population by type of region in the EU-28, EU-15 and EU-N13, 2013

Πηγή: European Commission (2013).

Γενικά, οι αλλαγές στο σύνολο του πληθυσμού ήταν ($\pm 5\%$), με εξαίρεση την Λετονία και τη Λιθουανία, όπου καταγράφηκε μείωση άνω του 6%, ενώ αντίθετα στην Κύπρο και το Λουξεμβούργο, η αύξηση ήταν πάνω από 6%.

Πίνακας 1Αλλαγές στον πληθυσμό της ΕΕ 2009-13, NUTS 3.

Change in population				
Subindicator	Total population	by type of region		
Data source	Eurostat			
Measurement	in % - NUTS 3			
Year	2009 to 2013			
	MS	Rural	Intermediate	Urban
Country				
Belgium	3.8	3.5	2.9	4.2
Bulgaria	-2.4	-4.5	-2.5	2.2
Czech Republic	0.9	-0.2	-0.4	3.0
Denmark	1.7	-0.7	1.3	5.7
Germany	-1.8	-1.5	-0.3	1.2
Estonia	-1.2	-3.6	-5.6	2.9
Ireland	1.5	2.0	-	0.4
Greece	-1.1	0.4	-0.6	-2.8
Spain	1.1	-0.5	0.8	1.4
France	1.9	1.5	1.9	2.2
Croatia	-1.1	-5.2	-4.2	0.6
Italy*	1.2	0.1	1.2	1.7
Cyprus	8.7	-	8.7	-
Latvia	-6.4	-8.3	-8.1	-4.6
Lithuania	-6.7	-9.0	-7.0	-2.4
Luxembourg	8.8	-	8.8	-
Hungary	-1.2	-1.8	-1.6	1.4
Malta	2.5	-	-	2.5
Netherlands	1.8	-1.0	0.8	2.2
Austria	1.4	-0.1	1.6	3.3
Poland	1.0	0.7	1.8	0.5
Portugal	-0.7	-2.1	-0.3	0.1
Romania	-2.1	-7.7	-7.1	1.2
Slovenia	1.3	0.1	2.2	-
Slovakia	0.5	0.2	0.3	3.0
Finland	1.9	0.5	1.5	4.4
Sweden	3.2	0.3	2.6	7.4
United Kingdom	3.0	1.4	2.4	3.3
EU-28	0.7	-0.9	0.5	1.9
EU-15	1.0	0.2	1.1	2.1
EU-N13	-0.5	-2.8	-1.5	0.8

Πηγή: Eurostat (2013)

Η δημογραφία, δηλαδή το πληθυσμιακό μέγεθος και η πληθυσμιακή πυκνότητα, οφείλεται στο γεγονός ότι οι περισσότερες χώρες προτίμησαν να στηρίξουν τις γεωργικές δραστηριότητες μέσω των τομεακών πολιτικών, παρεμβαίνοντας με τις χωρικές πολιτικές στα πεδία των υπηρεσιών, των επικοινωνιών και των υποδομών, έτσι ώστε να μην υπάρχει δυνατότητα διαχωρισμού των μικρών κοινοτήτων και των περιοχών χαμηλής πληθυσμιακής πυκνότητας από τις υπόλοιπες. Για μεγάλο μέρος του εικοστού αιώνα, η περιφερειακή διάρθρωση του πληθυσμού των ευρωπαϊκών χωρών χαρακτηρίζεται από μια «εγκατάλειψη της υπαίθρου, και αύξηση της αστικοποίησης. Από τη δεκαετία του 1950 έως τη δεκαετία του 1970 ο αστικός πυρήνας της Βορειοδυτικής Ευρώπης παρουσίασε ταχεία αστική ανάπτυξη. Ο αγροτικός πληθυσμός μειώθηκε σε αριθμό με σκοπό η αναζήτηση καλύτερων ευκαιριών εκπαίδευσης και απασχόλησης στις αστικές περιοχές και στις μεγάλες πόλεις ειδικότερα.

Από τη δεκαετία του 1970 και μετά, η διαδικασία της «αντι-αστικοποίησης» έχει γίνει εμφανής σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης, καθώς οι άνθρωποι είτε

αναζητούν μια καλύτερη ποιότητα ζωής στις αγροτικές περιοχές είτε να δημιουργήσουν τη δική τους επιχείρηση στον αγροτικό χώρο.(Corpus et al. 2006). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα μια μείωση του αριθμού του πληθυσμού σε πολλές μητροπολιτικές πόλεις και έναν αυξανόμενο σε πολλές αγροτικές περιοχές του ευρωπαϊκού χώρου. Ωστόσο, σε ορισμένες χώρες και περιοχές (ιδιαίτερα στις πιο απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές, όπως οι ορεινές περιοχές της κεντρικής και Βόρειου Ευρώπης και μεγάλο μέρος της νότιας Ευρώπης), ο αγροτικός πληθυσμός συνέχισε να μειώνεται για μια σειρά από λόγους, συμπεριλαμβανομένης της έλλειψης επαρκούς πρόσβασης σε (υψηλού επιπέδου) εκπαίδευση και της (εκτός της γεωργικής εκμετάλλευσης) απασχόληση.

Πίνακας 2 Πυκνότητα πληθυσμού (κάτοικοι ανά τ.χλμ).

Table 1 - Population density (inhabitants/km²)

C.01 Population								
Subindicator	Total population		Population by type of region					
Data source	Eurostat							
Measurement	1000 inhab. - NUTS 3							
Year	2013							
Country	MS		Rural		Intermediate		Urban	
	1000 inhab.	Flag	1000 inhab.	%	1000 inhab.	%	1000 inhab.	%
Belgium	11 162		964	8.6	2 636	23.6	7 562	67.8
Bulgaria	7 285		2 719	37.3	3 263	44.8	1 302	17.9
Czech Republic	10 516		3 462	32.9	4 515	42.9	2 539	24.1
Denmark	5 603		1 627	29.0	2 734	48.8	1 242	22.2
Germany	80 524		13 357	16.6	34 399	42.7	34 271	42.6
Estonia	1 320		600	45.5	152	11.5	568	43.0
Ireland	4 591	p	3 329	72.5	-	-	1 262	27.5
Greece	11 063		4 875	44.1	1 155	10.4	5 033	45.5
Spain	46 728		3 442	7.4	15 657	33.5	27 628	59.1
France	65 579	p	19 528	29.8	23 069	35.2	22 991	35.1
Croatia	4 262		2 399	56.3	1 069	25.1	794	18.6
Italy*	59 685		12 090	20.3	25 821	43.3	21 774	36.5
Cyprus	866		-	-	866	100.0	-	-
Latvia	2 024		747	36.9	263	13.0	1 014	50.1
Lithuania	2 972		1 241	41.8	924	31.1	806	27.1
Luxembourg	537		-	-	537	100.0	-	-
Hungary	9 909		4 642	46.8	3 531	35.6	1 736	17.5
Malta	421		-	-	-	-	421	100.0
Netherlands	16 780		106	0.6	4 521	26.9	12 152	72.4
Austria	8 452		3 747	44.3	1 755	20.8	2 950	34.9
Poland	38 533		13 834	35.9	13 857	36.0	10 843	28.1
Portugal	10 487		3 552	33.9	1 791	17.1	5 145	49.1
Romania	20 020		9 071	45.3	8 746	43.7	2 279	11.4
Slovenia	2 059		897	43.6	1 161	56.4	-	-
Slovakia	5 411		2 721	50.3	2 077	38.4	613	11.3
Finland	5 427		2 203	40.6	1 657	30.5	1 567	28.9
Sweden	9 556		1 534	16.1	5 895	61.7	2 127	22.3
United Kingdom	63 905	p	1 844	2.9	14 876	23.3	47 185	73.8
EU-28	505 675	e, p	114 533	22.6	176 926	35.0	215 805	42.7
EU-15	400 077		72 198	18.0	136 502	34.1	192 890	48.2
EU-N13	105 598		42 335	40.1	40 424	38.3	22 915	21.7

Note: * Data by type of region are estimates. Flags: e (estimated), p (provisional).

Πηγή: Eurostat (2013)

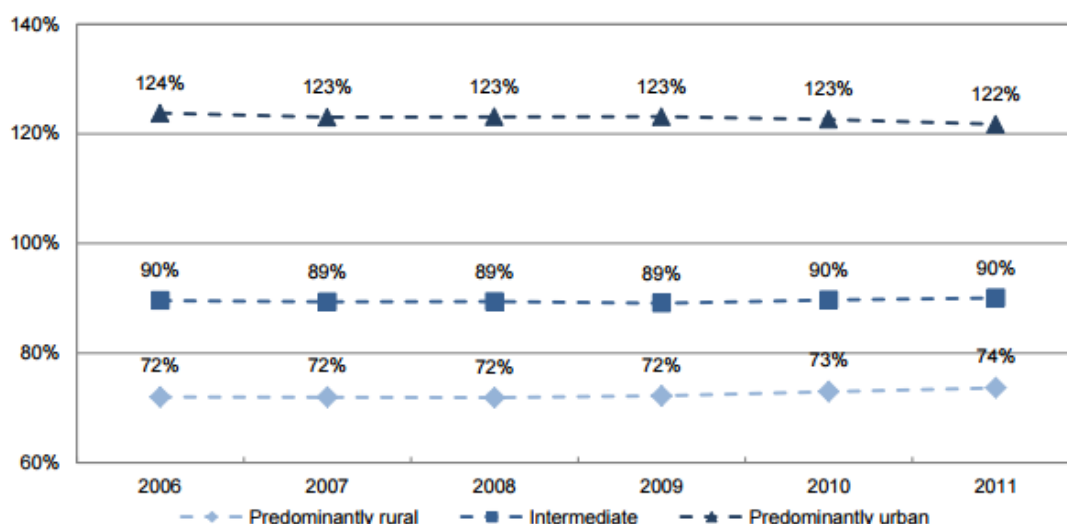
Ο ευρωπαϊκός χώρος με εξαίρεση την περιοχή γύρω από τη Βαλτική θάλασσα, παρουσιάζει έντονες γεωμορφολογικές αλλαγές. Συγκεκριμένα το μεγαλύτερο μέρος των περιοχών της Βορείου Ευρώπης χαρακτηρίζεται από μεγάλες σε έκταση πεδιάδες σε αντίθεση με την Νότια και Κεντρική που κυριαρχούν ορεινοί όγκοι. Οι έντονες αυτές διαφοροποιήσεις αντανακλούν την ποικιλομορφία

οικονομικών δραστηριοτήτων, γεωργικής παραγωγής, προβλημάτων και ευκαιριών. Στα δυτικά και στα νότια, όπου τα βουνά είναι κοντά στη θάλασσα, υπάρχουν ποτάμια με μικρό μήκος καθώς και πλήθος λιμνών με την μεγαλύτερη συγκέντρωση να παρουσιάζουν από τη Βαλτική θάλασσα και στην Αλπική περιοχή.

Οι αγροτικές περιοχές σε όλη την ΕΕ έχουν υποστεί ριζικές αλλαγές κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Η οικονομική συμβολή της γεωργίας έχει μειωθεί σε πολλές αγροτικές περιοχές, ενώ νέες δραστηριότητες έχουν, εμφανιστεί συμπεριλαμβανομένου του αγροτουρισμού, της μεταποίησης γεωργικών προϊόντων, της χειροτεχνίας και της παραγωγή τροφίμων. Σε πολλές περιοχές, ωστόσο, η γεωργία εξακολουθεί να είναι σημαντική όσον αφορά στην συμβολή της στην απασχόληση. Συγκεκριμένα το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν ανά κάτοικο (κατά κεφαλήν ΑΕΠ) στην ΕΕ-28 ανήλθε στις 24 375 μονάδες αγοραστικής δύναμης κατά μέσο όρο την περίοδο 2009-2011, με τις κατεξοχήν αγροτικές περιοχές να παρουσιάζουν το χαμηλότερο επίπεδο (73% του μέσου όρου της ΕΕ-28), ακολουθούμενες από τις ενδιάμεσες περιφέρειες με 89% ενώ οι αστικές περιοχές είχαν το υψηλότερο ποσοστό (122% της ΕΕ κατά μέσο όρο). Τα τελευταία χρόνια, το χάσμα μεταξύ των τριών τύπων περιοχών σε επίπεδο ΕΕ-28 έχει παραμείνει σταθερό (Eurostat, 2013) όπως φαίνεται και από το παρακάτω γράφημα.

Γράφημα 2 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ στους διαφορετικούς τύπους περιφερειών κατά μέσο όρο την ΕΕ-28, 2006-11.

Graph 1 - GDP per capita in the different types of regions in relation to the EU-28 average, 2006-2011

Πηγή: Eurostat (2013)

Πίνακας 3 Οικονομική Ανάπτυξη: κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Table 1 - Economic development: GDP (PPS/capita)

	C.08 GDP per capita				Change in GDP per capita			
	GDP (PPS) / capita				Change in index of GDP (PPS) / capita			
	(EU-28=100) - "2010" - NUTS 3				(EU-28=100) - "2007" to "2010" - NUTS 3			
Country	Rural	Intermediate	Urban	MS	Rural	Intermediate	Urban	MS
Belgium	76.5	96.2	132.9	118.9	2.1	3.6	2.9	2.7
Bulgaria	29.0	35.4	105.3	45.3	1.3	1.8	14.5	4.3
Czech Republic	67.4	69.2	122.4	81.5	-0.1	0.8	-2.3	0.1
Denmark	103.2	108.2	174.4	125.3	0.0	1.1	8.8	1.8
Germany	100.3	105.1	140.4	118.9	5.8	3.7	2.0	3.4
Estonia	43.0	41.7	100.7	66.0	-2.5	0.1	-4.6	-2.3
Ireland	103.0	-	194.3	128.3	-14.5	-	-6.2	-12.5
Greece	68.3	73.7	107.1	87.9	-4.7	-8.2	-3.9	-3.9
Spain	88.1	91.6	104.5	98.3	-3.1	-4.3	-5.8	-5.2
France	83.0	93.0	146.5	108.7	-1.5	-0.4	5.8	1.4
Croatia	49.3	53.8	108.5	61.2	-1.0	-0.3	0.4	-1.1
Italy	90.4	98.9	112.8	104.5	-2.2	-3.2	0.2	-1.3
Cyprus	-	96.7	-	96.5	-	1.1	-	0.8
Latvia	34.7	46.5	74.8	56.2	3.4	3.2	-4.3	0.0
Lithuania	44.2	63.4	90.3	62.3	1.0	2.7	-2.4	1.1
Luxembourg	-	265.2	-	260.2	-	-3.6	-	-8.8
Hungary	48.0	50.8	146.3	66.0	1.9	1.1	10.0	3.3
Malta	-	-	85.3	85.9	-	-	6.0	6.5
Netherlands	141.2	119.3	132.4	130.1	-13.9	0.1	-2.4	-2.2
Austria	100.3	147.6	148.6	126.4	3.3	1.1	1.0	2.0
Poland	45.6	56.6	93.0	63.1	6.2	7.6	13.5	8.9
Portugal	64.6	62.9	94.4	79.4	1.0	-0.4	0.3	0.5
Romania	33.9	45.8	115.6	50.5	3.7	4.7	15.7	6.9
Slovenia	70.3	96.1	-	84.8	-3.6	-4.6	-	-4.0
Slovakia	58.8	62.3	180.3	74.3	3.9	4.0	22.1	6.1
Finland	96.2	102.0	154.4	114.6	-1.0	-5.5	-1.1	-2.1
Sweden	108.7	109.7	170.3	122.8	-1.1	-2.4	1.6	-1.0
United Kingdom	68.5	89.9	112.6	107.2	-8.5	-8.2	-9.7	-10.1
EU-28	72.8	89.5	122.3	24 374.7 PPS	0.9	0.1	-0.9	-
EU-15	88.6	99.5	124.3	109.9	-0.8	-1.2	-2.2	-1.7
EU-N13	44.9	55.5	105.1	62.7	3.6	4.4	10.2	5.6

Πηγή: Eurostat (2013)

Χαρακτηριστικά παρατηρούμε ότι σχετική βελτίωση στις κατεξοχήν αγροτικές περιοχές έχει λάβει χώρα στην Πολωνία: εδώ, το μέσο κατά κεφαλήν ΑΕΠ αυξήθηκε από το 39% της ΕΕ-28 κατά μέσο όρο το 2007 στο 46% το 2010 με τις Σλοβακία και Ρουμανία να ακολουθούν από 55% σε 59% και από 30% έως 34% αντίστοιχα. Ειδικότερα, βλέπουμε ότι και άλλες κατεξοχήν αγροτικές περιοχές όπως είναι το Βέλγιο, η Βουλγαρία, η Γερμανία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Ουγγαρία, η Αυστρία και η Πορτογαλία να παρουσιάζουν αύξηση αλλά σε μικρότερο βαθμό. Αντίθετα, σε ορισμένες άλλες περιοχές των άλλων κρατών μελών, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε σημαντικά, όπως συνέβη στην Ιρλανδία (από 117% του μέσου όρου της ΕΕ το 2007 στο 103% το 2010), την Ολλανδία (από 155% έως 141%), το Ηνωμένο Βασίλειο (από 77% έως 69%), ή την Ελλάδα (από 73% σε 68%).

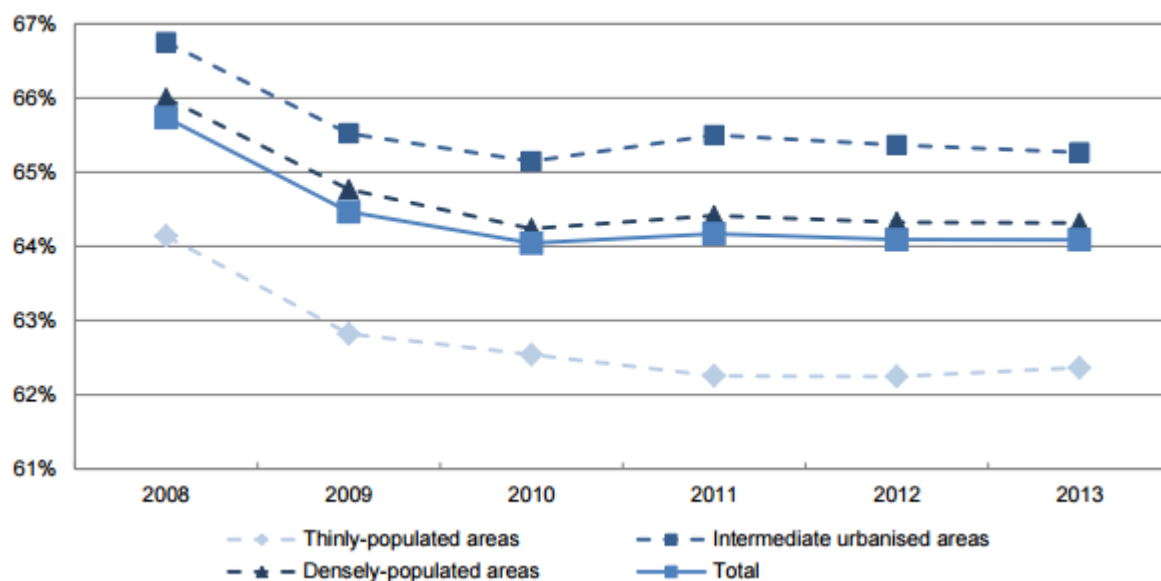
Κατά τον Ward et al. (2005), είναι πιθανό να υπάρχουν και περιοχές αγροτικές εντός ΕΕ με αυξημένη οικονομική δραστηριότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν μικροί αγροτικοί οικισμοί στην Αγγλία που παρουσιάζουν μεγαλύτερους ρυθμούς αύξησης της μέσης ετήσιας ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας μεταξύ των ετών 1995 και 2005, σε σχέση με τα αστικά κέντρα (Επιτροπή Αγροτικής Κοινοτήτων 2008). Το παραπάνω αποδεικνύεται και από μελέτη του Υπουργείου

Περιβάλλοντος, Τροφίμων και Αγροτικών Υποθέσεων στην Αγγλία (Defra 2005) η οποία εντόπισε πέντε βασικές κινητήριες δυνάμεις της ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές: τις δεξιότητες, τις επιχειρήσεις, την καινοτομία, τις επενδύσεις και τον ανταγωνισμό. Ενώ αντίστοιχα η χαμηλή παραγωγικότητα στην αγροτική Αγγλία συνδέεται με μια ποικιλία παραγόντων, συμπεριλαμβανομένων του χαμηλού μορφωτικού επίπεδου που συναντάμε στα χαμηλότερα επίπεδα των θέσεων εργασίας (χαμηλότερα επίπεδα του ανθρώπινου κεφαλαίου), αδυναμία προσαρμογής στις νέες τεχνολογίες και στις ΤΠΕ και χαμηλότερα επίπεδα των επενδύσεων σε αγροτικές επιχειρήσεις. Όλα τα παραπάνω καθιστούν δύσκολη την ικανότητά αυτών των περιφερειών να αναπτύσσονται (Defra, 2005). Ειδικότερα, στον τομέα της γεωργίας, η μονοδιάστατη οικονομική ανάπτυξη και η τάση της ενσωμάτωσης των γεωργικών εκμεταλλεύσεων σε αυτήν είχε ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα τη συρρίκνωση της γεωργικής απασχόλησης και τη γενικότερη περιθωριοποίηση του γεωργικού τομέα στο σύνολο της οικονομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Παπαδόπουλος, 1999).

Το ποσοστό απασχόλησης του πληθυσμού 15-64 ετών γνώρισε μια μείωση κατά τα πρώτα έτη της τρέχουσας οικονομικής κρίσης: στην ΕΕ-28, το ποσοστό μειώθηκε από 65,7% το 2008 σε 64% το 2010. Από τότε, έχει παραμείνει σταθερό, με ποσοστά μόλις πάνω από 64%. Η τάση του ποσοστού απασχόλησης με βάση τον τύπο της περιοχής ακολούθησε μια παρόμοια πορεία, αν και οι αγροτικές περιοχές παρουσιάζουν χαμηλότερα από το μέσο όρο ποσοστά. Τα ποσοστά απασχόλησης στις πυκνοκατοικημένες αστικές περιοχές είναι κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ ενώ τα ποσοστά των ενδιάμεσων περιοχών είναι υψηλότερα. Ως ποσοστό απασχόλησης υπολογίζεται ως ο συνολικός αριθμός των απασχολούμενων διαιρούμενο με το συνολικό πληθυσμό σε ηλικία εργασίας 15-64 ετών. Αυτά τα δεδομένα υποδεικνύουν ότι η αγροτική απασχόληση, όπως ήδη περιγράφεται στην βιβλιογραφία, έχει διευρυνθεί ακόμη περισσότερο τα τελευταία χρόνια ενώ η ανεργία δεν είναι τόσο ένα αστικό ή αγροτικό φαινόμενο, αλλά ένα φαινόμενο που εξαρτάται από τις οικονομικές δομές και τις ευνοϊκές συνθήκες για την οικονομική δραστηριότητα (π.χ. προσβασιμότητα, εξειδίκευση του εργατικού δυναμικού).

Γράφημα 3 Ποσοστό απασχόλησης (15-64 έτη) στην ΕΕ-28 με βάση τον τύπο περιοχής, 2008-13.

Graph 1 - Employment rate (15 to 64 years old) in the EU-28 and by type of area, 2008-2013

Πηγή: Eurostat (2013)

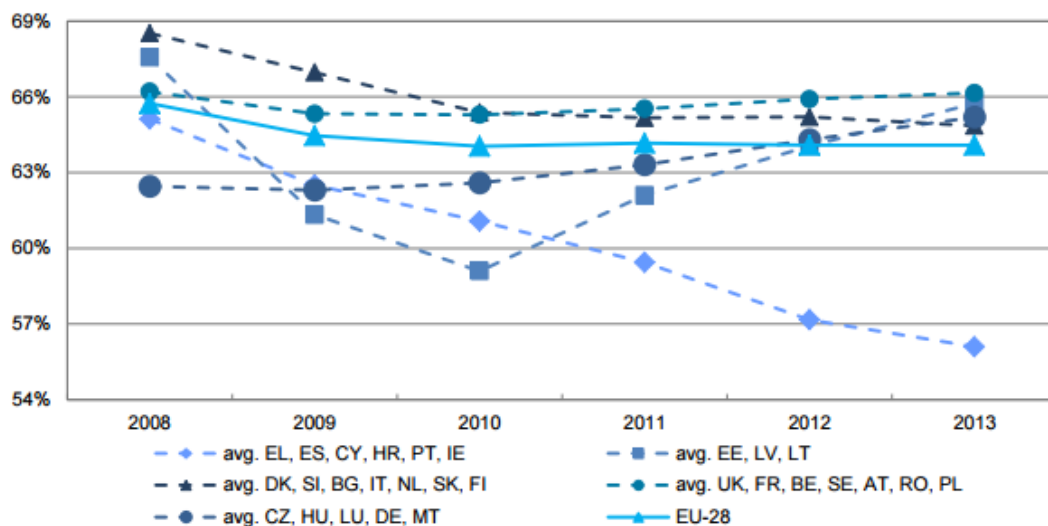
Το παραπάνω γράφημα μας παρουσιάζει τα ποσοστά απασχόλησης κατά την περίοδο 2008-2013 των 28 κρατών μελών της ΕΕ. Όπως μπορούμε να διακρίνουμε ακολουθείται μια γενική πτωτική τάση, με διαφορετική ένταση. Σημαντική μείωση καταγράφηκε στην Ελλάδα (-12,6 ποσοστιαίες μονάδες), ακολουθούμενη από την Ισπανία (-9,7 μονάδες) και η Κύπρος (-9,1 μονάδες). Αντιθέτως, ιδιαίτερα καλές επιδόσεις καταγράφηκαν στη Μάλτα, όπου η απασχόληση αυξήθηκε κατά 5,3 μονάδες και στη Γερμανία 3,2. Οι εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δείχνει πως τα ποσοστά απασχόλησης έχουν εξελιχθεί κατά τη διάρκεια της περιόδου 2008-2013 σε διάφορες ομάδες χωρών της ΕΕ. Μια πρώτη ομάδα περιλαμβάνει εκείνα τα κράτη μέλη με τις χαμηλότερες τιμές απασχόλησης οι οποίες κατέγραψαν τις μεγαλύτερες συνεχείς μειώσεις. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν η Ελλάδα, η Ισπανία, η Κύπρος, η Κροατία, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία. Κατά συνέπεια, η διαφορά μεταξύ αυτής της ομάδας των χωρών και τον μέσο όρο της ΕΕ παρουσιάζει τα μεγαλύτερα επίπεδα διαφοράς κατά την περίοδο 2008-2013 (6 ποσοστιαίες μονάδες το 2008 και 8 ποσοστιαίες μονάδες το 2013).

Μια δεύτερη ομάδα αποτελείται από την Εσθονία, τη Λετονία και τη Λιθουανία όπου παρά το γεγονός ότι την περίοδο 2008-2010, τα ποσοστά απασχόλησης στις τρεις χώρες της Βαλτικής παρουσίασαν μια έντονη πτώση, ακόμη υψηλότερες από τις μειώσεις που παρατηρήθηκαν μεταξύ των κρατών μελών που

περιλαμβάνονται στην πρώτη ομάδα (-9,7 ποσοστιαίες μονάδες Λετονία, Εσθονία - 8,8 και -6,8 στη Λιθουανία). Από το 2011 αυτές οι τρεις χώρες παρουσίασαν θετική εξέλιξη. Παρ' όλα αυτά, το 2013 τα ποσοστά απασχόλησης εξακολουθούν να είναι χαμηλότερα από εκείνα του 2008. Μια τρίτη ομάδα κρατών μελών (Δανία, Σλοβενία, Βουλγαρία, Ιταλία, Ολλανδία, Σλοβακία και Φινλανδία) ξεκίνησε με τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης στην ΕΕ το 2008. Στη συνέχεια ακολούθησαν σε γενικές γραμμές την ίδια τάση με τον μέσο όρο της ΕΕ (μείωση που ακολουθείται από μια σταθεροποίηση από το 2011), αλλά οι διαφορές μεταξύ του 2008 και του 2013 σε ποσοστά, παραμένουν, σε ορισμένες από αυτές (-5,3 ποσοστιαίες μονάδες στη Δανία και στην Σλοβενία, -4.5 στη Βουλγαρία και γύρω από -2 και -3 ποσοστιαίες μονάδες στις άλλες χώρες). Η ομάδα χωρών που αποτελείται από το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία, το Βέλγιο, τη Σουηδία, την Αυστρία, τη Ρουμανία και την Πολωνία ακολούθησε τη μέση τάση, δηλαδή μία μικρή μείωση και μετά σταθεροποίηση. Σε σύγκριση με το 2008, οι τιμές του 2013 είναι ελαφρώς χαμηλότερες στο Ηνωμένο Βασίλειο, τη Γαλλία και το Βέλγιο και ελαφρώς υψηλότερες στις υπόλοιπες χώρες. Τέλος, η πέμπτη ομάδα των κρατών μελών έχει διατηρήσει μια θετική εξέλιξη κατά την περίοδο 2008-2013 με 5,3 ποσοστιαίες μονάδες στη Μάλτα, 3,2 στη Γερμανία, 2,3 στο Λουξεμβούργο, 1,8 στην Ουγγαρία και 1,2 στην Τσεχική Δημοκρατία.

Γράφημα 4 Ποσοστό απασχόλησης (15-64 έτη) στην ΕΕ-28 και μέσος όρος με βάση ομαδοποίηση των χωρών της ΕΕ, 2008-13.

Graph 2 - Employment rates (15 to 64 years old) in the EU-28 and average by groups of EU countries, 2008-2013

Πηγή: Eurostat (2013)

Ως αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών, το 2013 το ποσοστό απασχόλησης για την ΕΕ-28 ήταν 64,1%, 1,6 εκατοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από ό, τι το 2008 με τις

υψηλότερες τιμές, να βρίσκονται πάνω από 70%, στη Δανία, τη Γερμανία, τις Κάτω Χώρες, την Αυστρία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο ενώ το χαμηλότερο, κάτω από 58%, σε Ελλάδα, Ισπανία και Ουγγαρία. Όσον αφορά το 2013 τα ποσοστά απασχόλησης σε αραιοκατοικημένες (αγροτικές) περιοχές παρουσίασαν μείωση. Ειδικότερα, 16 κράτη μέλη είχαν χαμηλότερα ποσοστά στις περιοχές αυτές από το μέσο όρο της χώρας (με μέγιστη διαφορά του -8,6 ποσοστιαίες μονάδες στη Βουλγαρία και -6,4 ποσοστιαίες μονάδες στη Λιθουανία). Αντιθέτως, το ποσοστό απασχόλησης σε αραιοκατοικημένες περιοχές της Γερμανίας, του Βελγίου και της Γαλλίας ήταν τουλάχιστον 3 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από το μέσο όρο της χώρας.

Πίνακας 4 Απασχόληση ανά οικονομική δραστηριότητα.

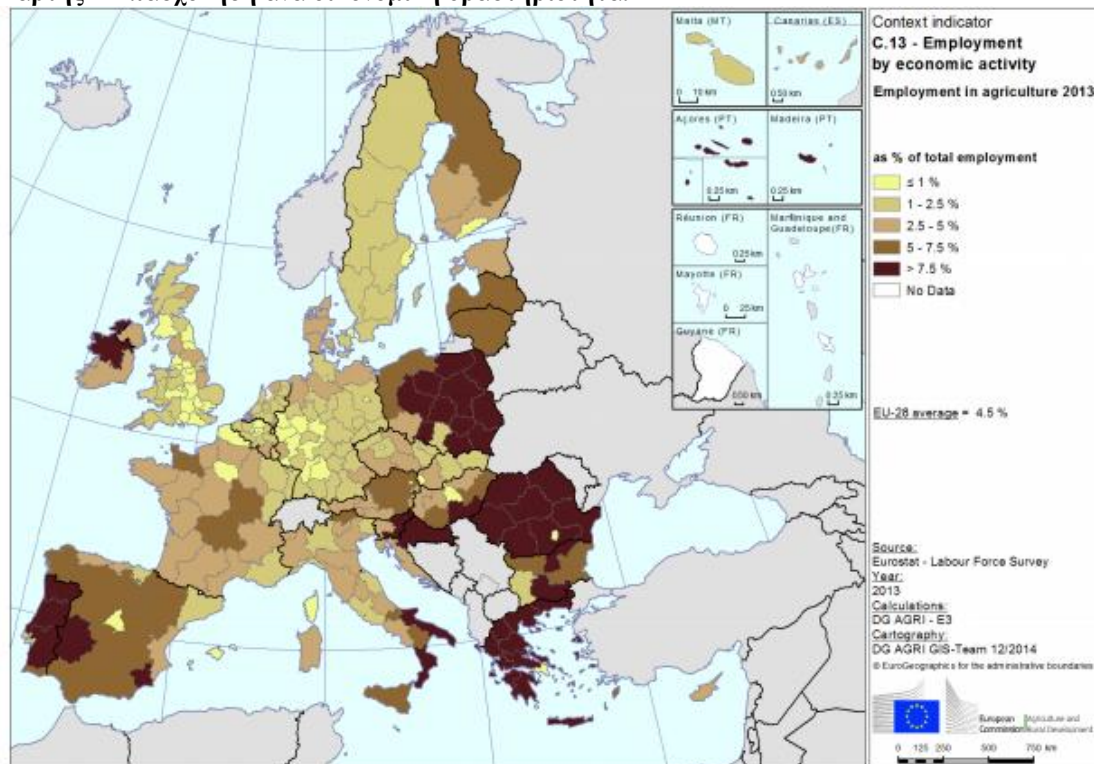
C13 - Employment by economic activity								
	Employment in agriculture - 2013		Employment in forestry - 2013		Employment in food industry - 2013		Employment in tourism - 2013	
Country	1000 persons	As % of total employment	1000 persons	As % of total employment	1000 persons	As % of total employment	1000 persons	As % of total employment
Belgium	58.8	1.3	2.4	0.1	112.8	2.5	145.4	3.2
Bulgaria	171.0	5.8	22.4	0.8	101.6	3.5	146.1	5.0
Czech Republic	118.9	2.4	29.3	0.6	118.3	2.4	178.5	3.6
Denmark	62.9	2.3	3.2	0.1	60.2	2.2	100.0	3.7
Germany	537.9	1.3	37.2	0.1	941.0	2.3	1 575.5	3.9
Estonia	17.7	2.8	7.2	1.2	15.2	2.4	23.4	3.8
Ireland	100.0	5.3	3.2	0.2	51.3	2.7	130.8	7.0
Greece	476.0	13.2	3.9	0.1	118.4	3.3	261.1	7.2
Spain	676.0	3.9	23.3	0.1	451.1	2.6	1 332.6	7.8
France	741.6	2.9	33.0	0.1	594.3	2.3	944.4	3.7
Croatia	158.6	11.4	9.9	0.7	48.4	3.6	85.1	6.1
Italy	740.7	3.3	48.2	0.2	447.7	2.0	1 246.9	5.6
Cyprus	10.5	2.9	0.6	0.2	9.2	2.5	29.4	8.1
Latvia	50.7	5.7	19.6	2.2	27.2	3.0	26.5	3.0
Lithuania	95.5	7.4	12.2	0.9	40.5	3.1	33.5	2.6
Luxembourg	3.6	1.5	n.a	n.a	1.3	0.5	7.0	2.9
Hungary	169.9	4.3	22.6	0.6	129.0	3.3	163.3	4.1
Malta	1.9	1.1	n.a	n.a	3.6	2.1	14.9	8.5
Netherlands	159.2	1.9	2.1	0.0	133.4	1.6	319.5	3.8
Austria	187.4	4.5	9.9	0.2	74.7	1.8	245.0	5.9
Poland	1 784.9	11.5	72.5	0.5	510.0	3.3	330.0	2.1
Portugal	418.1	9.3	13.8	0.3	107.6	2.4	293.1	6.5
Romania	2 573.8	27.8	58.8	0.6	207.6	2.2	194.3	2.1
Slovenia	72.5	8.0	3.6	0.4	17.5	1.9	37.9	4.2
Slovakia	52.8	2.3	23.6	1.0	57.7	2.5	112.6	4.8
Finland	75.8	3.1	24.3	1.0	37.9	1.5	86.5	3.5
Sweden	63.0	1.3	30.3	0.6	46.8	1.0	154.0	3.3
United Kingdom	278.0	0.9	22.5	0.1	394.5	1.3	1 510.1	5.1
EU-28	9 857.7	4.5	539.8	0.2	4 859.8	2.2	9 727.4	4.5
EU-15	4 578.9	2.7	257.5	0.1	3 460.2	2.0	8 351.9	4.8
EU-N13	5 278.7	11.8	282.3	0.6	1 298.8	2.9	1 375.5	3.1

Πηγή: European Commission (2013).

Σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, η γεωργία απασχολούσε 9.800.000 άτομα το 2013, το οποίο αντιπροσώπευε το 4,5% της συνολικής απασχόλησης στην ΕΕ με την Ρουμανία και την Πολωνία από μόνες τους να αντιπροσωπεύουν το 44% του συνολικού αριθμού των προσώπων που

απασχολούνται στη γεωργία. Το 2013, η Ρουμανία, η Ελλάδα, η Πολωνία και η Κροατία παρουσίασαν το υψηλότερο ποσοστό απασχόλησης στην γεωργία ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης. Τόσο η απασχόληση στον κλάδο της γεωργίας όσο και το μερίδιό της στη συνολική απασχόληση μειώθηκε κατά την περίοδο 2008-2013. Σε απόλυτες τιμές, η μείωση αντιπροσώπευε σχεδόν το ένα εκατομμύριο άτομα. Η μείωση του μεριδίου της συνολικής απασχόλησης είναι ακόμη πιο εμφανής στην EE-N13 (-2,0%) από ό, τι στην EE-15 (-1,6%) και στην EE-28 (- 1,8%). Όπως παρουσιάζει και ο πίνακας, ο αριθμός των ατόμων που απασχολούνται στη γεωργία αυξήθηκε μόνο στη Γαλλία, την Ουγγαρία, το Λουξεμβούργο και την Εσθονία για την περίοδο 2008-2013.

Χάρτης 2 Απασχόληση ανά οικονομική δραστηριότητα.

Πηγή: Eurostat (2013)

Στον παραπάνω χάρτη φαίνεται η κατανομή των περιφερειών σε επίπεδο NUTS 3 της ΕΕ των 27 που υποδεικνύεται από την περιφερειακή τυπολογία όπως έχει χρησιμοποιηθεί για την περιγραφική ανάλυση. Η ταξινόμηση των αγροτικών και αστικών περιοχών παρουσιάζει μια μικτή εικόνα, με αγροτικές, αστικές και ενδιάμεσες περιοχές διάσπαρτες σε όλη την Ευρώπη. Η ευρωπαϊκή περιφέρεια στο μεγαλύτερο μέρος της παρουσιάζεται ως αγροτική, ιδιαίτερα η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ελλάδα, μεγάλα τμήματα της Σκανδιναβίας τις Βαλτικές χώρες καθώς

και των χωρών της Ανατολικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης σε αντίθεση με τις περισσότερες αστικές περιοχές που βρίσκονται στο Ηνωμένο Βασίλειο.

Πίνακας 5 Συνολική χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση.

Indicator	C18 - Agricultural area			
Measurement	% of UAA in different categories of land use			
Source	Eurostat - Farm Structure Survey			
Year	2010			
Unit	% UAA			
Subdivisions	Total UAA (ha)	Arable land	Permanent grassland and meadow	Permanent crops
Country				
Belgium	1 358 020	61.6	36.8	1.6
Bulgaria	4 475 530	69.8	27.7	2.2
Czech Republic	3 483 500	72.3	26.7	1.1
Denmark	2 646 860	91.4	7.6	1.0
Germany	16 704 040	70.9	27.9	1.2
Estonia	940 930	68.0	31.5	0.3
Ireland	4 991 350	20.3	79.7	0.0
Greece	5 177 510	50.8	21.6	27.3
Spain	23 752 690	47.5	35.3	17.2
France	27 837 290	66.0	30.2	3.7
Croatia	1 316 010	68.0	25.8	5.9
Italy	12 856 050	54.5	26.7	18.5
Cyprus	118 400	71.7	1.8	26.5
Latvia	1 796 290	62.3	36.2	0.5
Lithuania	2 742 560	77.1	22.1	0.8
Luxembourg	131 110	47.3	51.6	1.1
Hungary	4 686 340	81.0	15.4	3.2
Malta	11 450	79.3	0.0	10.9
Netherlands	1 872 350	54.6	43.4	2.0
Austria	2 878 170	47.6	50.0	2.3
Poland	14 447 290	74.7	22.4	2.7
Portugal	3 668 150	32.0	48.7	18.8
Romania	13 306 130	62.4	33.9	2.3
Slovenia	482 650	35.0	59.2	5.6
Slovakia	1 895 500	70.9	28.0	1.0
Finland	2 290 980	98.4	1.4	0.2
Sweden	3 066 320	85.2	14.7	0.1
United Kingdom	16 881 690	35.2	57.5	0.2
EU-28	175 815 160	60.6	33.0	6.1
EU-15	126 112 580	56.2	35.4	7.6
EU-N13	49 702 580	71.9	26.8	2.4

Πηγή: Eurostat (2010)

Τέλος, σημαντικό μέγεθος για την γεωργία αποτελεί η συνολική χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (ΧΓΕ). Στην ΕΕ-28, η συνολική χρησιμοποιούμενη γεωργική έκταση (ΧΓΕ) ανήλθε σε σχεδόν 176 εκατομμύρια εκτάρια το 2010. Η Γαλλία είχε τη μεγαλύτερη γεωργική έκταση (28 εκατομμύρια εκτάρια) που καλύπτει το 15% της συνολικής ΧΓΕ στην Ευρώπη, ακολουθούμενη από την Ισπανία (24 εκατομμύρια εκτάρια) και το Ηνωμένο Βασίλειο (17 εκατομμύρια εκτάρια). Ποσοστό 61% της ΧΓΕ χρησιμοποιείται για αροτραίες καλλιέργειες, 33% για τα μόνιμα λιβάδια και βοσκότοπους, και 6% για καλλιέργειες. Διαφορετικές ομάδες χωρών μπορούμε να διακρίνουμε και από τον παραπάνω πίνακα

σύμφωνα με τις κυρίαρχες μορφές των χρήσεων γης. Οι αροτραίες καλλιέργειες (σίτος, κριθή, ηλιοτρόπιο κλπ) είναι η κύρια μορφή χρήσης της γης σε όλες τις χώρες με επτά κράτη μέλη, συγκεκριμένα την Ιρλανδία, την Πορτογαλία, τη Σλοβενία, το Ηνωμένο Βασίλειο, το Λουξεμβούργο, την Ισπανία και την Αυστρία, να καλύπτουν λιγότερο από το 50% της συνολικής ΧΓΕ. Οι αροτραίες καλλιέργειες καλύπτουν περισσότερο από το 80% της ΧΓΕ σε χώρες όπως η Φινλανδία, η Δανία, η Μάλτα, η Σουηδία και η Ουγγαρία. Στην Ιρλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, τη Σλοβενία και το Λουξεμβούργο, περισσότερο από το 50% της ΧΓΕ χρησιμοποιείται για λιβάδια και βοσκότοπους (έως και 80% στην Ιρλανδία). Ενώ τέλος οι μόνιμες καλλιέργειες είναι πιο σημαντικές στις χώρες της Μεσογείου (Ελλάδα, Κύπρος, Πορτογαλία, Ιταλία και την Ισπανία) με την Ελλάδα και την Κύπρο να αντιπροσωπεύουν περισσότερο από το 25%. (Eurostat,2010)

1.3 Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)

Οι σύνθετες διασυνδέσεις ανάμεσα στις τοπικές κοινωνίες, στο γεωγραφικό χωρικό επίπεδο και στις δυνάμεις που οδηγούν στην οικονομική και περιφερειακή αναδιάρθρωση αυτών των κοινωνιών και τις οποίες επιβάλλουν οι διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης καθώς και της παγκοσμιοποίησης έχουν οδηγήσει ολόκληρες αγροτικές περιοχές αλλά και ομάδες ατόμων στην περιθωριοποίηση, στην φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό (Ιωσηφίδης και Παπαδόπουλος, 2004). Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) αποτέλεσε έναν από τους πιο σημαντικούς τομείς πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με σκοπό αυτή να ανταποκρίνεται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της κοινωνίας της υπαίθρου καθορίζοντας το σύνολο των κανόνων και μηχανισμών, που ρυθμίζουν την παραγωγή, το εμπόριο και την επεξεργασία των γεωργικών προϊόντων στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), η οποία αποτελεί την πιο ολοκληρωμένη από τις πολιτικές της Ε.Ε, διαπιστώθηκε ότι συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της κοινωνίας, όπως απέδειξε η δημόσια διαβούλευση που διοργάνωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή η οποία προκειμένου να διαμορφώσει την ανακοίνωση της προς το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή και Κοινωνική Επιτροπή για το μέλλον της ΚΑΠ κάλεσε όλους τους ενδιαφερόμενους πολίτες και οργανισμούς της ΕΕ σε δημόσιο διάλογο για το μέλλον, τις αρχές και τους στόχους

της ΚΑΠ. Αυτός ο δημόσιος διάλογος κατέδειξε ότι πάνω από το 90% των ευρωπαίων πολιτών θεωρούν ότι η γεωργία είναι σημαντική για το μέλλον και ότι η ΚΑΠ πρέπει να παραμείνει μια ισχυρή κοινή πολιτική που θα οικοδομείται γύρω από τους δύο πυλώνες της. Επίσης πάνω από το 90% των Ευρωπαίων πολιτών επιθυμούν η γεωργία να τους παρέχει ασφαλή, υγιή και καλής ποιότητας τρόφιμα, να προστατεύει τα τοπία και να συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας.

1.3.1 Η ιστορική εξέλιξη της ΚΑΠ

Ορόσημο για την δημιουργία της ΚΑΠ αποτελεί η Δυτική Ευρώπη της δεκαετίας του 50 οπότε και οι κοινωνίες μετά τις καταστροφικές συνέπειες του πολέμου είχαν παραλύσει και η γεωργική παραγωγή ήταν κατεστραμμένη χωρίς να μπορεί να εγγυηθεί την επισιτιστική ασφάλεια. Αρχικά, η πολιτική αυτή στηρίχθηκε στην παροχή επιδοτήσεων και συστημάτων που εξασφάλιζαν υψηλές τιμές στους γεωργούς, παρέχοντας τους κίνητρα να παράγουν περισσότερο δίνοντας λοιπόν έμφαση στη βελτίωση της παραγωγικότητας της γεωργίας. Επίσης ελήφθησαν ορισμένα μέτρα υπό τη μορφή βοήθειας για πρόωρη συνταξιοδότηση, για επαγγελματική κατάρτιση και για την ενίσχυση των μειονεκτικών περιοχών. Ενώ αρχικά η πορεία της ΚΑΠ ήταν επιτυχής δηλαδή επιτυχής σε σχέση με την αυτάρκεια της ΕΕ, από την δεκαετία του 80 και μετά βρέθηκε αντιμέτωπη με μια σειρά από προβλήματα που δημιουργήθηκαν από τα πολύ μεγάλα πλεονάσματα βασικών προϊόντων ορισμένα εκ των οποίων εξάγονταν (με τη βοήθεια επιδοτήσεων) και άλλα αποθηκεύονταν ή ήταν προς διάθεση στην αγορά εντός της ΕΕ. (Πέζαρος, 2008).

Αυτό είχε ως συνέπεια ο κοινοτικός προϋπολογισμός να επιβαρυνθεί σε μεγάλο ποσοστό για την εποχή ενώ παράλληλα οι διεθνείς αγορές επηρεάζονταν αρνητικά. Εκτός όμως από το δημοσιονομικό πρόβλημα, είχε άμεσο αντίκτυπο και στους αγρότες όπου δεν εξυπηρετούσε πάντοτε κατά τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντά τους, σε βαθμό που άρχισαν γρήγορα να τα επικρίνουν τόσο οι καταναλωτές όσο και οι φορολογούμενοι πολίτες της ΕΕ. Έτσι, λοιπόν με τη σύνοδο κορυφής του Ρίο για το περιβάλλον (1992) η ΚΑΠ στράφηκε σε πολλές και σημαντικές αλλαγές. (Πέζαρος, 2008).

Αρχικά, οι περιορισμοί της παραγωγής βοήθησαν στη μείωση των πλεονασμάτων με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις γαλακτοκομικές ποσοστώσεις του

1983 και έπειτα την απόκτηση νομικού πλαισίου για την καταπολέμηση της ρύπανσης και την προώθηση γεωργικών πρακτικών που σέβονται το περιβάλλον. Αυτό οδήγησε σε μια θεμελιώδη διαδικασία μεταρρύθμισης της ΚΑΠ που ξεκίνησε το 1992 και αργότερα επεκτάθηκε το 1999 με την Ατζέντα 2000, όπου τέθηκε για πρώτη φορά το ζήτημα της πολυλειτουργικότητας και ως εκ τούτου της διαφοροποίησης των δραστηριοτήτων της εκμετάλλευσης. Οι στόχοι αυτοί κατευθύνονταν στην αγορά και στην αυξημένη ανταγωνιστικότητα, στην ασφάλεια και ποιότητα των τροφίμων καθώς επίσης και στη σταθεροποίηση των γεωργικών εισοδημάτων (Wilson, 2007 ; Woods, 2005)

Η τακτική και συνεπής προσαρμογή της ΚΑΠ στις πιέσεις της ευρωπαϊκής κοινωνίας και την εξελισσόμενη οικονομία της φαίνεται από τη νέα δέσμη μεταρρυθμίσεων που ξεκίνησε το 2003 και συνεχίστηκε το 2008. Η νέα πολιτική προσαρμόζεται στη ζήτηση της αγοράς και λαμβάνει υπόψη τις καταναλωτικές συνήθειες ενώ παράλληλα επιτρέπει στους αγρότες της ΕΕ να λάβουν τις οικονομικές αποφάσεις τους με βάση τις ενδείξεις της αγοράς. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το νέο σύστημα οι γεωργοί εξακολουθούν να λαμβάνουν άμεσες ενισχύσεις για την σταθεροποίηση του εισοδήματός τους, αλλά οι ενισχύσεις αυτές δεν συνδέονται πλέον με την παραγωγή, όπως παλαιότερα.. Επιπλέον, οι γεωργοί πρέπει να τηρούν ορισμένα πρότυπα όσον αφορά το περιβάλλον, την ασφάλεια των τροφίμων, την υγιεινή των φυτών και την καλή μεταχείριση των ζώων (Πέζαρος, 2008).

Χαρακτηριστικά, τα μέτρα στήριξης της Ευρωπαϊκής γεωργίας μπορούμε να τα ταξινομήσουμε σε τρεις ενότητες. Αρχικά αφορούν τη στήριξη της ετήσιας γεωργικής παραγωγής και των τιμών των προϊόντων (Πυλώνας I της ΚΑΠ) και τις ενισχύσεις υπέρ της αγροτικής ανάπτυξης που στηρίζουν τους παραγωγικούς συντελεστές συμπεριλαμβανομένων των κινήτρων για τους νέους αγρότες και τις επενδύσεις σε επίπεδο γεωργικής εκμετάλλευσης ή μεταποιητικής βιομηχανίας (Πυλώνας II). Τέλος, όσον αφορά για τα έργα αγροτικής ανάπτυξης της περιόδου 2007-2013 (Δ προγραμματική περίοδος), ο σχεδιασμός αφορά μέτρα της ανταγωνιστικότητας του γεωργικού και δασοκομικού τομέα. Επίσης, καλύπτει την αναδιάρθρωση και ανάπτυξη του φυσικού δυναμικού και την προώθηση της καινοτομίας, με εκσυγχρονισμό γεωργικών εκμεταλλεύσεων και την παραγωγή νέων προϊόντων. Ακόμη, υπάρχουν μέτρα που ως στόχο έχουν την αειφορία, ενισχύσεις σε

απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές (ορεινές) και περιοχές Natura 2000 καθώς και βελτίωση συνολικότερα του περιβάλλοντος της υπαίθρου.

Σε αυτό το σημείο θεωρείται σημαντικό να αναφέρουμε πως βασικό κομμάτι της Δ' προγραμματικής περιόδου αποτελεί η προαγωγή της γνώσης και η βελτίωση του ανθρωπίνου δυναμικού με την εγκατάσταση νέων γεωργών στις αγροτικές περιοχές, επαγγελματική κατάρτιση και παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι το ποσοστό των διαχειριστών γεωργικών εκμεταλλεύσεων στην ΕΕ είναι κάτω από 10% και αφορά άτομα κάτω των 354 ετών ενώ το αντίστοιχο για ηλικίες άνω των 55 ετών είναι λίγο παραπάνω από 50% δείχνοντας την ανάγκη της ΕΕ για να αντιστραφούν τα εν λόγω ποσοστά.

1.3.2 Η νέα αρχιτεκτονική της ΚΑΠ

Στις 26 Ιουνίου του 2013, μετά από διαπραγματεύσεις που διήρκεσαν περισσότερο από δύο έτη, επιτεύχθηκε μεταξύ των τριών ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Ευρωπαϊκή Επιτροπή) σχέδιο πολιτικής συμφωνίας ως προς τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ μετά το 2013. Με βάση τις προτάσεις που διατύπωσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Οκτώβριο του 2011, η πολιτική αυτή συμφωνία αφορά σε τέσσερις βασικούς κανονισμούς του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με την Κοινή Αγροτική Πολιτική. Συγκεκριμένα τους κανονισμούς για τις άμεσες ενισχύσεις, για την ενιαία Κοινή Οργάνωση Αγοράς (ΚΟΑ) και για την αγροτική ανάπτυξη καθώς και τον οριζόντιο κανονισμό που αφορά χρηματοδότηση, τη διαχείριση και τον έλεγχο της ΚΑΠ.

Πίνακας 6 Σύγκριση πιστώσεων ΠΔΠ 2014/2020 και 2007/2013 ανά τομέα.
(σε σταθερές τιμές 2011)

Πιστώσεις ανάληψης υποχρεώσεων/πληρωμών	ΠΔΠ 2014-2020 Εκατ. €	ΠΔΠ 2007-2013 Εκατ. €	Μεταβολή ΠΔΠ 2014/2020 - 2007/2013 Δις (€) (%)	
1. Έξυπνη ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς	450.763	446.310	+ 4,5	+ 1,0
- 1α. Ανταγωνιστικότητα (ανάπτυξη και απασχόληση)	125.64	91.495	+ 34,1	+ 37,3
- 1β. Οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή	325.149	354.815	- 29,7	- 8,4
2. Βιώσιμη ανάπτυξη (φυσικοί πόροι - ΚΑΠ)	373.179	420.682	- 47,5	- 11,3
3. Ασφάλεια και ιθαγένεια	15.686	12.366	+ 3,3	+ 26,8
4. Η Ευρώπη στον κόσμο	58.704	56.815	+ 1,9	+ 3,3
5. Διοίκηση	61.629	57.082	+ 4,5	+ 8,0
6. Ανταταθμίσεις	27	..	+ 0,027	..
Σύνολο πιστώσεων ανάληψης υποχρεώσεων	959.998	994.778	- 35,2	- 3,5
- Ως ποσοστό του ΑΕΕ	1,00%	1,12%		
Σύνολο πιστώσεων πληρωμών	908.400	942.778	- 34,4	- 3,7
- Ως ποσοστό του ΑΕΕ	0,95%	1,06%		

Πηγή: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, συνοπτική παρουσίαση της συμφωνίας για το ΠΔΠ 2014-2020, 4.7.2013

Πηγή: (European Parliament, όπως βρίσκεται στο ΠΑΣΕΓΕΣ, 2014)

Άμεσες ενισχύσεις

Για την επίτευξη δικαιότερης κατανομή της στήριξης, το σύστημα άμεσων ενισχύσεων της ΚΑΠ δεν θα χορηγεί πλέον κονδύλια ανά κράτος μέλος - και ανά γεωργό στο κράτος μέλος - με βάση ιστορικές αναφορές, πολιτική που ίσχυε μέχρι τώρα. Όλες οι ενισχύσεις θα εξακολουθήσουν να σέβονται ορισμένους περιβαλλοντικούς και άλλους κανόνες, όπως αυτοί ορίζονται στη διευρυμένη "πολλαπλή συμμόρφωση". Με το παραπάνω μέτρο η ΕΕ προσπαθεί να πραγματοποιήσει σύγκλιση των ενισχύσεων τόσο μεταξύ των κρατών μελών όσο και στο εσωτερικό τους. Συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη θα διαθέτουν το 70% των εθνικών κονδυλίων για τις άμεσες ενισχύσεις στο νέο καθεστώς βασικής ενίσχυσης. Ενώ όσον αφορά τα κράτη μέλη που διατηρούν ενισχύσεις οι οποίες βασίζονται σε ιστορικές αναφορές, αυτά έχουν την δυνατότητα να επιλέξουν διάφορες λύσεις είτε εφαρμόζοντας εθνική ή περιφερειακή προσέγγιση με σκοπό να επιτύχουν ένα περιφερειακό / εθνικό ποσοστό μέχρι το 2019, είτε να διασφαλίσουν ότι θα υπάρξει σταδιακή αύξηση για τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις που λαμβάνουν λιγότερο από το 90% του περιφερειακού / εθνικού μέσου. (ΠΑΣΕΓΕΣ, 2014)

Όσον αφορά τους νέους αγρότες, η βασική ενίσχυση που θα χορηγείται σε νεοεισερχόμενους στο επάγγελμα είναι ικανό να αυξηθεί κατά ένα επιπλέον 25% για τα πρώτα 5 χρόνια απασχόλησης. Οι συμμετέχοντες στο καθεστώς μικρών

εκμεταλλεύσεων που ζητούν στήριξη έχουν την δυνατότητα επιλογής συμμετοχής ώστε να λαμβάνουν ετήσια ενίσχυση, ανεξάρτητα από το μέγεθος της εκμετάλλευσης. Χαρακτηριστικό είναι ότι θα αντιμετωπίζουν λιγότερο αυστηρές απαιτήσεις πολλαπλής συμμόρφωσης, και θα εξαιρούνται από την "οικολογική μέριμνα". Σε αυτό το σημείο γίνεται αντιληπτή η προτεραιότητα της ΕΕ για ενίσχυση των μικρών εκμεταλλεύσεων και μικροκαλλιεργητών που θα διατεθούν επίσης πιστώσεις αγροτικής ανάπτυξης για την παροχή συμβουλών με στόχο την οικονομική ανάπτυξη, καθώς και για επιχορηγήσεις αναδιάρθρωσης σε περιοχές όπου υπάρχουν πολλές τέτοιες μικρές γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Παράλληλα, η πάγια πολιτική της ΕΕ για προστασία του περιβάλλοντος προβλέπει κάθε εκμετάλλευση να λαμβάνει μια ενίσχυση ανά εκτάριο για την τήρηση ορισμένων γεωργικών πρακτικών επωφελών για το κλίμα και το περιβάλλον. (ΠΑΣΕΓΕΣ,2014)

Μηχανισμοί διαχείρισης της αγοράς

Με τις ποσοστώσεις του γάλακτος να λήγουν το 2015, η μεταρρύθμιση προβλέπει τη λήξη του καθεστώτος ποσοστώσεων για τη ζάχαρη στις 30 Σεπτεμβρίου 2017, επιβεβαιώνοντας τον στόχο της μεταρρύθμισης του τομέα της ζάχαρης το 2005, δηλαδή να θέσει τέρμα στο καθεστώς των ποσοστώσεων παρέχοντας κάποιο χρόνο στον τομέα να προσαρμοστεί. Με αυτόν τον τρόπο αναμένεται ότι θα βελτιωθεί η ανταγωνιστικότητα των παραγωγών της ΕΕ τόσο στην εγχώρια όσο και στην παγκόσμια αγορά. Άλλες τροποποιήσεις αφορούν την προστασία των γεωργών σε συνθήκες εξωτερικής αβεβαιότητας υπό το πρίσμα του αυξημένου ανταγωνισμού στις παγκόσμιες αγορές και την καθιέρωση νέων ρητρών διασφάλισης για όλους τους τομείς, ώστε να μπορεί η Επιτροπή λαμβάνει επείγοντα μέτρα ώστε να αντιμετωπίζει γενικές διαταραχές της αγοράς.

Αγροτική Ανάπτυξη

Οι νέοι κανόνες για τον 2ο πυλώνα προβλέπουν μια περισσότερο ευέλικτη προσέγγιση από ότι σήμερα. Συγκεκριμένα, προβλέπεται ότι τα κράτη μέλη/στις περιφέρειες θα αποφασίζουν ποια μέτρα θα χρησιμοποιούν για να επιτύχουν τους στόχους για έξι ευρείες "προτεραιότητες" και λεπτομερέστερους "τομείς εστίασης"

(επιμέρους προτεραιότητες), με βάση εμπειριστατωμένη ανάλυση. Οι έξι προτεραιότητες θα καλύπτουν τα εξής:

1. προώθηση της μεταφοράς γνώσεων και καινοτομίας (σχεδιαζόμενη ευρωπαϊκή σύμπραξη καινοτομίας για την γεωργική παραγωγικότητα και αειφορία – ΕΣΚ) με την ενίσχυση των μέτρων υπέρ της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις
2. βελτίωση της ανταγωνιστικότητας όλων των τύπων γεωργίας, και της βιώσιμης διαχείρισης των δασών με τον εκσυγχρονισμό γεωργικών εκμεταλλεύσεων
3. προώθηση της οργάνωσης της αλυσίδας τροφίμων - συμπεριλαμβανομένης της μεταποίησης και της εμπορίας – και της διαχείρισης κινδύνου με την υποστήριξη για την δημιουργία ομάδων με βάση επιχειρηματικό σχέδιο και ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων
4. αποκατάσταση, διατήρηση και ενίσχυση των οικοσυστημάτων που αναφέρονται σε περιοχές με φυσικούς και άλλους ειδικούς περιορισμούς, βάση 8 βιοφυσικών κριτηρίων για την διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος
5. προώθηση της αποδοτικότητας των πόρων και της μετάβασης σε μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα
6. προώθηση της κοινωνικής ένταξης, της μείωσης της φτώχειας και της οικονομικής ανάπτυξης στις αγροτικές περιοχές με επιχορηγήσεις για εκκίνηση επιχειρήσεων και ανάπτυξη μεσαίων και μικρών επιχειρήσεων και επενδύσεις σε ευρυζωνικές υποδομές και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.

Πίνακας 7Σύγκριση δαπανών ΚΑΠ μεταξύ ΠΑΠ 2014-2020 και έτους 2013 στην ΕΕ-28.
(εκατ. €, σε σταθερές τιμές 2011)

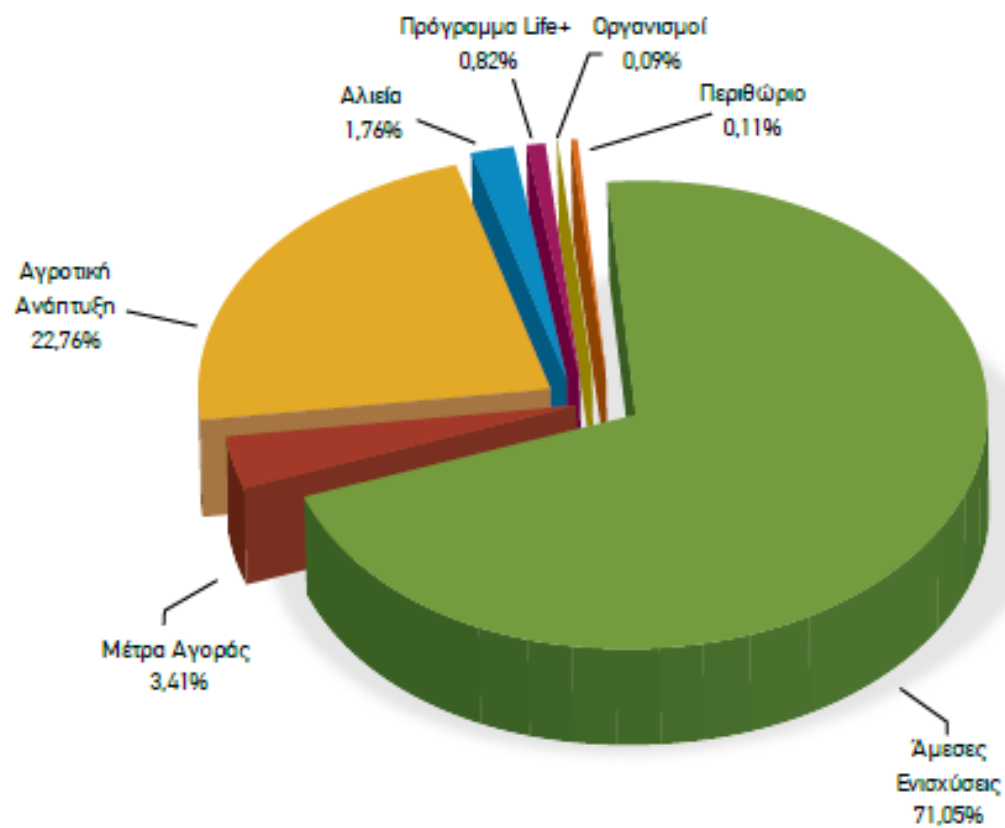
Δαπάνες ΚΑΠ	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Διαφορά 2020-2013
Μέτρα αγοράς	3.182	1.904	1.877	1.851	1.824	1.790	1.756	1.722	-45,9
Άμεσες ενισχύσεις	39.998	39.681	39.112	38.570	38.013	37.289	36.579	35.883	-12,2
Αγροτική ανάπτυξη	13.890	12.865	12.613	12.366	12.124	11.887	11.654	11.426	-17,7
Σύνολο δαπανών ΚΑΠ	57.070	54.450	53.602	52.787	51.961	50.966	49.989	49.031	-14,1

Πηγή: (European Parliament,όπως βρίσκεται στο ΠΑΣΕΓΕΣ,2014)

Οριζόντιος κανονισμός

Το θέμα των ελέγχων και της διαφάνειας δεν θα μπορούσε να λείπει από την νέα ΚΑΠ, με τα κράτη μέλη να παρέχουν πλήρη διαφάνεια όσον αφορά όλους τους δικαιούχους με εξαίρεση τις γεωργικές εκμεταλλεύσεις οι οποίες είναι επιλέξιμες για το καθεστώς μικρών εκμεταλλεύσεων στο εν λόγω κράτος μέλος. Στόχος είναι οι έλεγχοι να μειωθούν στις περιοχές όπου προηγούμενοι έλεγχοι κατέληξαν σε καλά αποτελέσματα, ενώ να αυξηθούν σε περιοχές με προβλήματα με σκοπό τα επιθυμητά αποτελέσματα. Όσον αφορά στον κατάλογο των θεμάτων για τα οποία τα κράτη μέλη θα πρέπει να παρέχουν συμβουλές στους αγρότες έχει διευρυνθεί ώστε να καλύπτει, τις άμεσες οικολογικές ενισχύσεις, τις προϋποθέσεις για τη διατήρηση των εκτάσεων που είναι επιλέξιμες για άμεσες ενισχύσεις, την οδηγία-πλαίσιο για το νερό, καθώς και την οδηγία για τη βιώσιμη χρήση των φυτοφαρμάκων. Αντίστοιχα, όλες οι άμεσες ενισχύσεις, όπως είναι αυτές για την αγροτική ανάπτυξη θα εξακολουθήσουν να εξαρτώνται από την τήρηση θεσμικών απαιτήσεων σχετικά με το περιβάλλον. Η δημοσιονομική πειθαρχία είναι φανερή στη νέα ΚΑΠ καθώς κάθε χρόνο θα δημιουργείται ένα αποθεματικό κρίσης ύψους 400 εκατ. ευρώ και μόνο σε περίπτωση που το ποσό αυτό δεν χρησιμοποιείται για την κρίση θα επιστρέφεται στους γεωργούς με τη μορφή άμεσων ενισχύσεων το επόμενο έτος.

Γράφημα 5 Κατανομή πόρων του τομέα της βιώσιμης ανάπτυξης στην ΕΕ-28 κατά κατηγορία.

Πηγή: (European Parliament, όπως βρίσκεται στο ΠΑΣΕΓΕΣ, 2014)

Πίνακας 8 Προβλεπόμενα ανώτατα όρια άμεσων ενισχύσεων στην ΕΕ.
(Χιλιάδες €, σε σταθερές τιμές 2011)

Κράτη μέλη	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 & 2020	Μεταβολή % 2020 / 2013
Λετονία	146.479	168.886	195.649	222.363	249.020	275.887	302.754	106,69
Εσθονία	101.165	110.018	121.870	133.701	145.504	157.435	169.366	67,42
Ρουμανία	1.264.472	1.428.531	1.629.889	1.813.795	1.842.446	1.872.821	1.903.195	50,51
Βουλγαρία	580.087	642.103	721.251	792.449	793.226	794.759	796.292	37,27
Λιθουανία	380.109	393.226	417.890	442.510	467.070	492.049	517.028	36,02
Σλοβακία	388.176	377.419	380.680	383.938	387.177	390.781	394.385	1,60
Πολωνία	3.044.518	2.970.020	2.987.267	3.004.501	3.021.602	3.041.560	3.061.518	0,56
Πορτογαλία	605.962	557.667	565.816	573.954	582.057	590.706	599.355	-1,09
Ουγγαρία	1.318.975	1.272.786	1.271.593	1.270.410	1.269.187	1.269.172	1.269.158	-3,78
Τσεχία	909.313	875.305	874.484	873.671	872.830	872.819	872.809	-4,01
Ισπανία	5.139.444	4.833.647	4.842.658	4.851.682	4.866.665	4.880.049	4.893.433	-4,79
Σλοβενία	144.236	138.980	137.987	136.997	136.003	135.141	134.278	-6,90
Αυστρία	751.606	693.716	693.065	692.421	691.754	691.746	691.738	-7,97
Φινλανδία	570.548	523.247	523.333	523.422	523.493	524.062	524.631	-8,05
Μάλτα	5.102	5.239	5.127	5.015	4.904	4.797	4.689	-8,09
Κύπρος	53.499	51.344	50.784	50.225	49.666	49.155	48.643	-9,08
Σουηδία	770.906	696.487	696.890	697.295	697.678	698.723	699.768	-9,23
Ιρλανδία	1.340.869	1.216.547	1.215.003	1.213.470	1.211.899	1.211.482	1.211.066	-9,68
Λουξεμβ.	37.084	33.661	33.603	33.545	33.486	33.459	33.431	-9,85
Ην. Βασίλ.	3.987.922	3.548.576	3.555.915	3.563.262	3.570.477	3.581.080	3.591.683	-9,94
Ελλάδα	2.216.533	2.063.187	2.039.122	2.015.116	1.991.083	1.969.129	1.947.177	-12,15
Γαλλία	8.521.236	7.586.341	7.553.677	7.521.123	7.488.380	7.462.790	7.437.200	-12,72
Γερμανία	5.852.908	5.178.178	5.144.264	5.110.446	5.076.522	5.047.458	5.018.395	-14,26
Ιταλία	4.370.024	3.953.394	3.902.039	3.850.805	3.799.540	3.751.937	3.704.337	-15,23
Δανία	1.049.002	926.075	916.580	907.108	897.625	889.004	880.384	-16,07
Βέλγιο	614.855	544.047	536.076	528.124	520.170	512.718	505.266	-17,82
Ολλανδία	897.751	793.319	780.815	768.340	755.862	744.116	732.370	-18,42
ΕΕ-27	45.062.781	41.581.946	41.793.327	41.979.688	41.945.326	41.944.835	41.944.349	-6,92

Πηγή : European Council, Interinstitutional File 2011/0280, Brussels, 10 April 2013.

Πηγή: (European Council,όπως βρίσκεται στο ΠΑΣΕΓΕΣ,2013)

2. Ανάπτυξη, περιφερειακή πολιτική και επιχειρηματικότητα της υπαίθρου

2.1 Η εξελισσόμενη εννοιολόγηση της ανάπτυξης

Η έννοια της ανάπτυξης καθώς και το περιεχόμενο του όρου, αποτελούν ακόμα και σήμερα μια εξίσωση στην οποία συνεχώς προστίθενται νέες μεταβλητές που έχουν άμεση εξάρτηση του χρονικού ορίζοντα αλλά και των διάφορων επιστημονικών σημασιών που του αποδίδονται. Το παραπάνω σχετίζεται με το κοινωνικό υπόβαθρο, τις διανοητικές εμπειρίες και τους πολιτικούς στόχους του συνόλου των ανθρώπων που χρησιμοποιούν τον συγκεκριμένο όρο (Αποστολόπουλος, 2004). Ο όρος, λοιπόν, της ανάπτυξης δεν παρουσιάζει μια στατική διαδικασία αλλά εξελισσόμενη μέσα από την οποία αναδεικνύεται η συνεχή βελτίωση συγκεκριμένων παραγόντων.

Μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1960 ο όρος ταυτιζόταν με την οικονομική ανάπτυξη και την Οικονομική μεγέθυνση. Έτσι, ως ανάπτυξη, κατά την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (1999) ορίζεται μια διαδικασία ποιοτικού μετασχηματισμού μιας οικονομίας και κοινωνίας που οδηγεί σε μια νέα διάρθρωση και συνοδεύεται από αύξηση των εισοδημάτων των μελών της. Αντίστοιχα και σε συνδυασμό με την πολυπλοκότητα του όρου, όσον αφορά ειδικά τον αγροτικό χώρο, ανάπτυξη θεωρείται κάθε ποιοτική μεταβολή που συντελείται σε ένα γεωγραφικό αγροτικό χώρο μετασχηματίζοντας με τέτοιο τρόπο την οικονομική και κοινωνική διάρθρωση του και οδηγεί σε αύξηση των εισοδημάτων των κατοίκων και βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Η ανάπτυξη αυτή μπορεί να είναι κλαδική ή ολοκληρωμένη (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 1999).

Οι διαφορετικοί ορισμοί οφείλονται στο γεγονός ότι μέχρι και το τέλος της δεκαετίας του 1960 το μοντέλο των ανεπτυγμένων εκβιομηχανισμένων χώρων θεωρούνταν επιτυχημένοι διότι δεν είχαν γίνει ακόμα φανερές οι συνέπειες της ενδογενούς κρίσης. Συγκεκριμένα, παρουσιάστηκαν στον παγκόσμιο χάρτη με το κραχ και την οικονομική κρίση του 1929 και συνεχίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 με την περιβαλλοντική κρίση όταν πρώτη φορά έγινε φανερό ότι η ανάπτυξη και η αγορά μπορούν να δρουν και ενάντια στους σκοπούς που αφορούν την ποιότητα ζωής σε συνδυασμό με την αλόγιστη σπατάλη των φυσικών πόρων του πλανήτη. Η έννοια λοιπόν της ανάπτυξης εμπεριέχει και ζητήματα πολιτικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και περιβαλλοντικής διάστασης και ξεφεύγει από την αποκλειστική σύνδεση του με το ΑΕΠ.

Σε αυτό το σημείο αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι τα κυβερνητικά αναπτυξιακά προγράμματα στρέφονται στην διαχείριση των πόρων και τον περιβαλλοντικών ζητημάτων. Στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης συντάχθηκε το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου (Σ.Α.Κ.Χ.) στο οποίο προβάλλεται η ανάγκη ύπαρξης χωροταξικού σχεδιασμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Συγκεκριμένα, εντοπίζονται πολιτικές που έχουν συγκεκριμένες χωρικές επιδράσεις όπως είναι η πολιτική συνοχής, η πολιτική μεταφορών και τα ευρωπαϊκά δίκτυα καθώς και οι πολιτικές για το περιβάλλον. Επίσης, παρουσιάζεται η χωρική προσέγγιση σε ευρωπαϊκό επίπεδο και οι επιπτώσεις των κοινοτικών πολιτικών στον ευρωπαϊκό χώρο (Αγγελίδης, 2004)

Η παραδοσιακή οικονομική ανάλυση αγνοούσε την χωρική διάσταση μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Κατά τον Barquero (1991) οι διαδικασίες της ανάπτυξης πρέπει απαραίτητα να έχουν ως βάση το γεγονός ότι πραγματοποιούνται στον χώρο. Δηλαδή σε συγκεκριμένες περιοχές οι οποίες είναι αποδέκτες των εκάστοτε μεταβολών των κοινωνικών και οικονομικών συστημάτων. Πιο συγκεκριμένα η παραγωγή έχει άμεση εξάρτηση με την χωρική διάσταση αφού πραγματοποιείται σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο και χρόνο (Isard, 1992). Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι η έννοια του χώρου αποτελεί θεμελιώδη μεταβλητή για κοινωνική ευημερία. Πρέπει, συνεπώς, να γίνει αντιληπτό ότι διαδικασίες όπως η αποβιομηχάνιση, η ανάπτυξη και οι αλλαγές στην αγορά εργασίας πραγματοποιούνται σε έναν καθορισμένο γεωγραφικό χώρο.

2.2 Περιφερειακή Πολιτική και ανάπτυξη

Παρότι το γεγονός ότι η μεταβλητή του χώρου ενσωματώθηκε αργά στην άσκηση οικονομικής πολιτικής, όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα, ασκεί μεγάλη επιρροή στη διαμόρφωση προγραμμάτων και πολιτικών. Κατά τον Κονσόλα (1997) η διαδικασία για την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική των επί μέρους περιφερειών μιας χώρας μπορεί να οριστεί ως Περιφερειακή ανάπτυξη. Συγκεκριμένα μπορεί να θεωρηθεί ως η εξέλιξη μιας δυναμικής γεωγραφικής ενότητας, τα όρια της οποίας προσδιορίζονται από ροές οικονομικού και κοινωνικού τύπου και από τις αλληλεξαρτήσεις των χωρικών μονάδων από τις οποίες αποτελείται.

Η Περιφερειακή Πολιτική, στηρίζεται στην στρατηγική των ολοκληρωμένων στόχων που αποσκοπούν στην επίτευξη υψηλών ρυθμών δημιουργίας νέων

επιχειρήσεων και καθιστά δυναμικότερη την ανάπτυξη της Περιφέρειας. Έχει παρατηρηθεί ότι η συγκεκριμένη πολιτική χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης (Vanhove and Klaassen, 1984). Επιπλέον, η χάραξη της στρατηγικής αυτής ενθαρρύνει και στηρίζει τις μεγάλες επιχειρήσεις των περιφερειών ανάλογα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και σε συνδυασμό με την εκτίμηση ότι αυτές οι επιχειρήσεις θα τονώσουν τους (γεωγραφικούς) πόλους ανάπτυξης, θα έχουν συμβολή στην ενδογενή μορφή της και θα δημιουργήσουν ισχυρά πλέγματα αλληλεξαρτήσεων των διαπεριφερειακών δραστηριοτήτων. Αντιστρόφως, η οργάνωση της εργασίας των Περιφερειών προσδιορίζει σε ένα σημαντικό βαθμό τον προσανατολισμό των εκάστοτε σχεδιαζόμενων πολιτικών ανάπτυξης των περιοχών (Καστάνη και Σκαραμαγκά, 1997). Η ενδελεχής μελέτη της σχέσης, της αυξανόμενης και συνεχής απασχόλησης με τη δημιουργία νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε κάθε περιφέρεια, είναι δυνατόν να μας δώσει τις δυνατότητες εξαγωγής συμπερασμάτων για την επίδραση της επιχειρηματικότητας στην περιφερειακή ανάπτυξη. Με τη στοχευμένη δραστηριότητα, δημιουργία και εγκατάσταση νέων επιχειρήσεων στην περιφέρεια, η οποία επιφέρει τη μεγέθυνση του εισοδήματος και την αύξηση της απασχόλησης η λειτουργία της επιχειρηματικότητας επιδρά στην περιφερειακή ανάπτυξη. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι η επίδραση του εισοδήματος που προέρχεται από την επιχειρηματική δραστηριότητα κάθε περιφέρειας αποτελεί σημαντικό πόλο ανάπτυξης καθώς επίσης και η είσοδος των καινοτομιών και των υψηλών ειδικεύσεων στην οικονομία της περιφέρειας,. (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004)

Έχει υποστηριχτεί ότι από τη στιγμή που η οικονομική πολιτική ασχολείται με το θέμα της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, την τεχνολογικής ανάπτυξης μέσω νέων προϊόντων, καθώς και την πρακτική αξιοποίηση τεχνολογικής γνώσης τομέα της οικονομική πολιτικής υπάρχει άμεση σύνδεση ανάμεσα στην επιχειρηματικότητα ως έννοια και την πρακτική εφαρμογή της δηλαδή με τη δημιουργία επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί πως ιδιαίτερα η δημιουργία νέων επιχειρήσεων, μικρών στην πλειοψηφία τους, οφείλει να είναι στο επίκεντρο αυτής της πολιτικής (Shapiro, 1980).

Τα παραπάνω αναπροσδιορίζουν και την λειτουργία του «παραδοσιακού» επιχειρηματία αφού τίθεται το ερώτημα με ποιον τρόπο θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ο δραστηριοποιούμενος στον αγροτικό τομέα. στις στοιχειωδώς οργανωμένες αγροτικές εκμεταλλεύσεις που απασχολούνται άτομα με εξαρτημένη σχέση εργασίας.

Συγκεκριμένα, ο αγρότης- επιχειρηματίας διαφοροποιείται στο γεγονός ότι αρχικά είναι αυτός που αναλαμβάνει, «κινδύνους», μιας και οι αβεβαιότητες για κλιματολογικές συνθήκες που επηρεάζουν τις αποδόσεις των καλλιεργειών είναι ιδιαίτερα έντονες. Επίσης είναι, τυπικά τουλάχιστον, αρμόδιος να διαμορφώνει αποφάσεις και να οργανώνει και να συντονίζει τους συντελεστές παραγωγής οι οποίοι συνεργάζονται για επίτευξη του προϊόντος όπου και οφείλει να κατέχει το στοιχείο της διορατικότητας στις «νέες ευκαιρίες» βελτίωσης του οικονομικού αποτελέσματος της εκμετάλλευσης. Τέλος, είναι ο τελικός αποδέκτης του κόστους και του οφέλους από την κατάληξη της καλλιεργητικής του δραστηριότητας (Χασσίδ και Καραγιάννης, 2000).

Στην πράξη βέβαια ο αγρότης, άσχετα από το βαθμό ταύτισης της πραγματικής του συμπεριφοράς με τα στοιχεία «επιχειρηματικής συμπεριφοράς» που αναφέραμε παραπάνω, αποδέχεται και επιδιώκει τον επιμερισμό του οφέλους, αλλά και του πιθανού κόστους, σε πολλούς άλλους φορείς. Συγκεκριμένα, ο επιμερισμός επιδιώκεται με κρατικούς και χρηματοδοτικούς φορείς, φορείς τεχνικής στήριξης καθώς και τους μεσολαβητές για την προώθηση της παραγωγής στις αγορές. Βέβαια, ο έλεγχος με τους όρους συνεργασίας σε πολλές περιπτώσεις είναι ελλιπής και σε συνδυασμό με την περιορισμένη, σε πολλές περιπτώσεις γνώση την οποία κατέχει φέρνει τον επιχειρηματία σε σημείο να ξεκινάει από μειονεκτική θέση στην διαπραγμάτευση με αποτέλεσμα να στερείται την επιχειρηματική αρμοδιότητα και ευθύνη. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, εξάγουμε το συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει θέμα διαχωρισμού αγροτών – επιχειρηματιών με τα χαρακτηριστικών των αγροτών να εντοπίζονται σε μια κλίμακα επιχειρηματικότητας στην οποία τοποθετείται ο αγρότης – επιχειρηματίας. Χαρακτηριστικό γνώρισμα αποτελεί η κινητικότητα της κλίμακας με τη μετακίνηση, σε συνάρτηση με τον χρόνο και την εξέλιξη (ανάπτυξη) του τομέα και των χαρακτηριστικών των αγροτών.

Σημείο ανάλυσης της οικονομικής έρευνας σε διεθνές, εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, έχει καταστεί η εξέταση των παραγόντων που ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης και εξασφαλίζουν τη βιωσιμότητά της ανεξάρτητα από τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιείται. Η ανταγωνιστικότητα αντανακλάται στην ικανότητα της επιχείρησης να εξασφαλίζει, να διατηρεί και να αυξάνει τα μερίδιά της τόσο στις εγχώριες όσο και στις διεθνείς αγορές εμπορευμάτων. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας είναι συνάρτηση, εξαρτάται και προσδιορίζεται μεταξύ άλλων παραγόντων και

από την επιχειρηματικότητα. Η ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, οι οποίες δε θα επικεντρώνονται μόνο στη δημιουργία των επιχειρήσεων, αλλά και στον εκσυγχρονισμό τους, συνεπάγεται για τη χώρα αύξηση του εθνικού πλούτου, παραγωγή τεχνογνωσίας και καινοτομιών, αφθονία και ποικιλία προϊόντων και υπηρεσιών και φυσικά δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.

2.3 Επιχειρηματικότητα και ανάπτυξη: προς μια εννοιολόγηση στις αγροτικές περιοχές

Κατά τον Ιωαννίδη (2005) η επιχειρηματικότητα, ως έννοια, περιγράφει τη δραστηριότητα ενός ατόμου που επιχειρεί. Υπό αυτή την έννοια, 'επιχειρώ' σημαίνει ότι «αρχίζω» κάτι το οποίο δεν υπήρχε μέχρι εκείνη τη στιγμή, «καταπιάνομαι» με κάτι, άρα η πράξη μου δεν είναι στιγμιαία και εξελίσσεται για κάποιο χρονικό διάστημα αλλά και ότι θέλω να «επιτύχω» κάτι. Αυτό σημαίνει ότι η επιτυχία της πράξης μου δεν είναι εκ των προτέρων βέβαιη αλλά εξαρτάται τόσο από την αποτελεσματικότητά μου όσο και από τα εμπόδια ή τις ευκαιρίες που θα συναντήσω. Η συμπεριφοριστική θεώρηση του Gartne αναφέρει ότι ο επιχειρηματίας είναι ρόλος τον οποίο μπορεί να αναλάβει κάθε άνθρωπος για ένα διάστημα της ζωής του. Η επιχειρηματικότητα τελειώνει ως φαινόμενο, άρα και ο αντίστοιχος ρόλος του επιχειρηματία, όταν η νέα επιχείρηση αποκτήσει μερίδιο και εγκατασταθεί στην αγορά. Συνεπώς, η επιχειρηματικότητα σύμφωνα με το ρεύμα αυτό νοείται ως διαδικασία (Moroz and Hindle, 2012). Χαρακτηρίζεται, λοιπόν, ως μια δυναμική διαδικασία και όχι ως ένα μετρήσιμο οικονομικό μέγεθος. Σε αντίθεση με την διοίκηση, η επιχειρηματικότητα εμπεριέχει την έννοια της πραγματοποίησης καθώς και την δυνατότητα λήψεως αποφάσεων βασιζόμενων στην κριτική σκέψη σχετικά με την διαδικασία στο σύνολό της (Ιωαννίδης, 2005). Τέλος, η επιχειρηματικότητα ορίζεται ανάλογα με την οπτική, οικονομική ή διοικητική, που την ορίζει ο καθένας.

Στη διεθνή βιβλιογραφία δεν υφίσταται μέχρι σήμερα ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για την έννοια της επιχειρηματικότητας. Το παραπάνω είναι σύνηθες διότι ως έννοια είναι πολυσύνθετη και είναι δύσκολο να γίνει κατανοητή με ακρίβεια. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι σε πολλές επιστημονικές εργασίες περιλαμβάνονται λίστες σχετικών ορισμών από διακεκριμένους επιστήμονες και ερευνητές (Ιωαννίδης κ.ά., 2009). Αυτό το στοιχείο αντανακλά το γεγονός ότι η επιχειρηματικότητα αποτελεί νοοτροπία αλλά και πολυδιάστατη έννοια η οποία εμφανίζεται σε διάφορα

επίπεδα αλλά και σε κάθε είδος οργάνωσης. Τις πρώτες αναφορές για την έννοια του επιχειρηματία τις συναντάμε τον 14^ο αιώνα όπου περιγράφονταν ως τα άτομα που κατέβαλαν ένα συγκεκριμένο ποσό στο κράτος με σκοπό να συλλέγουν τους φόρους από μια περιοχή.

Ο διεθνής όρος 'entrepreneur' (επιχειρηματίας) έχει Γαλλική προέλευση και σημαίνει «διαμεσολαβητής», αυτός δηλαδή που παρεμβάλλεται σε μια διαδικασία και πιο ελεύθερα μπορεί να χαρακτηριστεί ως «εργολάβος». Τον όρο αυτό εισήγαγε στη βιβλιογραφία ο Richard Cantillon (1680–1734), ο οποίος ήταν Ιρλανδός οικονομολόγος και έζησε μεγάλο διάστημα στη Γαλλία. Από τον 18^ο αιώνα και έπειτα οι έννοιες της επιχειρηματικότητας και του επιχειρηματία αρχίζουν να λαμβάνουν σταδιακά τη σημερινή τους μορφή. Ο Cantillon ήταν ο πρώτος που αναγνώρισε τον κρίσιμο ρόλο του επιχειρηματία στην οικονομική ανάπτυξη, που βασίστηκε στα ατομικά δικαιώματα ιδιοκτησίας. Από τις κοινωνικές τάξεις που αναγνώριζε ο Cantillon, οι επιχειρηματίες ήταν η σημαντική τάξη και ήταν αυτοί που έπαιζαν κεντρικό ρόλο στην οικονομία. Οι άλλες δύο τάξεις ήταν οι ιδιοκτήτες γης και οι εργάτες. (Carree and Thurik, 2002)

Ο Adam Smith (1776) στο βιβλίο του η Κοινωνία των Εθνών παρουσίασε τον επιχειρηματία ως εκείνο το άτομο που αναλάμβανε την δημιουργία ενός οργανισμού για εμπορικούς σκοπούς. Συγκεκριμένα, επιχειρηματίες έγιναν εκείνα τα άτομα τα οποία αντέδρασαν στις οικονομικές εξελίξεις με αποτέλεσμα να δραστηριοποιηθούν ως μεσαζόντες με σκοπό την μετατροπή της ζήτησης αγαθών και υπηρεσιών σε προσφορά. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα Ο Γάλλος Jean-Baptiste Say (1767–1832) νόησε τον επιχειρηματία ως αναδιοργάνωση πόρων αναδεικνύοντας τον σε άξονα της οικονομίας και καταλυτή της οικονομικής αλλαγής και ανάπτυξης. Χαρακτηριστικά υποστηρίζει ότι ο επιχειρηματίας είναι άτομο με εξαιρετικές γνώσεις και διαβλέπει τις ανάγκες της κοινωνίας, ώστε ανά πασα στιγμή να είναι θέση να εκπληρώσει τις ανάγκες αυτές. Παράλληλα και ο Cantillon και ο Say ανήκαν σε μια γαλλική σχολή σκέψης, τους 'Φυσιοκράτες' (physiocrats), που ονομάζονταν έτσι λόγω του φυσικού χαρακτήρα της αγροτικής οικονομίας που κυριαρχούσε στον τρόπο σκέψης τους. Περισσότερο σύγχρονες αντιλήψεις για την έννοια του επιχειρηματία αναπτύχθηκαν πολύ αργότερα.

Ουσιαστική διαφοροποίηση έγινε στις αρχές του 20ου αιώνα στο έργο του Frank Knight (1921) και του Joseph Schumpeter (1934). Ο Knight ορίζει τον επιχειρηματία ως αυτόν που μπορεί να τα «καταφέρει» με την εγγενή αβεβαιότητα

της αγοράς ενώ για τον Schumpeter ο επιχειρηματίας είναι ένα ξεχωριστό άτομο. Ο ίδιος τονίζει τη σημασία ενός καταλλήλου κοινωνικού κλίματος με την επιχειρηματική δραστηριότητα με την έννοια δηλαδή ότι η κοινωνία προσδίδει νομιμοποίηση και αναγνωρίζει καινοτόμες συμπεριφορές.. Συνεπώς, η επιχειρηματικότητα καινοτομίας αναφέρεται πρωτίστως στη θεώρηση του Schumpeter. Ο Gartner (1988) ήταν από τους πρώτους που επεσήμαναν ότι η έρευνα της επιχειρηματικότητας, που είχε επικεντρωθεί στο «ποιος είναι ο επιχειρηματίας», χρειαζόταν να επικεντρωθεί περισσότερο στην ίδρυση μιας επιχείρησης, δηλαδή στο «τι πράττει ένας επιχειρηματίας». Έτσι, σύμφωνα με τη συμπεριφοριστική θεώρηση του Gartner, η επιχειρηματικότητα είναι το φαινόμενο ίδρυσης μιας επιχείρησης (Vesper 1980, Low και MacMillan 1988). Οι Bruyat και Julien (2001) υιοθέτησαν το ζεύγος “επιχειρηματίας & επιχείρηση” ως μονάδα μελέτης του φαινομένου της επιχειρηματικότητας ενώ σήμερα, οι περισσότεροι μελετητές της επιχειρηματικότητας ακολουθούν τη θεώρηση των Shane και Venkataraman (2000) κατά την οποία παρουσιάζεται η επιχειρηματικότητα ως διακριτό πεδίο μελέτης το οποίο περιλαμβάνει αρχικά ένα σύνολο επιχειρηματικών ευκαιριών στην αγορά, ένα ανθρώπινο δυναμικό το οποίο επιθυμεί να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες αυτές αλλά και μια διαδικασία ανακάλυψης και αξιοποίησης επιχειρηματικών ευκαιριών. Η θεώρηση με την οποία ιδρύεται και εισάγεται ένα καινούργιο προϊόν ή υπηρεσία στην αγορά αποτέλεσε σημαντική πρόοδο της εννοίας της επιχειρηματικότητας διότι με αυτόν τον τρόπο διαφοροποιήθηκε ο επιχειρηματίας από έναν διαχειριστή (μάνατζερ), ο οποίος ακολουθεί επιχειρηματικές ευκαιρίες της αγοράς (Stevenson και Gumpert 1985, Stevenson, Roberts και Grousbeck 1989) Τέλος, η πιο σύγχρονη άποψη είναι αυτή που αναπτύχθηκε από τους McGrath και MacMillan (2000) χρησιμοποιώντας τη θεώρηση του Schumpeter περί καινοτομίας στη δεκαετία του '30, σύμφωνα με την οποία η επιχειρηματικότητα αποτελεί τρόπο σκέψης και επιχειρηματίες είναι όσοι εντοπίζουν συνεχώς καινούριες επιχειρηματικές ευκαιρίες τις οποίες αξιοποιούν σε χρόνο που οι ίδιοι επιλέγουν.

Τέλος θεωρείται αναγκαίο από την στιγμή που παρουσιάσαμε τις πιο βασικές θεωρήσεις σχετικά με τον επιχειρηματία και την επιχειρηματικότητα να τις κατηγοριοποιήσουμε σε 3 μεγάλες σχολές καθεμία εκ των οποίων έχει τις ρίζες της στον Cantillon. Η πρώτη σχολή είναι η γερμανική με κύριους εκφραστές τους Thunen, Schumpeter και Baumol, η δεύτερη σχολή είναι η νεοκλασική με τους Marshall, Knight και Schultz, ενώ η τρίτη σχολή είναι η Αυστριακή με τους Menger,

Mises και Kuzner. Και οι 3 σχολές βασίζονται πάνω στην ίδια θεωρία, αλλά επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους σε διαφορετικές πτυχές του επιχειρηματία. Ειδικότερα η Γερμανική σχολή πιστεύει ότι ο επιχειρηματίας επιφέρει την αστάθεια και την δημιουργική καταστροφή, ενώ η Νεοκλασική σχολή πιστεύει ότι ο επιχειρηματίας οδηγεί τις αγορές σε ισορροπία μέσω της οικονομικής δραστηριότητας. Από την άλλη πλευρά, η Αυστριακή σχολή προάγει τις ικανότητες που μπορεί να έχει ένας επιχειρηματίας στο να αντιλαμβάνεται τις ευκαιρίες που θα τον οδηγήσουν σε κέρδη, συνδυάζοντας τους πόρους που διαθέτει για την ικανοποίηση των αναγκών ή για βελτίωση της αναποτελεσματικότητας της αγοράς (Βασιλειάδης, 2008)

Βέβαια από τις παραπάνω θεωρίες και ορισμούς της επιχειρηματικότητας δεν θα μπορούσαμε να παραβλέπουμε και τον ορισμό της επιχειρηματικότητας κατά τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι, «οι επιχειρηματίες είναι οι φορείς της αλλαγής και της ανάπτυξης της οικονομίας της αγοράς, είναι εκείνοι που με την δράση τους δημιουργούν, διαχέουν και εφαρμόζουν καινοτόμες ιδέες, δεν επιδιώκουν να αξιοποιήσουν μόνο τις οικονομικές ευκαιρίες, αλλά έλκονται από την ανάληψη κινδύνου και αρέσκονται να βλέπουν την επιβεβαίωση του προαισθήματος τους». Ο P. Drucker αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η επιχειρηματικότητα δεν είναι ούτε επιστήμη αλλά ούτε και τέχνη, αλλά είναι η πρακτική στην οποία η γνώση αποτελεί το μέσον για την επίτευξη του σκοπού της. Είναι τρόπος συμπεριφοράς παρά χαρακτηριστικό της προσωπικότητας.» (Βασιλειάδης, 2008).

Παρατηρούμε λοιπόν, πως η ενσωμάτωση της επιχειρηματικής λειτουργίας στα κυρίαρχα μοντέλα οικονομικής σκέψης έχει αποδειχθεί περισσότερο προβληματική σε αντίθεση με την συμβολή του επιχειρηματία που τυγχάνει μεγαλύτερης αναγνώρισης. Η ανθρώπινη συμπεριφορά προσδιορίζει και χαρακτηρίζει τον εκάστοτε επιχειρηματία και όλα τα επιχειρήματα που αναπτύσσονται σε αυτό το πλαίσιο έμμεσα ή άμεσα δηλώνουν ότι οι επιχειρηματίες είναι οικονομικοί παράγοντες που διαφέρουν με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο.

Η αδυναμία της επιστημονικής έρευνας για τις περιοχές τις υπαίθρου έγκειται στο γεγονός ότι η ύπαιθρος ως επιχειρηματικό περιβάλλον αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση καθώς η επιχειρηματικότητα επηρεάζεται και καθορίζεται από παράγοντες που είναι δύσκολο να προσδιοριστούν. Υπάρχει περιορισμένη γνώση για τις διαδικασίες που βρίσκονται εν εξέλιξη καθώς το μεγαλύτερο κομμάτι της

βιβλιογραφίας σε ζητήματα διαρθρωτικού χαρακτήρα και σε ζητήματα μακροσκοπικού επιπέδου (επίπεδο περιφερειών) αντίθετα με την δραστηριότητα στο μικρό-επίπεδο που η σχετική ερευνητική διαδικασία παραμένει περιορισμένη. Κατά τον Wortman (1990) η επιχειρηματικότητα της υπαίθρου συνίσταται στην δημιουργία ενός νέου οργανισμού που εισάγει νέα προϊόντα, εξυπηρετεί ή δημιουργεί μία εντελώς νέα αγορά ή χρησιμοποιεί μία προηγμένη τεχνολογία σε μία περιοχή της υπαίθρου σε αντίθεση με τα ιστορικά χαρακτηριστικά της που ήταν συνυφασμένα με την διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής. Πλέον, η απασχόληση στην γεωργία έχει μειωθεί σε μεγάλο βαθμό και αυτό επιβεβαιώνει όχι μόνο τα παραπάνω αλλά παρουσιάζεται και από τα ευρήματα της Carter (1997) αναφορικά με την έφεση σε επιχειρηματικές δραστηριότητες των μεγάλων γαιοκτημόνων, εκτός του κλάδου της γεωργίας. Επίσης, η θεωρία που αναπτύσσει ο Hoy (1983) παρουσιάζει την επιχειρηματικότητα του αγροτικού χώρου ως μια ευκαιρία στην δημιουργία νέων ευκαιριών απασχόλησης δια μέσου της ίδρυσης νέων επιχειρηματικών μονάδων. Ο συγκεκριμένος ορισμός συνδυάζει στοιχεία καινοτομίας και δημιουργίας που αναμένονται να επιδράσουν στην ευρύτερη κοινότητα όπου η επιχειρηματική δραστηριότητα λαμβάνει χώρα.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί η διαφορά του επιχειρηματία της υπαίθρου και ενός που εδρεύει στον αστικό χώρο. Οι τοπικές αγορές των τελικών προϊόντων των αγροτικών περιφερειών είναι μικρότερες των αντιστοίχων μητροπολιτικών παρουσιάζοντας τεράστιες αποκλίσεις και εντός των χωρών (Hadjimichalis and Vaiou, 1987). Συγκεκριμένα, η εγκατάσταση μίας νέας επιχείρησης είναι ο μοναδικός τρόπος με τον οποίο προσφέρεται απασχόληση στα μέλη του οικογενειακού περιβάλλοντος του επιχειρηματία. Βέβαια, αυτό αποτελεί αντίθεση από τον ορισμό του λογικού επιχειρηματία που παρουσιάζεται στην παραδοσιακή οικονομική της βελτιστοποίησης αυστηρά οικονομικών μεγεθών και γίνεται αντιληπτό καθώς υπάρχει μια αυξανόμενη τάση των επιχειρηματιών της υπαίθρου που επιλέγουν να ακολουθήσουν έναν τρόπο ζωής ο οποίος τους επιτρέπει όχι μόνο να επιβιώσουν αλλά και να αντλήσουν προσωπική ικανοποίηση από τις επιχειρήσεις τους. (Greenbank, 2001). Τα εργασιακά χαρακτηριστικά αποτελούν μεγάλο κομμάτι με δυνατότητες στον αγροτικό χώρο. Συγκεκριμένα οι επιχειρηματίες σε απομακρυσμένες περιοχές υιοθετούσαν μορφές εξάπλωσης μεγαλύτερης έντασης εργασίας απ ότι οι αντίπαλοι τους σε αστικές περιοχές. Το κόστος εργασίας ήταν χαμηλότερο αλλά και το γεγονός ότι η ύπαιθρος παρουσιάζει έναν σημαντικό αριθμό

ποιοτικών πλεονεκτημάτων, όπως η προσαρμοστικότητα, οι χαμηλοί δείκτες μεταβολής του εργατικού δυναμικού λόγω παραιτήσεων καθώς και η εμπιστοσύνη. (Smallbone et al, 1999).

Ο τοπικός πληθυσμός της υπαίθρου αποτελεί μια πολύ σημαντική μεταβλητή στην εξίσωση της επιχειρηματικότητας. Τα χαρακτηριστικά των οικονομιών αυτών απέτρεπαν σε πολλές περιπτώσεις την δημιουργία επενδύσεων και άλλων αναπτυξιακών έργων. Αποτελεί συχνό φαινόμενο στον αγροτικό χώρο τα πρόσωπα που είναι ικανά να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα και να επιτελέσουν αυτές τις λειτουργίες, να εγκαταλείψουν τις περιοχές αυτές για τα πιο φιλόξενα αστικά κέντρα. Αναφερόμαστε λοιπόν για τη δόμηση μιας κρίσιμης μάζας επιχειρηματικότητας που φθίνει συνεχώς από την ύπαιθρο.

Θεωρείται σημαντικό για την κατανόηση της επιχειρηματικής διαδικασίας στις περιοχές της υπαίθρου να κάνουμε αναφορά στην «Θεωρία Δικτύων των Πρωταγωνιστών» (actors networks theory), η οποία θα μας απασχολήσει και σε επόμενο κεφάλαιο. Πρόκειται για μια προσέγγιση που σχετίζεται με την οικονομία πολιτισμού και δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε καθαρά τοπικής υπόστασης πόρους, δίκτυα και συνεργασίες, στον τοπικό χαρακτήρα του οικονομικού ελέγχου καθώς και στην ανάκαμψη της κοινωνίας. Συγκεκριμένα, η Θεωρία Δικτύων των Πρωταγωνιστών προσπαθεί να αντιληφθεί τις οικονομικές δομές ως απόρροια εκείνων των ενεργειών που αφορούν στην διαμόρφωση και στην διατήρηση των σχέσεων ισχύος. Υπό αυτό το πρίσμα, η συγκεκριμένη θεωρία προσπαθεί καταρχήν να γεφυρώσει την μικρο-μακρο-δυναρχία με το να επικεντρώνεται σε ανομοιογενή σύνολα σχέσεων (Murdorck, 2000). Εδώ ανάγεται ο ρόλος του επιχειρηματία ως εκείνο το πρόσωπο που είναι ικανό να προωθήσει επιχειρηματικούς σκοπούς, να σχεδιάσει στρατηγικές, να δημιουργήσει τεχνολογίες αλλά και νέες μορφές θεσμών με στόχο το κέρδος της επιχείρησης. Lockie & Kitto (2000). Ο επιχειρηματίας αναφέρεται λοιπόν ως ο κάτοχος πληροφοριών και δημιουργός δικτύων των υπολοίπων πρωταγωνιστών, προϊόντα αλλά και χρηματοοικονομικών πόρων, τεχνολογίας, γνώσης και υποδομών (Busch και Juska, 1997). Η παραπάνω κατανόηση του ρόλου του επιχειρηματία μπορεί να σχετιστεί με την προσέγγιση της οικονομίας πολιτισμού. Η προσέγγιση αυτή δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο του τοπικού αναφορικά με τοπικούς πόρους, σε δίκτυα και συνεργασίες, στον τοπικό χαρακτήρα του οικονομικού ελέγχου καθώς και στην επίλυση προβλημάτων ανάπτυξης μέσα από τη δημιουργία νέων δικτύων στο πλαίσιο του τοπικού (Ray, 1998). Ο όρος «πολιτισμός» αναφέρεται σε ένα

σύνολο από τοποθεσίες ειδικού τύπου που θεωρούνται διαθέσιμοι πόροι για τον κοινωνικό και οικονομικό έλεγχο ενώ αντίθετα ο όρος «οικονομία» υποδηλώνει την ικανότητα και την συσχέτιση μεταξύ, της παραγωγικής διαδικασίας και της κατανάλωσης (Ray, 1999) Τέλος, αναφέρεται στην δημιουργία ενός εμπορευματικού χαρακτήρα μέσω των τοποθεσιών και της εδαφικής ταυτότητας όπου οι επιχειρηματίες της υπαίθρου μπορούν να εμπορευθούν την ύπαιθρο σαν ‘πολιτισμό’, είτε εξιδανικεύοντας τον τρόπο ζωής σε αυτές τις περιοχές είτε δημιουργώντας τοπία προβιομηχανικής μορφής είτε αναπαράγοντας προβιομηχανικά αγαθά, υπηρεσίες και ψυχαγωγικές δραστηριότητες (Mitchell, 1998).

3. Ο ρόλος της καινοτομίας στην περιφερειακή ανάπτυξη

3.1 Θεωρητικά εργαλεία για την καινοτομία

Από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την επιστημονική κοινότητα έως τους επιχειρηματίες αλλά και από μεμονωμένα άτομα υπερτονίζεται η κρίσιμη σημασία της δημιουργικότητας και της καινοτομίας για το μέλλον όχι μόνο των επιχειρήσεων αλλά και ως κύριο αναπτυξιακό παράγοντα σε κάθε χωρικό επίπεδο. Όταν μια επιχείρηση είτε στον αστικό είτε στον αγροτικό χώρο επαναλαμβάνει τις ίδιες πρακτικές για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι βέβαιο πως ο ανταγωνισμός θα την ξεπεράσει. Η ανταγωνιστικότητα αντανακλάται στην ικανότητα της επιχείρησης να εξασφαλίζει, να διατηρεί και να αυξάνει τα μερίδιά της τόσο στις εγχώριες όσο και στις διεθνείς αγορές εμπορευμάτων. Στην οικονομία της γνώσης ο ανταγωνισμός δεν στηρίζεται στο χαμηλό κόστος και τις τιμές, αλλά στη δημιουργία νέων ιδεών, τη διάχυση της τεχνολογικής και επιστημονικής γνώσης, το εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό και την εφαρμογή της καινοτομίας.. Ειδικά σε περίοδο κρίσης οι λέξεις καινοτομία και επιχειρηματικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένες.

Όπως είδαμε και παραπάνω είναι πλέον αποδεκτό πως το γνωστικό υπόβαθρο μιας επιχείρησης είναι το πολυτιμότερο περιουσιακό της στοιχείο και η μάθηση η σημαντικότερη διαδικασία εισαγωγής, απόκτησης και παραγωγής της νέας γνώσης (Lundvall, 1992) Αν και παρουσιάζονται δυσκολίες στο να «απομονώσουμε» τη φύση, τις πηγές και τα αποτελέσματα της καινοτομίας, υπάρχει μία ταύτιση απόψεων σχετικά με τα στοιχεία που απαρτίζουν την καινοτομία (Gordon and McCann, 2005). Κατά τον Κομνηνό (2001) η καινοτομία συνδέεται, πέρα από την τεχνολογική εξέλιξη και με ένα διευρυμένο σύστημα διαδικασιών χειρισμού γνώσεων. Κρίσιμη πρόκληση για κάθε επιχείρηση είναι να αναπτύξει μηχανισμούς και συστηματικές διαδικασίες που να διασφαλίζουν τη μετατροπή της γνώσης σε εταιρικό γνωστικό κεφάλαιο (corporate knowledge asset) ώστε η επιτυχία της, όπως σημειώνει ο De Geus, «να εξαρτάται από τον βαθμό στον οποίο η επιχείρηση είναι ικανή να δημιουργήσει γνώση, όχι εξατομικευμένη γνώση, αλλά γνώση η οποία μπορεί να εφαρμοστεί συνολικά στη λειτουργία της επιχείρησης». (De Geus A., 1997).

Τη σημασία της αντιμετώπισης της καινοτομίας ως σύστημα την κατανοούμε αν αναλογιστεί κανείς ότι οι επιχειρήσεις δεν καινοτομούν σχεδόν ποτέ από μόνες τους, αλλά πάντοτε καθοριζόμενες από τα στοιχεία του συστήματος και μέσα από πολύπλοκες σχέσεις αμοιβαιότητας και ανατροφοδότησης καθοριζόμενες από τα

στοιχεία του συστήματος (Edquist 1997, Edquist and Hommen 1999). Το κλειδί της επιτυχίας ενός συστήματος καινοτομίας είναι ο τρόπος που οι φορείς και επιχειρήσεις εμπλέκονται σε ένα τέτοιο δίκτυο (Pittaway et al., 2004) καθώς και επιμέρους παράγοντες (Klein Woolthuis et al., 2005). Έννοιες και πρακτικές όπως η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών και η μείωση του κόστους παραγωγής φαντάζουν ανεπαρκείς για την επιβίωση των επιχειρήσεων, οι οποίες θα πρέπει να στοχεύουν πλέον σε αποθεματοποίηση πληροφοριών και εφαρμογές τεχνικών συγκριτικής αξιολόγησης (Παπαδόπουλος, 2005· Καραγκούνη, 2006· Karagouni and Papadopoulos, 2006).

Κατά τον Polanyi (1966) η ικανότητα δημιουργίας, εκμετάλλευσης και διάχυσης της νέα γνώσης εξαρτάται από τη μορφή της, δηλαδή από το αν η γνώση είναι ρητή (explicit knowledge) ή άρρητη (tacit knowledge) δηλαδή η επιστημονική και τεχνολογική γνώση δεν μπορεί να αποτυπωθεί εξολοκλήρου με αξιώματα, κανόνες, αλγορίθμους και εκθέσεις. Ίσως ο καλύτερος τρόπος να οριστεί η άρρητη γνώση είναι να περιγραφεί αυτό που δεν είναι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι περιγραφές του Polanyi αναφέροντας ότι η επιτυχής εκτέλεση στο να μάθει κάποιος να κάνει ποδήλατο, την εκμάθηση κολύμβησης, την προσγείωση ενός αεροσκάφους ή την ικανότητα να αναγνωρίζει κανείς το πρόσωπο ενός άλλου εξαρτάται από «τη γνώση που δεν είναι τέλεια προσβάσιμη σε συνειδητή σκέψη» (Nelson & Winter, 1982). Συγκεκριμένα, αναφέρεται στην ανεπάρκεια του λόγου η του κειμένου όταν ένα εξειδικευμένο άτομο προσπαθήσει να περιγράψει ή να εξηγήσει την ικανότητά του σε ένα μη εξειδικευμένο άτομο, για να μεταφέρει τη γνώση με τρόπο τέτοιο ώστε να υπάρξει επιτυχής εκτέλεση. Με άλλα λόγια το κομμάτι της γνώσης που μπορεί να διατυπωθεί και να μεταδοθεί με τις συμβατές μορφές επικοινωνίας αποκαλείται «ρητή γνώση». Η ρητή γνώση έρχεται σε αντίθεση με την άρρητη γνώση η οποία χαρακτηρίζεται ως Αντίθετα η άρρητη γνώση ως «προσωπική, υποσυνείδητη και αδόμητη» με την έννοια ότι είναι μία γνώση την οποίας ο κάτοχος δε μπορεί να ορίσει ακριβώς. Κατά συνέπεια, και όπως αναφέρεται στην βιβλιογραφία η μεταφορά της μπορεί να επιτευχθεί με την επίδειξη και η εμπειρία από την πλευρά αυτού που τη μεταφέρει ή με την παρατήρηση, την πρακτική άσκηση και τη διόρθωση από την πλευρά αυτού που θέλει να την αποκτήσει (Polanyi, 1966· Nonaka, 1991· Lundvall & Johnson, 1995). Επίσης, το κοινωνικό περιβάλλον διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, αφού ορίζει αλλά και ορίζεται από την άρρητη γνώση, καθώς δυο ή περισσότερα άτομα μπορούν να τη μοιραστούν

αποτελεσματικά μόνο όταν έχουν κοινές αξίες, γλώσσα και κουλτούρα. Όπως προκύπτει από τον ορισμό των δυο μορφών γνώσης η άρρητη είναι βασικός και καθοριστικός παράγοντας της γεωγραφίας της καινοτόμου δραστηριότητας (Ancori B., Bureth A., Cohendet P., 2000) διότι έχει την ικανότητα να μεταφέρεται δύσκολα σε μεγάλη απόσταση, είναι δηλαδή «κολλημένη» σε ένα χώρο (spatially 'sticky'). Όσο πλουσιότερη λοιπόν είναι η άρρητη γνώση που έχει αναπτυχθεί, τόσο σημαντικότερη καθίσταται και η γεωγραφική εγγύτητα. Ο μεταβαλλόμενος χαρακτήρας της φύσης της διαδικασίας της καινοτομίας, έχει μεταβληθεί αυξάνοντας τη σημασία στις αλληλεπιδράσεις και τις ροές γνώσης μεταξύ επιχειρήσεων, ερευνητικών ιδρυμάτων και δημοσίων οργανισμών υποστήριξης της ανάπτυξης και της τεχνολογίας (Gertler, 2001).

Ο πρώτος θεωρητικός για τον οποίο η καινοτόμος επιχείρηση αποτέλεσε πεδίο ειδικής και εκτεταμένης ανάλυσης, ήταν ο Joseph Schumpeter (1883- 1950), ο οποίος ήταν ένας από τους πιο διακεκριμένους κοινωνικούς επιστήμονες του 20ου αιώνα. Ο Schumpeter δεν ήταν υποστηρικτής της άποψης ότι το κράτος βρίσκεται σε μια στάσιμη κατάσταση ισορροπίας (stationary situation of equilibrium). Θεωρούσε αντίθετα ότι «η καπιταλιστική οικονομία είναι ένα σύστημα που βρίσκεται διαρκώς σε κίνηση και που ποτέ δεν ισορροπεί». Σύμφωνα με τη θεωρία του, χρησιμοποιεί την έννοια της γενικής ισορροπίας (general equilibrium) για να δείξει την αντίθεση και να εξηγήσει την οικονομική ανάπτυξη, όταν λαμβάνει χώρα μια αλλαγή μέσω της εισαγωγής καινοτομίας στις υπάρχουσες ρουτίνες των εταιριών. Αναφέρεται στην ισορροπία ως ένα θεωρητικό μέτρο που εισάγεται για να εξηγήσει την ανισορροπία που προκαλεί η καινοτομία. Με την καινοτομία το οικονομικό σύστημα απομακρύνεται από αυτή και καθώς οι επιπτώσεις της «σβήνουν», επανέρχεται σε μια νέα ισορροπία (Schumpeter, 1939). Με σκοπό να εξηγήσει τη μετάβαση από τη συνηθισμένη έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης (routine economic growth) στη δυναμική οικονομική ανάπτυξη (dynamic economic development), ο Schumpeter εισήγαγε την έννοια των «νέων συνδυασμών» (new combinations), οι οποίοι αποτελούν και τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται την καινοτομία. Διέκρινε δυο αρχέτυπα επιχείρησης το προσαρμοστικό και το δημιουργικό. Το μεν πρώτο αναφέρεται στην άντληση γνώσεων από την αγορά κάνοντας χρήση σχετικών δράσεων και σε συνακόλουθες ενέργειες προσαρμογής στις αλλαγές που συμβαίνουν στο περιβάλλον δράσης της επιχείρησης (προσαρμογή στις συνθήκες της ζήτησης, στις αλλαγές της τεχνολογίας) (Πάκος 2005). Αντίθετα η επιχείρηση που στις

μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς υιοθετεί μια δημιουργική αντίδραση και συμβάλει στη διαμόρφωση του οικονομικού και κοινωνικού της περιβάλλοντος με τις δραστηριότητες της (Lazonick W., 2001), είναι η δημιουργική ή η καινοτομική επιχείρηση.

Στην ανάλυσή του για τη διάχυση της καινοτομίας, ο Schumpeter κάνει λόγο για την τάση των καινοτομιών να είναι «συγκεντρωμένες» (clustered) σε βαθμό μάλιστα που η βιβλιογραφική έρευνα να αναφέρει ότι η γνώση είναι συσσωρευτικό χαρακτήρα και συσσωρεύεται σταδιακά από τις ατομικές, συλλογικές δράσεις και εμπειρίες (Teece 1981, Nelson and Winter 1982) χαρακτηριζόμενη από ιστορική εξάρτηση (path-dependence) με την έννοια ότι την επηρεάζουν έντονα οι εξελίξεις στο χώρο της πολιτικής, της ιστορίας και οι συνθήκες στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Ακόμα, η γνώση έχει συλλογικό χαρακτήρα (Fischer, 2005) και είναι χωρικά εντοπισμένη (localized) (Fritsch, 2003). Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι έντονα στην περίπτωση της μη ρητής γνώσης. Στο «Εγχειρίδιο του Όσλο» (OECD, Oslo Manual, 2005) διακρίνονται τέσσερα είδη καινοτομίας ανάλογα με το αντικείμενό τους. Αρχικά αναφέρεται η Καινοτομία Προϊόντος (product innovation), όπου είναι ο τρόπος εισαγωγής ενός προϊόντος ή υπηρεσίας, η οποία είναι καινούργια, ή σημαντικά βελτιωμένη σε σχέση με τα χαρακτηριστικά της ή τη χρήση της. Το παραπάνω περιλαμβάνει βελτίωση στα τεχνικά χαρακτηριστικά ενός προϊόντος ή την επέκταση συμβατότητας ενός λογισμικού. Παράδειγμα αποτελούν τα κινητά MP3, το GPS κ.α. Δεύτερον αναφέρεται στην Καινοτομία Μάρκετινγκ (marketing innovation), που αποτελεί την υλοποίηση νέων μεθόδων μάρκετινγκ, οι οποίες περιλαμβάνουν σημαντικές αλλαγές στο σχεδιασμό, στην τυποποίηση προϊόντων, στην προώθηση των προϊόντων ή στην τιμολόγηση. Συνήθως είναι μέρος μιας νέας στρατηγικής η οποία διαφέρει σημαντικά από την υπάρχουσα (η διαφήμιση προϊόντων σε κινηματογραφικές ταινίες ή προγράμματα της τηλεόρασης). Τρίτον, η Καινοτομία διαδικασίας (process innovation), που υλοποιείται μια νέα ή σημαντικά βελτιωμένη διαδικασία παραγωγής ή παράδοσης. Αυτή συνεπάγεται σημαντική αλλαγή στη δεδομένη τεχνική, τεχνολογική, μηχανική διαδικασία. Παράδειγμα θεωρούνται μηχανισμοί αυτοματισμού και το bar-code. Τέλος η Οργανωτική Καινοτομία (organisational innovation) που είναι η εφαρμογή μιας νέας οργανωτικής μεθόδου στις επιχειρησιακές πρακτικές της εταιρείας, στον εργασιακό χώρο, στην οργάνωση ή στις εξωτερικές σχέσεις.

Η συζήτηση γύρω λοιπόν από την καινοτομία οδηγεί ξεκάθαρα στην δημιουργία ενός μοντέλου για την κατανόηση της εξελικτικής της φύσης. Η διαχείρισή της ασχολείται με τις δραστηριότητες που απασχολούνται σε μια επιχείρηση προκειμένου να παράγει λύσεις σε προβλήματα που αφορούν τα προϊόντα, τις διαδικασίες και τη διοίκηση.

3.2 Μοντέλα καινοτομίας

Γραμμικό μοντέλο

Το γραμμικό μοντέλο επιστήμης και καινοτομίας λόγω της απλότητας του και των ομαλών τεχνολογικών και οικονομικών εξελίξεων επικράτησε από το 1945 μέχρι την δεκαετία του 1980. Στην συνέχεια καθώς η καινοτομία θεωρήθηκε αλληλεπίδραση της επιστήμης, της τεχνολογικής και βιομηχανικής ανάπτυξης καθώς και των αναγκών της κοινωνίας, όσο και ως μη γραμμική αλληλουχία διακριτών φάσεων ή δραστηριοτήτων αναπτυχθήκαν περισσότερα σύνθετα μοντέλα. Γίνεται αναφορά της καινοτομίας ως γραμμική αλληλουχία συγκεκριμένων και διακριτών φάσεων εστιάζοντας στην αιτία της εκδήλωσης της, είτε λόγω εξελίξεων στην κοινωνία και αγορά, είτε λόγω τεχνολογικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα δημιουργούνται δύο μοντέλα ως εκφραστές το μοντέλο της Τεχνολογικής καινοτομίας (Technology Push) και αυτό της Καινοτομίας Marketing(Market Pull). Το μεν πρώτο στηρίζεται στην εφαρμογή μιας νέας τεχνολογίας και δημιουργεί νέες αγορές, χωρίς προ υφιστάμενη ζήτηση. Ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960 δίνοντας έμφαση στις δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης , με την αγορά ως δείκτη των επιτευγμάτων της τεχνολογίας. Αντίθετα η καινοτομία του Marketing στηρίζεται στην αναζήτηση και κατανόηση των αναγκών και των προσδοκιών της κοινωνίας. Δίνει έμφαση στο Marketing με την αγορά αν προσδιορίζει τους στόχους των δραστηριοτήτων έρευνας και ανάπτυξης και παρουσίασε μεγάλη ανάπτυξη την δεκαετία του 1970. Έχει προσανατολισμό τις ανάγκες του καταναλωτή, δημιουργώντας και εκτιμώντας τις ανάγκες του γεγονός που δίνει προβάδισμα στην καινοτομία του Marketing, η οποία συνήθως ως στόχο έχει την τεχνολογική καινοτομία.(Gaynor,2002)

Συζευκτικό μοντέλο

Το Συζευκτικό μοντέλο καινοτομίας, ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές την δεκαετία του 1980. Το μοντέλο αυτό δίνει έμφαση στην συνεργασία και αλληλεπίδραση των τμημάτων έρευνας - ανάπτυξης και Marketing. Στοχεύει τόσο στην δημιουργία ζήτησης για νέα προϊόντα, όσο και στην τυχαία αναζήτηση της καινοτομίας μέσα από την ανακάλυψη αναγκών της αγοράς ή και αναγκών που δεν έχουν καλυφθεί ικανοποιητικά από τον ισχύοντα ανταγωνισμό. (Gaynor,2002)

Αλληλεπιδραστικό μοντέλο καινοτομίας

Το αλληλεπιδραστικό μοντέλο καινοτομίας, υπήρξε δημοφιλές μεταξύ του 1980 και 1990. Το συγκεκριμένο μοντέλο αναπτύσσεται μέσω μιας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα σε επιχειρήσεις και κοινωνία, μέσω της οποίας ο κλάδος των επιχειρήσεων, κατανοεί τις ανάγκες και τις προσδοκίες της αγοράς με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό των προϊόντων και των υπηρεσιών τους. Αφορά σε μια λογική και συνεχή αλληλουχία σταδίων εξέλιξης, δίνοντας βάρος στον τρόπο με τον οποίο επινοείται και υλοποιείται η καινοτομία σε όλα τα στάδια της. Δεν πρόκειται για γραμμική διαδικασία και προσδιορίζεται μέσω ενός σύνθετου συστήματος αλληλεπιδράσεων και παλινδρομικών μεταβάσεων μεταξύ διαφόρων λειτουργιών και παραγόντων. (Gaynor,2002)

Μοντέλο ριζικής και μικρής κλίμακας καινοτομίας

Η επόμενη κατηγοριοποίηση της καινοτομίας βασίζεται στην πρωτοτυπία των αποτελεσμάτων της και διακρίνεται σε δυο είδη σύμφωνα με το μοντέλο ριζικής και μικρής κλίμακας καινοτομίας. Η ριζική καινοτομία (Radical Innovation) σημαίνει την εισαγωγή νέων προϊόντων ή υπηρεσιών που εξελίσσονται σε νέες μεγάλες επιχειρήσεις ή γεννούν νέους βιομηχανικούς κλάδους ή επιφέρουν σημαντικές αλλαγές στο σύνολο ενός βιομηχανικού κλάδου και κινούνται προς τη δημιουργία νέων αξιών. Παράδειγμα αποτελεί η εισαγωγή των Αυτόματων Ταμειακών Μηχανών (A.T.M.). Αντίστοιχα, η μικρής κλίμακας καινοτομίας (Incremental Innovation) δημιουργεί σε συνεχή βάση αλλαγές στις καταναλωτικές συνήθειες της αγοράς, επιφέροντας μια σειρά από ποσοτικές αλλαγές σε γνωστές παραμέτρους ενός

προϊόντος, ή εισάγοντας τεχνικά χαρακτηριστικά σε υφιστάμενα προϊόντα. (Gaynor, 2002).

Η καινοτομία, όπως αναφέραμε σε προηγούμενη ενότητα, αποτελεί παράγοντα που αναγνωρισμένα συμβάλλει στην περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη (Howells, 2005). Στην Οικονομική επιστήμη, το κίνητρο για καινοτομία καθορίζει το βαθμό τεχνολογικής προόδου, ο οποίος με τη σειρά του καθορίζει το βαθμό μακροχρόνιας ανάπτυξης μιας οικονομίας (Aghion, 2005). Στη βιβλιογραφία των επιστημών της Γεωγραφίας και της Χωροταξίας, η καινοτομία είναι ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την επίδοση και την ανάπτυξη των περιφερειών (Gossling and Rutten, 2007). Προτού όμως συσχετίσουμε την καινοτομία με την χωρική της διάσταση θεωρείται σημαντικό να αναφερθούμε πρώτα στο κομμάτι και την έννοια της περιφέρειας το οποίο αποτελεί σημαντική βάση για οικονομική συνεργασία και ανάπτυξη στο μέσο επίπεδο. Είναι ένα ανερχόμενο επίπεδο στο οποίο από τη μια μεταφέρεται η εθνική πολιτική και από την άλλη αντιπροσωπεύεται η τοπική δράση και οι ανάγκες ανάπτυξης.

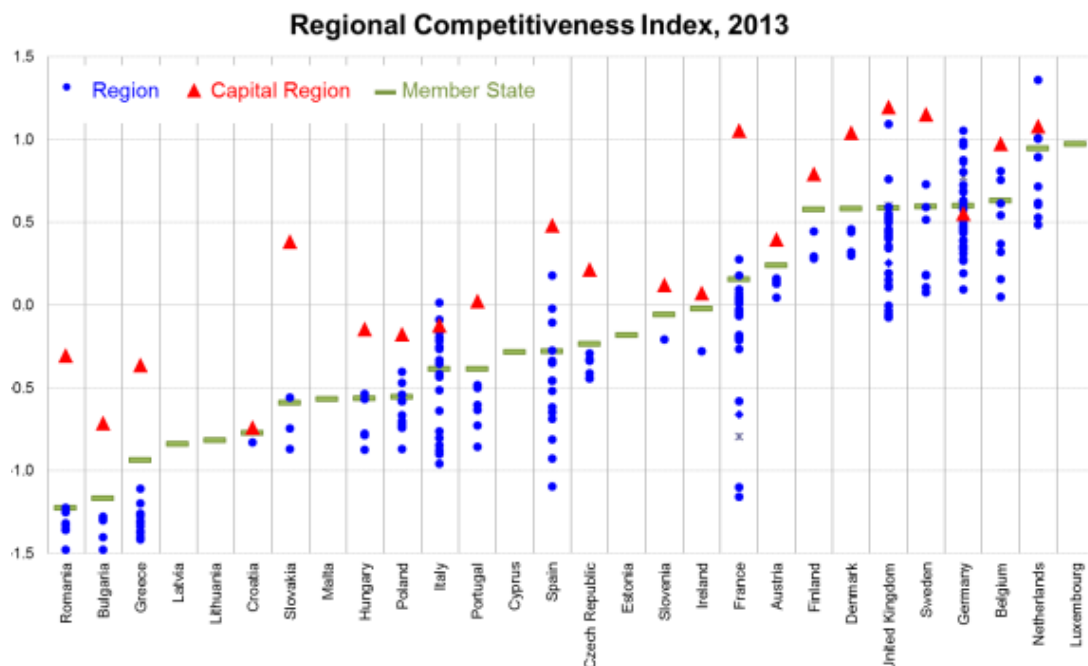
Η έννοια της περιφέρειας δεν αφορά κάποιο αφηρημένο γεωμετρικό σχήμα ή μία τομή στο χώρο, αφορά ουσιαστικά μία βασική χωρική οντότητα η οποία διακρίνεται από ορισμένα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από άλλες χωρικές έννοιες (Σκορδιλη, 2007). Ως περιφερειακότητα (peripherality) ορίζεται «η κατάσταση που βιώνεται από άτομα, επιχειρήσεις και περιοχές που βρίσκονται στην άκρη ενός συστήματος επικοινωνιών, μακριά από τον γεωγραφικό πυρήνα ανάπτυξης (core) ή το κέντρο ελέγχου της οικονομίας» (Goodall, 1987). Κατά τους Romijn & Albaladejo (2002) η έννοια της απομάκρυνσης, όσον αφορά τις επιχειρήσεις, σημαίνει ότι στερούνται την ευκολία του πολύ καλά καταρτισμένου προσωπικού καθώς και της φυσικής επικοινωνίας. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού και καθώς η κλίμακα παραγωγής τους και η πρόσβασή τους σε επαγγελματική εργασία και συμβουλές είναι περιορισμένη καλούνται να πληρώσουν πρόσθετο κόστος για να παράγουν ή να παρέχουν υπηρεσίες, από την στιγμή που οι μεγαλύτεροι προμηθευτές και πελάτες τους βρίσκονται μακριά (Anderson, 2000; Fynes and Ennis, 1997). Εξάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι οι έννοιες της προσβασιμότητας και της εγγύτητας έχουν ως σημείο αναφοράς τον πυρήνα της έννοιας της περιφερειακότητας. Για το λόγο αυτό, οι αρχές που ισχύουν για τις κεντρικές αστικές περιοχές δεν είναι πάντα κατάλληλες να περιγράψουν την οικονομική ανάπτυξη των απομακρυσμένων

περιοχών, που χαρακτηρίζονται συχνά ως «υποανάπτυκτες»(backward), «αναπτυξιακά καθυστερημένες» (lagging) ή «στάσιμες» (stagnant) (Gatrell, 1999).

3.3 Η κατανομή της καινοτομίας στον Ευρωπαϊκό χώρο: στοιχεία και πολιτικές

Η κατανομή της καινοτομίας στον ευρωπαϊκό χώρο, χαρακτηρίζεται από ανομοιομορφία καθώς ορισμένες περιοχές παρουσιάζουν υψηλότερα απόλυτα ή και σχετικά ποσοστά καινοτομίας από κάποιες άλλες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι οι δέκα πιο ευημερούσες περιοχές, με πρώτη την Ουτρέχτη στις Κάτω Χώρες και το Αμβούργο στη Γερμανία, είναι τρεις φορές πλουσιότερες και επενδύουν τρεις φορές περισσότερο στις βασικές οικονομικές τους δομές απ' ότι οι δέκα φτωχότερες περιφέρειες. Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν παραδείγματα που αναδεικνύουν τη χωρική συγκέντρωσή της καινοτομίας (Fritsch, 2000· Paci and Usai, 2000) ενώ άλλα τεκμηριώνουν το συγκριτικό πλεονέκτημα ως προς την καινοτομία των κεντρικών περιοχών (Audretsch, 2002) και σχετίζουν τα υψηλότερα επίπεδα καινοτόμου δραστηριότητας με υψηλότερα επίπεδα περιφερειακής προσβασιμότητας (Corpus και Skuras, 2006). Συνεπώς τίθεται το ερώτημα αν μπορούμε να ελπίζουμε στην άμεση μείωση αυτών των ανισοτήτων, εφόσον η ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς δεν μπορεί να εξασφαλίσει μόνη της μια ισόρροπη ανάπτυξη. Συχνά μάλιστα τείνει να ασκείται εις βάρος των αδύνατων οικονομικά περιφερειών, ιδιαίτερα σε περίοδο κρίσης όπως είναι η περίοδος την οποία διέρχεται η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα. Τα παραπάνω δεδομένα μπορούμε να τα διαπιστώσουμε και από το παρακάτω γράφημα όπου παρουσιάζεται ο δείκτης της Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας - RCI- των περιφερειών σε επίπεδο NUTS 2 της ΕΕ αποκαλύπτοντας μας τις σημαντικές διαφορές στην ανταγωνιστικότητα σε ορισμένες χώρες, όπως φαίνεται από το παρακάτω σχήμα. Συγκεκριμένα, οι τελείες αντιπροσωπεύουν τις βαθμολογίες των περιφερειών κάθε χώρας ενώ τα τρίγωνα δείχνουν το μέσο όρο ανταγωνιστικότητας της κάθε χώρας. Σε ορισμένες χώρες, όπως η Γαλλία, η Ισπανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Σλοβακία, η Ρουμανία, η Σουηδία και η Ελλάδα, το επίπεδο της μεταβλητότητας είναι ιδιαίτερα υψηλό με την περιοχή της πρωτεύουσας σχεδόν πάντα είναι ο καλύτερος εκτελεστής εντός της χώρας. Η Γερμανία και η Ιταλία αποτελούν εξαιρέσεις.

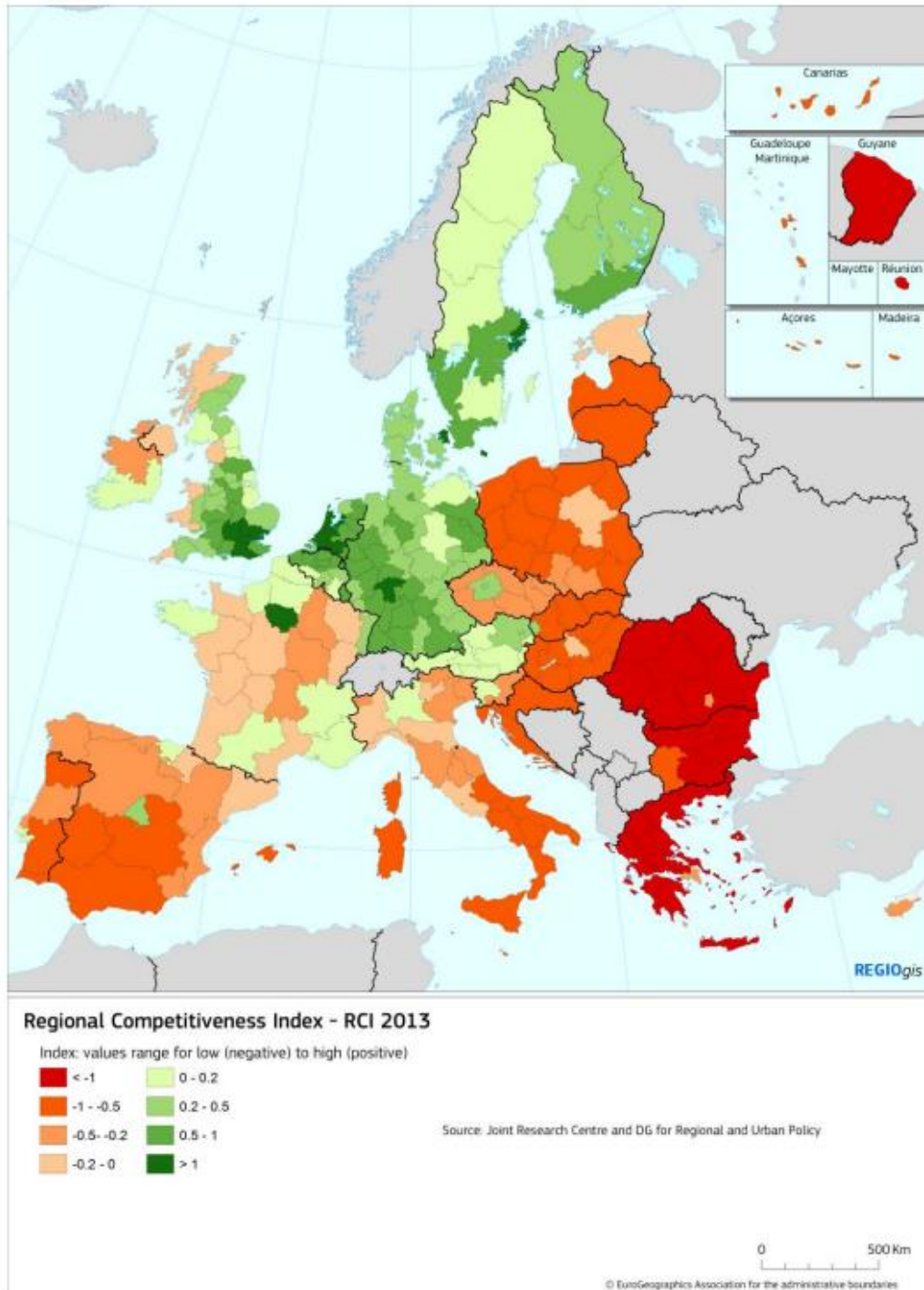
Γράφημα 6 Δείκτης περιφερειακής ανταγωνιστικότητας, 2013.

Πηγή: (European Comision,2013)

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι για τη βελτίωση της κατανόησης της εδαφικής ανταγωνιστικότητας σε περιφερειακό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει τον Ευρωπαϊκό Δείκτη της Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας (Δ.Π.Α.) που παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες της καθεμιάς από τους περιφέρειες της ΕΕ. Εκδόθηκε για πρώτη φορά το 2010, ως αποτέλεσμα της συντονισμένης δράσης μεταξύ του Κέντρο Ερευνών και τη Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής. Συγκεκριμένα το εγχειρίδιο του Δ.Π.Α. συμπεριλάβει έντεκα Πυλώνες Ανάπτυξης προκειμένου να περιγράψει τη διαφορετική διάσταση της ανταγωνιστικότητας στις περιφέρειες (NUTS II). Οι Πυλώνες αυτοί έχουν σχεδιαστεί ώστε να παρουσιάσουν τις βραχυπρόθεσμες όσο και τις μακροπρόθεσμες δυνατότητες των περιφερειών. Αναφέρονται στους βασικούς μηχανισμούς όλων των ειδών της οικονομίας μιας περιφέρειας (διοίκηση, υποδομές, εκπαίδευση, υγεία, βασική οικονομική δραστηριότητα), την βασική εκπαίδευση που περιλαμβάνονται τα πανεπιστήμια, οι δεξιότητες και η αποδοτικότητα του ανθρώπινου δυναμικού σε σχέση με το μέγεθος της αγοράς. Τέλος, στις πιο προηγμένες περιφέρειες η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται στην Τεχνολογική ετοιμότητα, στον Επιχειρηματικό εκλεπτυσμό και την Καινοτομία, παράγοντες οι οποίοι δεν μπορούν να λειτουργήσουν ή / και να αναπτυχθούν εάν δεν προϋπάρχουν οι προηγούμενοι.

Χάρτης 3 Δείκτης Περιφερειακής ανταγωνιστικότητας, 2013.

Πηγή: Joint research center and DG for Regional and Urban Policy, όπως βρίσκεται στο European Commission, 2013)

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η εδαφική ανταγωνιστικότητα στην ΕΕ έχει μια ισχυρή περιφερειακή διάσταση και η οποία ανάλυση γίνεται σε εθνικό επίπεδο μόνο δεν αντικατοπτρίζει το φαινόμενο εντός ΕΕ. Η κατανομή με τα αποτελέσματα του (Δ.Π.Α.) 2013 σε όλες τις περιφέρειες της ΕΕ φαίνεται στον παραπάνω χάρτη ο οποίος δείχνει ένα πολυκεντρικό μοντέλο με ισχυρή την εμφάνιση του κεφαλαίου

στις αστικές και μητροπολιτικές περιοχές σε πολλά μέρη της Ευρώπης. Ορισμένες περιοχές των πρωτευουσών βέβαια περιβάλλονται από ομοίως ανταγωνιστικές περιφέρειες σε αντίθεση με τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη μέλη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όπου οι περιοχές που γειτονεύουν με την πρωτεύουσα είναι λιγότερο ανταγωνιστικές.

Το Περιφερειακό Σύστημα Καινοτομίας αποτελεί το βασικό εργαλείο για την ανάλυση της καινοτομικής διαδικασίας σε επίπεδο περιφέρειας το οποίο κέντρισε το ενδιαφέρον των οικονομικών γεωγράφων και των ακαδημαϊκών της περιφερειακής επιστήμης της δεκαετίας του 1990 (Cooke et al., 1998· Cooke [1992] 2001· Isaksen, 2001· Asheim et al. 2003). Συγκεκριμένα, μπορούμε να το διακρίνουμε μέσα από ένα σύνολο από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, θεσμούς και οργανισμούς των οποίων οι δραστηριότητες και αλληλεπιδράσεις δημιουργούν τοπικά κανάλια χρησιμοποίησης, ανάπτυξης και διάχυσης των διαθέσιμων δεξιοτήτων, κινήτρων και καινοτομικών ικανοτήτων (Doloreux, 2003). Κατά τον Howells (1999) τις περιφέρειες τις διαφοροποιούν τρία στοιχεία. Αρχικά, το περιφερειακό σύστημα διακυβέρνησης που σε αυτό περιλαμβάνεται το νομικό και θεσμικό πλαίσιο καθώς και οι διοικητικές δομές. Επίσης, ως προς τις διαφορές μεταξύ περιφέρειας και κέντρου όσον αφορά την βιομηχανική διάρθρωση και τις επιδόσεις στην καινοτομία και τέλος κατά την πάροδο του χρόνου, με ποιον τρόπο η περιφερειακή διάρθρωση και κλαδική εξειδίκευση έχει διαμορφωθεί. Σε αυτό το σημείο αναγκαίο θεωρείται να διευκρινιστούν τα σημεία που χαρακτηρίζουν το Περιφερειακό Σύστημα Καινοτομίας. Κατά τον Doloreux (2002) είναι κυρίως κοινωνικό σύστημα που εσωκλείει τη συστηματική αλληλεπίδραση μεταξύ οικονομικών δρώντων (ιδιωτικού ή δημόσιου τομέα) με αυτό το είδος της αλληλεπίδρασης να έχει ως στόχο την ενίσχυση της τοπικής γνώσης και μάθησης.

Λόγος γίνεται και για τους εσωτερικούς μηχανισμούς ενός Περιφερειακού Συστήματος Καινοτομίας οι οποίοι προσδιορίζουν την αποτελεσματικότητα του μέσα από τις δυναμικές του διαστάσεις. Ο τομέας της μάθησης αναμφίβολα αποτελεί και τον πυρήνα ενός Περιφερειακού Συστήματος Καινοτομίας καθώς αυτό που το χαρακτηρίζει είναι ο τρόπος μετατροπής της ποσότητας και του είδους των πληροφοριών που παρέχονται στις δρώσες δυνάμεις και συμβάλλει στη δημιουργία γνώσης. Στοιχεία της Ευρωπαϊκής Έρευνας Καινοτομίας δείχνουν πως η μειοψηφία των επιχειρήσεων προχωρούν μόνες τους σε καινοτομίες και πως η πλειονότητα των

καινοτομιών προκύπτει μέσα από δίκτυα συνεργασιών. Τα μέλη που συγκροτούν το Περιφερειακό Σύστημα Καινοτομίας, μέσω της διαδικασίας της μάθησης μπορούν να αυξήσουν την τεχνογνωσία τους. Επίσης, μέσω της μαθησιακής λειτουργίας η διαδικασία της ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των μελών αναδεικνύεται, με συνέπεια να μειώνονται τα στοιχεία αβεβαιότητας. (Καϊτατζή – Γουίτλοκ, 2003) και να περιορίζονται φαινόμενα καιροσκοπικής συμπεριφοράς και ηθικού κινδύνου. Τρίτον, η μάθηση συμβάλλει στην λειτουργία της δικτύωσης με συνέπεια να γίνεται αποτελεσματική η μεταβίβαση πληροφοριών και να διευκολύνεται η αποκωδικοποίηση των σύνθετων μηνυμάτων που ανταλλάσσονται.

Επίσης, οι μη εμπορεύσιμες αλληλεξαρτήσεις, αναφέρονται στις σχέσεις που υπάρχουν μεταξύ των εμπλεκόμενων σωμάτων όπως είναι οι επιχειρήσεις, μεταξύ των εργαζομένων και των διευθυντών των επιχειρήσεων, μεταξύ των τοπικών θεσμών και των επιχειρήσεων που δεν βασίζονται τόσο στην αγοράία τους τιμή όσο σε στοιχεία όπως είναι η εμπιστοσύνη, η αφομοίωση, η καινοτομική κουλτούρα, τα στοιχεία εκείνα δηλαδή που αποτελούν την ταυτότητα του πολιτισμού της τοπικής κοινωνίας (Storper, 1997). Όλα αυτά λοιπόν τα κοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία, επιτρέπουν τη δημιουργία καναλιών πληροφόρησης με σκοπό την αποτελεσματικότερη η μεταφορά μηνυμάτων (Lorenzen M.,1998) και την συνεχή ροή γνώσης προς όφελος όλων των εμπλεκόμενων μελών. Τέλος, η Γειτνίαση αναφέρεται στα πλεονεκτήματα που δημιουργούνται από τις δυνάμεις της χωρικής συγκέντρωσης. Οι επιχειρήσεις προμηθεύονται άμεσα εισροές και με χαμηλό κόστος ενώ παράλληλα το μεταφορικό κόστος κατά τον Porter (1999) μειώνεται. Η γειτνίαση σε συνδυασμό με την ταχύτητα της επικοινωνίας βοηθάει στην διάχυση της γνώσης μειώνοντας έτσι το επιχειρηματικό ρίσκο.

Με σκοπό να τονωθεί η οικονομική δραστηριότητα των λιγότερο προηγμένων περιφερειών απαιτείται να καταβληθούν προσπάθειες που συνεπάγονται στο συνδυασμό των δημοσίων παρεμβάσεων με τις ιδιωτικές επενδύσεις. Ωστόσο, λόγω του μεγέθους των προβλημάτων κυρίως στις λιγότερο προηγμένες χώρες και της αλληλεξάρτησης των οικονομιών, το έργο ξεπερνά τις εθνικές και περιφερειακές δυνατότητες. Για αυτόν τον λόγο η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιουργεί το 1975 με τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), με σκοπό τη δημιουργία μιας πρώτης οικονομικής ένωσης όπου το ζήτημα των περιφερειακών ανισοτήτων μπορεί να αποτελέσει σοβαρό εμπόδιο στην ολοκλήρωση της κοινότητας. Από το 1985 και μετά ο στόχος της μείωσης των περιφερειακών

ανισοτήτων, γίνεται ουσιαστικά και τυπικός στόχος της κοινότητας, στόχος που λαμβάνεται υπόψη κατά την άσκηση όλων των κοινοτικών πολιτικών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματικότερη δυνατή ενίσχυση των περιφερειών προχωρεί σε ενεργή συμμετοχή όλων των υπευθύνων σε περιφερειακό, εθνικό και κοινοτικό επίπεδο. Συγκεκριμένα, μεταβιβάζει αρμοδιότητες για λήψη αποφάσεων σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και κοινοτικό επίπεδο εξασφαλίζοντας τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα και υπευθυνότητα (επικουρικότητα) καθιστώντας σαφή δέσμευση ότι τα κοινοτικά κονδύλια χρησιμοποιούνται επιπλέον και όχι έναντι των εθνικών κονδυλίων. Το άνοιγμα των συνόρων, το 1993, αποτελούσε για τις μειονεκτούσες περιφέρειες μιαν ακόμα πρόκληση διότι υπήρχε ο κίνδυνος να επωφεληθούν από τη διευρυμένη αγορά κυρίως οι περιφέρειες οι οποίες διέθεταν τα μέσα για να ελκύσουν το ενδιαφέρον των επενδυτών.

Για την πραγματική σύγκλιση και συνοχή των περιφερειών της Ευρώπης, η καινοτομία αποτελεί μία νέα πρόκληση. Για να κλείσει το αναπτυξιακό χάσμα μεταξύ των ευρωπαϊκών περιφερειών, οι λιγότερο ευνοημένες περιοχές είναι αναγκαίο να εντείνουν τις προσπάθειές τους για την ανάπτυξη των γνώσεων και για την τεχνολογική εξέλιξη, καθώς και να εμπλουτίσουν την παραγωγή τους με ικανότητες που βρίσκονται στα πανεπιστήμια και στα ερευνητικά κέντρα. Για τις περιφέρειες αυτές, το πρόβλημα δε βρίσκεται στο να μιμηθούν όσα οι πιο αναπτυγμένες περιφέρειες έχουν πετύχει, αλλά να προετοιμασθούν και να ενταχθούν με πρωτότυπο τρόπο σε μία παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Σε αυτό το κομμάτι αξίζει να τονιστεί ότι η καινοτομία δεν ταυτίζεται με την τεχνολογική πρόοδο αλλά με παράγοντες που αφορούν οργανωτικές μεταβολές, με ευκαιρίες νέων αγορών και επιχειρηματικές πρακτικές όπου είναι σημαντικοί για την δημιουργία καινοτομιών. Αντίστοιχα, οι τεχνολογικές εξελίξεις παραμένουν καθοριστικές για την εμφάνιση νέων προϊόντων και την δημιουργία νέων αγορών. Αποτελούν μια κεντρική συνιστώσα των περισσότερων καινοτομιών και για τον λόγο αυτό θα εξετάσουμε σε επόμενο κεφαλαίο τις τεχνολογικές εξελίξεις που έχουν στόχο τις περιοχές της υπαίθρου.

Οι ραγδαίες εξελίξεις στους τομείς των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) έχουν συμβάλει καθοριστικά στην βελτίωση των ικανοτήτων κωδικοποίησης και μεταφοράς της γνώσης σε μεγάλες αποστάσεις. Οι εκτεταμένες εφαρμογές έχουν εκμηδενίσει τις αποστάσεις και έχουν αλλάξει την έννοια του χρόνου. Τα δίκτυα τηλεπικοινωνιών και οι συναφείς υπηρεσίες αναδεικνύονται ήδη σε ρόλο ισοδύναμο με τις συνηθισμένες συγκοινωνιακές υποδομές, όπως οι

αυτοκινητόδρομοι, το σιδηροδρομικό δίκτυο και οι λιμενικές εγκαταστάσεις. Κατά τον Dicken (1998) αποτελούν «τεχνολογίες βελτίωσης των δυνατοτήτων (enabling technologies) δηλαδή τις βάσεις για την εξέλιξη της παγκόσμιας παραγωγής. Οι ΤΠΕ έχουν την δυνατότητα να αντιμετωπίσουν τις περιφερειακές ανισότητες οδηγώντας σε μείωση της ανεργίας και συνολικής οικονομικής ανάπτυξης. Γεγονός είναι ότι μπορούν να συντελέσουν δραστικά στην αναζωογόνηση της υπαίθρου. Ωστόσο, για να απολαύσουν αυτά τα προνόμια οι περιοχές της υπαίθρου υπάρχει μια βασική προϋπόθεση που δεν είναι άλλη από την ομοιόμορφη κατανομή των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών ΤΠΕ σε όλες τις περιοχές, που όμως σίγουρα δεν συμβαίνει. Το ζήτημα των ΤΠΕ είναι σημαντικό για τις περισσότερες περιοχές της Ευρωπαϊκής υπαίθρου, αφού σε όλες υπάρχουν προβλήματα σχετικά με τη γεωγραφική απομόνωση και τη δυσκολία πρόσβασης στα ανεπτυγμένα αστικά κέντρα (EC,1994). Για το λόγο αυτό έχει υποστηριχθεί ότι η αξιοποίηση τους μπορεί να συντελέσει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων σχετικών με τη γεωγραφική θέση καθώς και τον διάσπαρτο χαρακτήρα των τοπικών αγορών που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις της εκάστοτε περιοχής. Ως συνέπεια αυτής της διαπίστωσης η ΕΕ πρόσθεσε την ενίσχυση των υποδομών των ΤΠΕ στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες ως βασική προτεραιότητα της από την αρχή των Κοινών Πλαισίων Στήριξης το 1989.

Παρά την πρόοδο παραμένουν ακόμα μεγάλες ανισότητες μεταξύ των περιφερειών ως προς τις υποδομές των ΤΠΕ. Συγκεκριμένα, ορισμένοι ερευνητές εκτιμούν πως η εκτεταμένη εφαρμογή των ΤΠΕ θα οδηγήσει σε όξυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ υπαίθρου και αστικών κέντρων και στη δημιουργία του λεγόμενου «« ψηφιακού χάσματος»» (ΟΟΣΑ,2001). Οι τοπικές αγορές βρίσκονται περισσότερο εκτεθειμένες στον εξωτερικό ανταγωνισμό που αποκτά πλέον ευκολότερη πρόσβαση σε αυτές. Επιπρόσθετα, αν δεν υπάρξουν οι αναγκαίες κρατικές ενισχύσεις οι ιδιωτικοποιημένες αγορές θα κατευθύνουν τις σχετικές με υποδομές και ανθρώπινο δυναμικό επενδύσεις τους κατά προτεραιότητα στα αστικά κέντρα και στις περισσότερο προσβάσιμες περιοχές (Marsden,1999). Τα στοιχεία πολλών ευρωπαϊκών χωρών δείχνουν ότι οι επενδύσεις σε ΤΠΕ συγκεντρώνονται στα μεγάλα αστικά κέντρα και συγκεκριμένα σε τομείς που χρησιμοποιούνται εντατικά στις νέες τεχνολογίες όπως είναι η παραγωγή λογισμικού και οι ηλεκτρονικές πωλήσεις. Δημιουργείται έτσι ένας ενάρετος κύκλος στον οποίο η αυξημένη ζήτηση για προηγμένες υπηρεσίες ΤΠΕ ενισχύει την καινοτομία και την

παροχή νέων υπηρεσιών υψηλού επιπέδου που με τη σειρά τους αυξάνουν περαιτέρω τη ζήτηση (Grimes, 2000). Οι τεχνολογικές εξελίξεις στις τηλεπικοινωνίες και μεταφορές δεν φαίνεται να έχουν ωφελήσει εξίσου όλες τις περιοχές του κόσμου. Ενώ βοήθησαν στο να έρθουν κοντύτερα οι πιο ανεπτυγμένες οικονομίες και τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα παγκοσμίως άλλες λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες μικρότερες πόλεις και περιοχές τις υπαίθρου βρεθήκαν πίσω σε μεγαλύτερη απόσταση (Dicken, 1998).

Το πρόγραμμα Καινοτομία (Innovation Program), που αξιοποιεί τα αποτελέσματα της τεχνολογικής ανάπτυξης, εντάχθηκε στην δραστηριότητα του Προγράμματος Πλαισίου με θέμα τη διάδοση και αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Βέβαια σε αυτό το κομμάτι είναι αναγκαίο να προσθέσουμε ότι τα κοινοτικά προγράμματα, παρόλα αυτά, παρουσίασαν προβλήματα που εστιάζονται στην αδυναμία διάχυσης των αποτελεσμάτων της έρευνας σε οικονομικά αποτελέσματα καθώς και στην έλλειψη ευελιξίας της διαδικασίας λήψης αποφάσεων. Για αυτό τον λόγο ακολουθήθηκε το πέμπτο Πρόγραμμα – Πλαίσιο (1998-2002) το οποίο διαμορφώθηκε με γνώμονα την επιστημονική και τεχνολογική δυναμική και τις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες της Ε.Ε καθώς και τη συνολική ανταγωνιστικότητά της. Οι δραστηριότητες του Πλαισίου διακρίνονται σε ομάδες δράσεων που αφορούσαν αρχικά την Εφαρμογή προγραμμάτων έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης σε τομείς όπως: η Ποιότητα Ζωής (βιοεπιστήμες), της Κοινωνίας της Πληροφορίας, της Βιώσιμης Ανάπτυξης και του Περιβάλλοντος και Ενέργειας. Στη συνέχεια η προσδοκία για συνεργασίας με τρίτες χώρες και διεθνείς οργανισμούς και τέλος η προώθηση της κινητικότητας και κατάρτισης των ερευνητών. Με έμφαση λοιπόν τη δημιουργία, μέσω καινοτόμων ενεργειών στο εσωτερικό των περιφερειών και για να αποφευχθούν φαινόμενα όπως απόκλιση στα συστήματα έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας (ETAK), τόσο σε επίπεδο του δημοσίου όσο και του ιδιωτικού τομέα, μεταξύ προηγμένων και λιγότερων προηγμένων περιφερειών της Ε.Ε, δημιουργήθηκε το «Horizon 2020».

Η λύση στα παραπάνω (ασυντόνιστη χρηματοδότηση, πλήθος εμπλεκόμενων φορέων και μεγάλες αποκλίσεις στην επίδοση μεταξύ των κρατών – μελών) έρχεται μέσα από τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας (European Research Area) και την Ένωση Καινοτομίας (θα αναφερθούμε παρακάτω) που προβλέπονται στο Πρόγραμμα «Horizon 2020». Το 2006 η Επιτροπή στην προσπάθεια για πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση για την καινοτομία γνωστοποίησε νέους τομείς δράσης.

Ακολούθησε το αίτημα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που ζητούσε την επένδυση σημαντικού μέρους της χρηματοδότησης των Διαρθρωτικών Ταμείων στη γνώση, την καινοτομία και την κατάρτιση και έτσι, συνάχθηκε το Πρόγραμμα «Horizon 2020», το οποίο τέθηκε σε εφαρμογή το 2013 και θα οδηγήσει στην Ένωση Καινοτομίας «Horizon 2020. (EC,2014)

Το πρόγραμμα Ορίζοντας 2020 (Horizon 2020) αποτελεί το κύριο μέσο εφαρμογής της Ένωσης Καινοτομίας και παρέχει ένα σημαντικό απλουστευμένο ενιαίο σύνολο κανόνων. Η στρατηγική αυτή βασίζεται στο Έβδομο Πρόγραμμα Πλαίσιο για την Έρευνα και την Τεχνολογική Ανάπτυξη(FP&) αλλά και στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Πλαίσιο για την Έρευνα και την Καινοτομία. Το πρόγραμμα συνδυάζει όλες τις παροχές χρηματοδότησης για την έρευνα και την καινοτομία που παρέχονται μέσω των προγραμμάτων πλαισίων για την Έρευνα και Τεχνική Ανάπτυξη, Ανταγωνιστικότητα και Καινοτομία και μέσω του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Καινοτομίας και Τεχνολογίας. Στόχος του αποτελεί η αντιμετώπιση κοινωνικών προκλήσεων που έχουν να κάνουν με την ασφάλεια των τροφίμων, τη βιώσιμη γεωργία, τους θαλάσσιους και ναυτιλιακούς πόρους και τη βιοοικονομία. Με την επίτευξη του συμβάλλει στη συνολική μείωση του χάσματος μεταξύ έρευνας και αγοράς, για παράδειγμα, βοηθώντας τις καινοτόμες επιχειρήσεις να αναπτύξουν τεχνολογικές καινοτομίες με βιώσιμα προϊόντα και με τις πραγματικές εμπορικές δυνατότητες. Μέσω συνεργασιών και αντίστοιχων δράσεων συμπληρωματικότητας σε τομείς πολιτικής και πηγών χρηματοδότησης τα οποία θα συμερίζονται και θα επιδιώκουν τους ίδιους στόχους όπως στους τομείς της Κοινή Αγροτική και Αλιευτική Πολιτική (CAP & CFP), της Ολοκληρωμένης Θαλάσσιας Πολιτικής (IMP), σε θέματα περιβάλλοντος, βιομηχανίας και απασχόλησης, ενέργειας και υγιάς πολιτικών. Αυτή η καθοδηγούμενη από την αγορά προσέγγιση θα περιλαμβάνει τη δημιουργία εταιρικών σχέσεων με τον ιδιωτικό τομέα και τα κράτη μέλη να θέτουν από κοινού τους πόρους που απαιτούνται. Ο βασικός στόχος του προγράμματος χρηματοδότησης είναι η «εξασφάλιση επαρκών πόρων για την ασφάλεια και την υψηλή ποιότητα τροφίμων αλλά και άλλων προϊόντων βιολογικής καλλιέργειας με την ταυτόχρονη ανάπτυξη παραγωγικών και αποδοτικών πόρων στη πρωτογενή παραγωγή. Επίσης, προωθούνται υπηρεσίες οικοσυστημάτων για την χαμηλή εκπομπή άνθρακα. Έτσι θα επιταχυνθεί η μεταβίβαση σε μια πιο βιώσιμη Ευρωπαϊκή βιοοικονομία. (EC,2014)

Το πρόγραμμα Ορίζοντας 2020 είναι το χρηματοδοτικό μέσο εφαρμογής για την Ένωση Καινοτομίας και σηματοδοτεί μια εμβληματική πρωτοβουλία για την Ευρώπη 2020 με στόχο την εξασφάλιση της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης σε παγκόσμιο επίπεδο. Το νέο αυτό Ευρωπαϊκό πρόγραμμα με προϋπολογισμό € 80 δις. ευρώ από το 2014 μέχρι το 2020 για την έρευνα και την καινοτομία, έχει στόχο την ανάπτυξη και την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στην Ευρώπη.(EC,2014)

Η Ένωση Καινοτομίας (Εν.Κ.) αποτελεί μια από τις εμβληματικές πρωτοβουλίες στη Στρατηγική «Ευρώπη 2020», με στόχο την αναδόμηση της Ευρώπης στην μετα-κρίση εποχή. Συγκεκριμένα αποτελεί μια Στρατηγική για την Καινοτομία, που ως στόχο έχει, να ενδυναμώσει τη συνεργασία μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου και να απομακρύνει τα εμπόδια ώστε οι νέες ιδέες να μπορούν να διοχετευτούν στην αγορά. Η Εν.Κ. έχει οικοδομηθεί με βάση το Πρόγραμμα Πλαίσιο για την Έρευνα & την Καινοτομία – Horizon 2020 (Framework Programme for Research and Innovation), το οποίο έχει βασιστεί πάνω στις επιτυχίες του 7ου Προγράμματος Πλαισίου, του Προγράμματος Πλαισίου για την Ανταγωνιστικότητα & την Καινοτομία και το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Καινοτομίας & Τεχνολογίας. Η ΕΕ έχει καταρτίσει μια στρατηγική για την δημιουργία ενός συντονισμένου συνόλου εργαλείων, κατά μήκος ολόκληρης της «αλυσίδας καινοτομίας» αρχικά από τη βασική έρευνα, που καταλήγει να φέρει τα καινοτόμα προϊόντα και τις υπηρεσίες στην αγορά.

Κατά τη μεταρρύθμιση των Διαρθρωτικών Ταμείων το 1988 η Ε.Ε εισήγαγε μία σημαντική καινοτομία, η οποία αναφερόταν στη δυνατότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής να αναλαμβάνει την πρωτοβουλία προτάσεων στα κράτη-μέλη, γνωστές ως Κοινοτικές Πρωτοβουλίες (Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1993). Για την αγροτική ανάπτυξη προτάθηκε η Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER, το 1991, κεντρική ιδέα της οποίας είναι η οργάνωση της αγροτικής περιφέρειας με βάση την κινητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και τη σύμπραξη μεταξύ τοπικών δημόσιων και ιδιωτικών φορέων. Η Πρωτοβουλία LEADER εισήγαγε μία αλλαγή νοοτροπίας στις συμπεριφορές μεταξύ των τοπικών παραγόντων, οδηγώντας από παθητικές σε ενεργητικές. Είχε ως στόχο να ανταποκριθεί στις ανάγκες των αγροτικών περιοχών καθώς και να εκτιμήσει τα πλεονεκτήματα και την μοναδικότητα κάθε τόπου. Οι παρεμβάσεις με στόχο τον αγροτικό τουρισμό ακολουθούν μία προκαθορισμένη στρατηγική ανάπτυξης του τομέα, η οποία θα στηρίζεται στις ανάγκες, τη δυναμική,

τις δυνατότητες και τις προοπτικές της κάθε αγροτικής περιοχής, θα σέβεται το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον και θα χαρακτηρίζεται από υπηρεσίες ποιότητας, προκειμένου να δημιουργηθούν προϋποθέσεις κατευθυνόμενης κίνησης των επισκεπτών και διαφοροποίησης του προσφερόμενου προϊόντος, που οδηγούν τελικά στην αύξηση του χρόνου παραμονής των τουριστών στις περιοχές ενδιαφέροντος. (Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 1999). Με αυτό τον τρόπο, ο αγροτικός τουρισμός αποτελεί ένα "εργαλείο" απομάκρυνσης από τις οικονομίες κλίμακας και προσέγγισης των οικονομιών σκοπού, δημιουργώντας πρόσθετες εισροές. Σύμφωνα με τον Steichen René (1993), αφετηρία για το LEADER αποτέλεσε το γεγονός ότι ο αγροτικός κόσμος βρισκόταν σε κρίσιμη καμπή. Υπήρχαν οι ανάγκες προσαρμογής των υποστηρικτικών μέσων ανάπτυξης της υπαίθρου και μετάβασης από μία γεωργική πολιτική αγοράς σε μία πολιτική αγροτικής ανάπτυξης (Van Depoele, 1997-1998). Βέβαια, το LEADER δεν είναι ένα πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης, αλλά ένα πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Με στόχο την πολυλειτουργικότητα για ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη η τουριστική επένδυση, στα πλαίσια του LEADER, εκτός από βασική διέξοδο εναλλακτικής απασχόλησης, αποτέλεσε μοχλό ανάπτυξης, παραγωγό δραστηριοτήτων σε άλλους τομείς, γι' αυτό και πρέπει να αναπτυχθεί ένας τουρισμός ποιότητας (Καζακόπουλος κ.α., 2000), με στόχο την ανάπτυξη.

4. Ευρωπαϊκή Υπαίθρος και Καινοτομία

Η περιοχή της Ευρωπαϊκής υπαίθρου προσφέρει ένα καινοτόμο και επιχειρηματικό περιβάλλον μέσα στο οποίο οι επιχειρηματίες μπορούν είτε να ευημερήσουν και να αναπτυχθούν είτε να έρθουν αντιμέτωποι με πολύ σοβαρές δυσκολίες. Κατά τον Camagni (1991;1995) χρησιμοποιείται ο όρος καινοτόμο περιβάλλον για να περιγράψει τις περιοχές που διαθέτουν ένα περιβάλλον το οποίο συμβάλλει στην καινοτομία και τις χαρακτήρισε ως έχουσες ανεπτυγμένο το στοιχείο της τοπικής επιχειρηματικότητας. Πολλές από τις προκλήσεις μπορούν να αντιμετωπιστούν εφόσον ο γεωργικός τομέας αξιοποιήσει την διάχυση γνώσεων σχετικά με τις νέες τεχνολογίες και τεχνικές που αναπτύσσονται (π.χ. σχετικά με τις γεωγραφικές αγρο-οικολογικές διεργασίες, τις εξελίξεις της αγοράς και τους κινδύνους). Αυτό προέρχεται εν μέρει από τη φύση της καινοτομίας αλλά και από την γενικότερη ανάπτυξη της κοινωνίας της γνώσης με την οποία γίνεται ολοένα και πιο μεγάλη η αγροτική παραγωγή (Παγκόσμια Τράπεζα, 1998 Little et al., 2002). Η βασική ιδέα είναι ότι το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων εξαρτάται ολοένα και περισσότερο από την ποιότητα και έγκαιρη αξιοποίηση των γνώσεων και των ιδεών εκείνων που εργάζονται σε αυτό, αντί για, για παράδειγμα, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με το κόστος εργασίας. Για αρχή, θα συγκεντρώσουμε τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Ευρωπαϊκής υπαίθρου που επιδρούν στην επιχειρηματική διαδικασία σε τρεις ομάδες: τους παράγοντες που αποκαλύπτονται από το φυσικό περιβάλλον, τις κοινωνικές ή τις οικονομικές δομές.

4.1 Τα χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Υπαίθρου

Το φυσικό περιβάλλον

Η επιχειρηματικότητα επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος όπως είναι ο τόπος εγκατάστασης, οι φυσικοί πόροι καθώς και από το τοπίο. Η απόσταση από τις αγορές καθώς και η πρόσβαση στους καταναλωτές, στους προμηθευτές, στις πηγές πληροφόρησης και στους θεσμούς έχουν αναφορά τόπος εγκατάστασης. Οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ μειονεκτικών περιοχών της υπαίθρου και αστικών περιοχών καθώς και την ισορροπία μεταξύ παράδοσης, εκσυγχρονισμού και μετανάστευσης (Ruoss and Thompson, 1999) επηρεάζονται αρνητικά και σε μεγάλο βαθμό αρχικά από την απόσταση και τη

γειννίαση με μεγάλα αστικά κέντρα όπου το κόστος μεταφοράς των εισροών/ εκροών έχει επιπτώσεις στην διάδοση των πληροφοριών και στην διάχυση των εργαλείων πολιτικής. Αυτό αποτελεί βασικό μειονέκτημα αφού παρεμποδίζει την λειτουργία των οικονομιών κλίμακας (urbanization economies of scale), συντελεί σε μη ανταγωνιστικό κόστος μεταβίβασης (transaction cost), και τέλος περιορίζει τις μετακινήσεις του εργατικού δυναμικού. Κατά τους North and Smallbone (2000) η απομόνωση μίας περιοχής της υπαίθρου επηρεάζει όχι μόνο τις διαφορετικές πλευρές της καινοτομίας αλλά και την ανάπτυξη των επιχειρήσεων με παράλληλη μείωση των θέσεων εργασίας. Αντίστοιχα, σε κομμάτι της βιβλιογραφίας υποστηρίζεται ότι οι πιο προσιτές περιοχές της υπαίθρου διαθέτουν οικονομικά, φυσικά και θεσμικά χαρακτηριστικά τα οποία διευκολύνουν την επιχειρηματική συμπεριφορά προσφέροντας μία μοναδική και συμπληρωματική σχέση μεταξύ προσβάσεων σε χρηματοοικονομικές και σε τεχνολογικές δομές. Αντιθέτως, η ύπαρξη σημαντικών φυσικών πόρων και οι κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν σε συνδυασμό με το γενικότερο τοπίο της περιοχής επηρεάζουν την επιχειρηματική δραστηριότητα προσφέροντας ευκαιρίες για την περιβαλλοντικά ορθή χρήση αυτών των πόρων. (Keeble and Tyler ,1995 Phelps et al 2001).

Το κοινωνικό περιβάλλον

Η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου ορίζεται ως «οι φαινομενικά μη οικονομικές μεταβλητές, οι οποίες περιλαμβάνουν πολλαπλές πτυχές της κοινωνικής δομής σε μια κοινωνία» (Torsvik, 2000). Πολλοί αναλυτές εντοπίζουν την αξία της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου, στην δυνατότητα που δίνει ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα την οικονομική ανάπτυξη, χωρίς ωστόσο, όπως τονίζουν, να πρέπει να συγχέεται με τα καθιερωμένα και τετριμμένα οικονομικά μέτρα του φυσικού και ανθρώπινου κεφαλαίου. Χρησιμοποιείται για να εξηγήσει γιατί κάποιες κοινωνίες εμφανίζονται πιο παραγωγικές από ότι μπορεί να εξηγηθεί από την αξιολόγηση των υλικών πόρων τους, όσο και για την μέτρηση της «ποσότητας και της ποιότητας της συλλογικής ζωής» (Narayan και Prichett, 1999).). Ο Whiteley (1998) προσδιόρισε το κοινωνικό κεφάλαιο ως «την προθυμία του μέσου πολίτη να εμπιστεύεται τους άλλους» και συμπέρανε ότι σε περιοχές υψηλών επιπέδων κοινωνικού κεφαλαίου, οι πολίτες έχουν την τάση να μιμούνται ή να αποδέχονται την τεχνολογική καινοτομία και να είναι περισσότερο ριψοκίνδυνοι από τα άτομα εκείνα τα οποία ζουν σε κοινωνίες με χαμηλό επίπεδο κοινωνικού κεφαλαίου. Οι Narayan και Prichett, (1999),

υποστηρίζουν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να δημιουργήσει εμπιστοσύνη και συνεργασία μεταξύ των πολιτών που ζουν σε μια κοινότητα. «Το κοινωνικό κεφάλαιο αντιπροσωπεύει τα γνωστικά και διαρθρωτικά προσόντα που δημιουργούν ροπές και δυνατότητες για αμοιβαία επωφελή συλλογική δράση».

Οι ροπές αυτές προέρχονται από τους ρόλους, τα δίκτυα και άλλες κοινωνικές σχέσεις που διευκολύνουν τη συνεργατική συμπεριφορά, και επιπλέον από αξίες και άλλες γνωστικές δεσμεύσεις που προδιαθέτουν τους ανθρώπους να εργαστούν από κοινού προς το κοινό όφελος. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η δημιουργία συσσωματώσεων βιομηχανικών κλάδων (clusters), επιτυγχάνοντας δικτύωση και επικοινωνία δια μέσου άτυπων καναλιών, συμβάλλουν σε μία άξια εμπιστοσύνης ανταλλαγή πληροφοριών καθώς και στην δόμηση του κοινωνικού κεφαλαίου. Πολλές φορές όμως, οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές της υπαίθρου είναι διαποτισμένες από πολιτιστικές παραδόσεις στις οποίες η κοινωνική εμπιστοσύνη, οι κανόνες αλληλεγγύης (δηλαδή η προθυμία των ανθρώπων να εργασθούν προς όφελος των άλλων όταν αισθάνονται ότι στο μέλλον αυτές οι πράξεις αλτρουισμού θα ανταμειφθούν), τα δίκτυα συνεργασίας και η πολιτική εμπλοκή απουσιάζουν (Wall et al, 1998).

Τέλος, η ανάγκη για εμπορευματοποίηση τοπικού πολιτισμού αποτελεί μία δυναμική στρατηγική για την ανάπτυξη της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας στην ύπαιθρο. (Ray, 1998). Συγκεκριμένα, τα ποιοτικά τρόφιμα αποτελούν μία πιθανή αναπτυξιακή στρατηγική για τις παραμεθόριες περιοχές της υπαίθρου (Barham, 2003; Ilbery και Kneafsey, 1998) με ευδιάκριτη χωρική, τοπική ή περιφερειακή ταυτότητα. Το κοινωνικό κεφάλαιο, λοιπόν είναι προϊόν της συλλογικής σκέψης και πράξης, και οι δραστηριότητες που αντιπροσωπεύει είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των επιμέρους δράσεων και γνώσεων (Krishna και Uphoff, 2002).

Το Οικονομικό Περιβάλλον

Κατά τους Fox και Porca, (2001) οι κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες οι οποίοι επιδρούν στην επιχειρηματικότητα μιας περιοχής αποτελούν οι επενδύσεις σε θέματα υποδομών, η ύπαρξη και η λειτουργία επιχειρηματικών δικτύων καθώς και το επίπεδο τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνίας που έχουν αναπτυχθεί σε μία συγκεκριμένη περιοχή. Στις περιοχές της υπαίθρου, η απομόνωση και κατ' επέκταση τα στοιχεία του κόστους μεταφοράς και συναλλαγής (transportation and transaction

costs) έχουν παραδοσιακά επιβάλλει σημαντικούς φραγμούς στην εγκατάσταση ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, διότι περιορίζεται η πρόσβαση όχι μόνο στους προμηθευτές αλλά και στους καταναλωτές και στις νέες αγορές.

Με βάση τα παραπάνω η υποδομή μπορεί να επηρεάσει την οικονομική αποδοτικότητα είτε με την επέκταση των ήδη υπαρχόντων πόρων, είτε προσελκύοντας πρόσθετους πόρους στις αγροτικές περιοχές είτε καθιστώντας αυτές, γενικά, πιο παραγωγικές. Το διευρυμένο πεδίο επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορεί να προσφέρει απασχόληση και αύξηση της παραγωγής των περιφερειών ενώ η επάρκεια σε υποδομές έχει στόχο την προσέλκυση των ιδίων των επιχειρήσεων. Από την πλευρά αντίστοιχα των επιχειρηματιών της υπαίθρου θεωρείται πως οι επενδύσεις στις υποδομές αποτελεί ένα επιθυμητό χαρακτηριστικό γνώρισμα και μία ουσιαστική ανάγκη για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας (Skuras et al, 2000). Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφέρουμε πως το βελτιωμένο μεταφορικό δίκτυο εκθέτει τις τοπικές οικονομίες των μειονεκτικών περιοχών της υπαίθρου στο ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον, αυξάνει τις εισαγωγές και μειώνει τις εκροές πολλών τοπικών κλάδων. Ως αποτέλεσμα, προκαλούνται οικονομικές διαφυγές οι οποίες μειώνουν το συνολικό όφελος της οικονομικής ανάπτυξης για τον τοπικό πληθυσμό.

Κατά τους Hakansson και Ford (2002) μία δομή όπου ένας αριθμός κόμβων συνδέονται μεταξύ τους με συγκεκριμένες γραμμές που αναπαριστούν ροή συναλλαγών, πληροφορίας, εργαζομένων αποτελεί το δίκτυο. Συγκεκριμένα, τα επιχειρηματικά δίκτυα αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες της επιχειρηματικής απόδοσης καθώς και της αντίστοιχης έρευνας ((Hoang and Antoncic, 2003). Τόσο οι γραμμές όσο και οι κόμβοι διαθέτουν αφθονία πόρων, γνώσεων και αντιλήψεων ως συνέπεια πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων, προσαρμογών και επενδύσεων μεταξύ επιχειρήσεων. Επίσης, η επιχειρηματική δικτύωση είναι μία κοινωνική δομή η οποία υφίσταται μόνο εφόσον το άτομο κατανοεί και χρησιμοποιεί ένα δίκτυο (Johannisson, 1995· Monstead, 1995· Chell & Baines, 2000). Άλλοι ορισμοί έχουν την τάση να επικεντρώνονται στο θέμα των σχέσεων που δημιουργούνται μεταξύ των επιχειρήσεων. Εδώ τα επιχειρηματικά δίκτυα ορίζονται ως «ένα ολοκληρωμένο και συνδυασμένο σύνολο οικονομικών και μη-οικονομικών σχέσεων ενσωματωμένο μέσα στις επιχειρήσεις, μεταξύ επιχειρήσεων και εκτός αυτών» (Yeung, 1994).

Οι άτυπες επιχειρηματικές αλληλεπιδράσεις βασίζονται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη, στην φιλία και στις οικογενειακές σχέσεις. Η λεγόμενη «προσωπική προοπτική

δικτύου» επικεντρώνεται στην επιχειρηματικότητα και ενσωματωμένη σε ένα κοινωνικό πλαίσιο διοχετεύεται, περιορίζεται ή παρεμποδίζεται από την θέση που κατέχουν τα άτομα στα κοινωνικά δίκτυα (Aldrich και Zimmer, 1986) σε αντίθεση με τα επίσημα δίκτυα που αποτελούνται από επιχειρηματίες, τράπεζες, λογιστές, πιστωτικούς οργανισμούς, νόμιμους εκπροσώπους και εμπορικούς συνεταιρισμούς (Littunen, 2000a). Τα προσωπικά δίκτυα θεωρούνται κεντρικοί δίοδοι για την απόκτηση πρόσβασης σε πληροφορίες χρήσιμες, αποκλειστικές και ανεκτίμητης αξίας (Granovetter, 1983). Διαρκής εξατομικευμένες γνώσεις μετατρέπουν τις σχέσεις εμπιστοσύνης σε σχέσεις εξουσίας σε απτά περιουσιακά (tangibles) στοιχεία (Kalantaridis, 1996). Το οικογενειακό δίκτυο είναι ένα ιδιόμορφο παράδειγμα κοινωνικού δικτύου που έχει μεγάλη σημασία για τις επιχειρήσεις στη περιφέρεια. Αναγνωρίζεται ότι ειδικά για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες είναι και η κυρίαρχη μορφή επιχειρήσεων στον αγροτικό χώρο έχουν τη δυνατότητα να ξεπερνούν κάποια από τα μειονεκτήματά τους με το να προσεγγίζουν και να χρησιμοποιούν εξωγενείς πόρους στο δίκτυο (Hanves and Senneseth, 2001). Ένας αριθμός μελετών υποδεικνύουν ότι οι μικρού μεγέθους επιχειρήσεις με υψηλό βαθμό δικτύωσης εκτοπίζουν άλλες (Ostagaard και Birley, 1996· Barkham et al, 1996) και επίσης διευκολύνουν την ανάπτυξη ξένων αγορών (Johnsen and Johnsen, 1999) και καινοτομιών (Dickson και Hadjimanolis, 1998· Freel, 2000). Κατά τον Littunen (2000a) τα δίκτυα στο εσωτερικό μιας επιχείρησης δημιουργούν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, καινοτομίες και αποδοτικότητα με τη συμβολή της δικτύωσης να συμβάλλει στην επιβίωση των επιχειρήσεων εξυπηρετώντας τους μακροχρόνιους στόχους τους. Αντιθέτως, οι μελέτες των Hanves και Senneseth (2001) δείχνουν ότι η δικτύωση δεν συνδέεται με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης στην απασχόληση ή στο σύνολο των πωλήσεων αλλά επηρεάζει το βαθμό γεωγραφικής επέκτασης για τις αγορές της επιχείρησης. Η ορολογία των κάθετων και οριζόντιων δικτύων εμφανίζεται για πρώτη φορά στον Murdoch (2000). Με τον όρο «κάθετα δίκτυα» εννοούνται εκείνα τα οποία συσχετίζουν περιοχές της υπαίθρου στον αγρο-τροφικό τομέα ενώ ο όρος «οριζόντια δίκτυα» αναφέρεται σε αυτά που συσχετίζουν περιοχές της υπαίθρου με διαδικασίες οικονομικής αλλαγής πιο γενικές και μη-αγροτικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με τους Kneafsey et al (2001) η θεωρία των κάθετων δικτύων επιτρέπουν στις τοπικές επιχειρήσεις να συνάψουν συμμαχίες με προμηθευτές, διανομείς, λιανικούς πωλητές, θεσμούς και εξωτερικά εγκατεστημένους καταναλωτές, ενώ θεωρούνται εξαιρετικής σημασίας για την μακροχρόνια ευημερία

των περιφερειών. Αντίθετα, τα οριζόντια δίκτυα παρέχουν σχέσεις με παραγωγούς και καταναλωτές σε μια τοπική βάση. Τα δίκτυα αγαθών αποτελούν μία ιδιόμορφη παραλλαγή των δικτύων, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους σε ιστούς αλληλεξάρτησης που υφίστανται μεταξύ διαφορετικών πρωταγωνιστικών φορέων (O'Neil & Whatmore, 2000). Τα δίκτυα αγαθών (commodity networks) ενσωματώνουν κάθετες και οριζόντιες διαστάσεις της κίνησης αγαθών αντιμετωπίζοντας επιτυχώς προβλήματα που συνδέονται με αλυσίδες και κυκλώματα προμηθειών (supply chains, supply circuits; Whatmore και Thorne, 1997; Murdoch, 2000). Για τον λόγο αυτό μπορούν να θεωρηθούν ως ένας συγκεκρισμός ιδεών από αλυσίδες αγαθών (commodity chains) και γεωγραφίες της κατανάλωσης (geographies of consumption, Crewe, 2000; Hughes, 2000). Είναι επίσης κοινά αποδεκτό ότι οι Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) διαδραματίζουν έναν βασικό ρόλο στην στήριξη ΜΜΕ σε μειονεκτικές περιοχές, όπως είδαμε και σε παραπάνω κεφάλαιο.. Οι Richardson και Gillespie (2000) θεωρούν ότι σε πολλές περιοχές της υπαίθρου, τα χαμηλότερα επίπεδα κινητικότητας και εκτίμησης των εναλλακτικών λύσεων έχουν καθιερώσει έναν περιορισμένο χώρο εμπορίας που χαρακτηρίζεται από υψηλότερα επίπεδα προστασίας συγκριτικά με τις περισσότερες ανταγωνιστικές και αστικές περιοχές. Η στρατηγική κίνηση προς την Κοινωνία της Πληροφορίας και η παράλληλη χρήση ευκαιριών που παρέχονται από τις Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών θα περιορίσει βαθμιαία τα όρια των τοπικών αγορών και θα εκθέσει την οικονομική δραστηριότητα σε μεγαλύτερο εξωτερικό ανταγωνισμό (Grimes, 2001; Hetland & Meier-Dallach, 1998). Συνεπώς, θα αυξηθούν οι γνωστικές ικανότητες των περιοχών της υπαίθρου αφού θα βελτιωθεί η πρόσβαση στις σχετικές πληροφορίες (Grimes, 2000). Η περιορισμένη κλίμακα και σφαίρα αρμοδιότητας των τοπικών αγορών εξαναγκάζει τους επιχειρηματίες της υπαίθρου να αναπτύσσουν καινοτόμα προϊόντα και αποδοτικό μάρκετινγκ προκειμένου να ανταγωνιστούν τους ομόλογούς τους στις αστικές περιοχές (Smallbone et al. 1999). Αντιθέτως, οι περιοχές που αποτυγχάνουν να συμμετάσχουν στην υιοθέτηση και μεγέθυνση των συγκεκριμένων τεχνολογιών κινδυνεύουν από περιθωριοποίηση (Gibbs και Tanner, 1997). Η υιοθέτηση Τεχνολογιών Πληροφοριών και Επικοινωνιών από μικρές επιχειρήσεις της υπαίθρου εξαρτάται από την εξωτερική πίεση και το οργανωτικό τους μέγεθος (Premkumar και Roberts, 1999).

Οι Ba et al (2000) υποστηρίζουν ότι οι ΤΠΕ μπορούν να ωφελήσουν τους επιχειρηματίες μικρομεσαίων επιχειρήσεων αναπτύσσοντας βασικές αρμοδιότητες σε συνεργασία με άλλες μικρές επιχειρήσεις για να σχεδιασθούν προϊόντα τα οποία θα ανταποκρίνονται στις προτιμήσεις των πελατών με σκοπό να ανταγωνιστούν τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις, όσο πιο αποδοτικά γίνεται. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην Αγγλική ύπαιθρο από τους Berkeley et al (1996) ανακάλυψαν σημαντικές ανομοιότητες στην υιοθέτηση ΤΠΕ μεταξύ των Μικρομεσαίων Επιχειρήσεων. Οι ανομοιότητες αυτές απορρέουν από την επαγγελματική κατάρτιση καθώς επίσης και από τις υποδομές, το κόστος επενδύσεων και το μέγεθος των επιχειρήσεων. Οι Τηλεπικοινωνίες έχουν την δυναμική να παρέχουν προηγμένες αστικού τύπου χρηματοοικονομικές υπηρεσίες στις περιοχές της υπαίθρου, να βελτιώσουν την εκπαίδευση, να ενοποιήσουν τους κατοίκους με κοινά ενδιαφέροντα και να ενδυναμώσουν την επιχειρηματικότητα (Marshall, 2001).

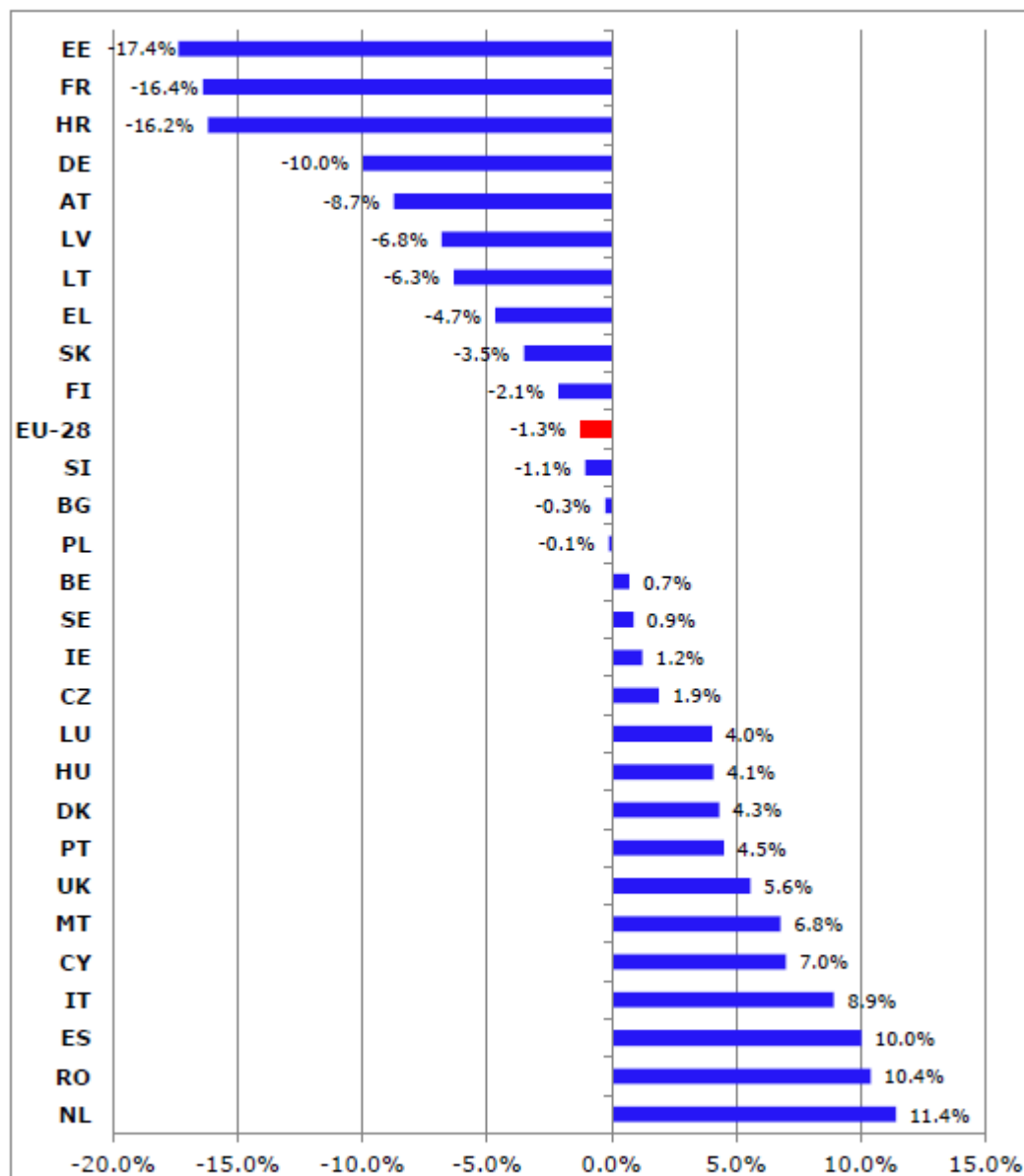
4.2 Η εμπειρία των ευρωπαϊκών χωρών

Η οικονομική ανάπτυξη στις περιοχές της υπαίθρου διαμορφώνεται αναμφίβολα από την καθοριστική επίδραση μιας πληθώρας επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, η προσφορά των εν δυνάμει επιχειρηματιών σε καμία περίπτωση δεν είναι εγγυημένη, διότι τείνουν να είναι οι πρώτοι που θα μεταναστεύσουν στις αστικές περιοχές. Ακόμα και οι περιοχές τις υπαίθρου που ωφελούνται από την πρόσφατη τάση για μετανάστευση από τα αστικά κέντρα προς την ύπαιθρο άσχουν από την απώλεια νέων και δυναμικών ατόμων, κυρίως λόγω της πραγματοποίησης των πανεπιστημιακών σπουδών σε αστικά κέντρα. Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο ένας από τους κύριους παράγοντες που ιστορικά προσδιόριζαν τα χαρακτηριστικά της υπαίθρου ήταν η διάρθρωση της αγροτικής παραγωγής. Μετά από τρία χρόνια ανάκαμψης, το πραγματικό γεωργικό εισόδημα ανά μονάδα εργασίας μειώθηκε το 2013 κατά 1,3%. Αυτό οφείλεται στην υποχώρηση τόσο στο εισόδημα του γεωργικού εργατικού δυναμικού όσο και στην μείωση των παραγωγικών συντελεστών. Το γεωργικό εισόδημα ποικίλλει σημαντικά σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση με κύριο χαρακτηριστικό τις μεγαλύτερες αυξήσεις να παρουσιάζονται στις Κάτω Χώρες (+ 11,4%), τη Ρουμανία και την Ισπανία (περίπου 10% το καθένα), ενώ τα μικρότερα ποσοστά παρουσιάζονται στην

Εσθονία (-17%), η Γαλλία και η Κροατία (το καθένα από -16%) όπως φαίνονται και στο παρακάτω διάγραμμα.

Γράφημα 7 Εξέλιξη του εισοδήματος στον αγροτικό χώρο ανά ετήσια εργασιακή μονάδα, ΕΕ-28, 2013 (ποσοστό αλλαγής από 2012).

Graph 1: Development of the agricultural income per Annual Working Unit in the EU-28 in 2013¹⁴ (% change versus 2012)

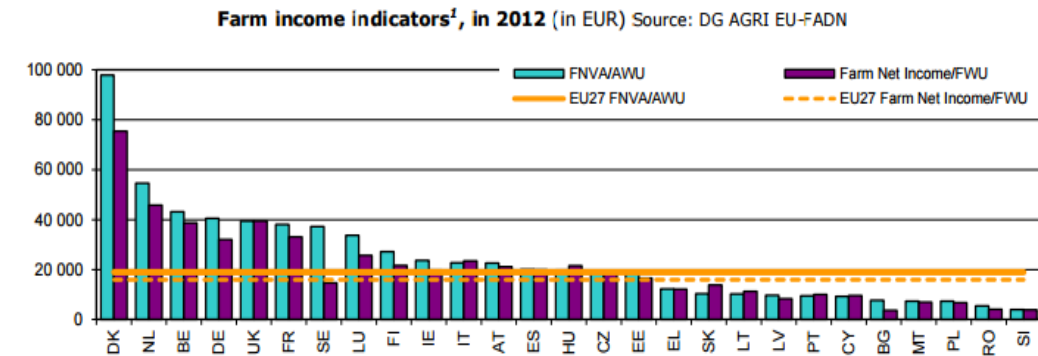
Source: Eurostat "Economic Accounts for Agriculture"

Πηγή: (Eurostat,2013)

Ωστόσο, υπάρχουν σημαντικές διαφορές στα κράτη μέλη, τις Ε.Ε με την Ολλανδία, το Βέλγιο και τη Γερμανία να παρουσιάζουν σε απόλυτα νούμερα τα μεγαλύτερα

γεωργικά εισοδήματα. Αντίθετα, τα κράτη μέλη με τα χαμηλότερα γεωργικά εισοδήματα είναι η Σλοβενία, η Ρουμάνια και η Πολωνία. Χαρακτηριστικά στο παρακάτω γράφημα φαίνονται οι διαφορές μεταξύ των μελών σε σχέση και με το Ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Γράφημα 8 Δείκτες εισοδήματος, αγροτικές καλλιέργειες, 2012, σε Ευρώ.

¹ **Farm income indicators:**

Farm Net Value Added (FNVA) is used to remunerate the fixed factors of production, per Agricultural Work Unit (AWU).

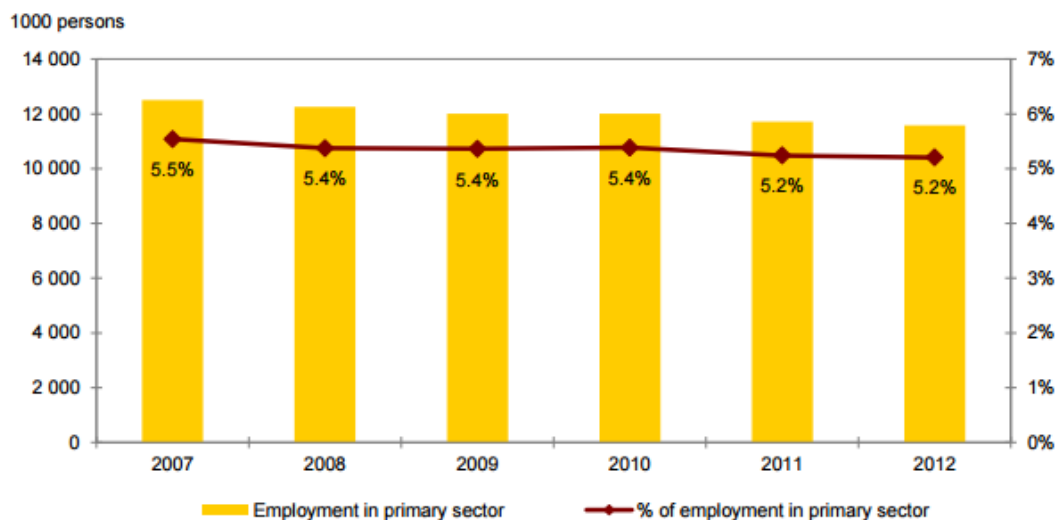
Farm Net Income (FNI) = FNVA + balance of subsidies and taxes - wages paid - rent paid - interest paid. The value is calculated per Family Labour Unit (FWU).

Πηγή: (European Commission, 2012)

Είναι αποδεκτό ότι η σημασία της γεωργίας έχει μειωθεί δραστικά σε ορισμένες περιφέρειες και χώρες. Συγκεκριμένα στον πρωτογενή τομέα απασχολούνται 11.600.000 άτομα το 2012, το οποίο αντιπροσωπεύει το 5,2% της συνολικής απασχόλησης στην ΕΕ-27. Όπως δείχνει το γράφημα 9 τόσο η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα όσο και το μερίδιό της στο σύνολο, η απασχόληση μειώθηκε ελαφρά το 2008, παρέμεινε σταθερή μέχρι το 2010 και μειώθηκε εκ νέου το 2011. Σε απόλυτους όρους, η μείωση μεταξύ του 2007 και το 2012 αντιπροσωπευόταν από σχεδόν ένα εκατομμύριο άτομα.

Γράφημα 9 Συνολική απασχόληση στον πρωτογενή τομέα και μερίδιο στη συνολική απασχόληση, ΕΕ-27, 2007-12.

Graph 41 - Total employment in the primary sector and share in overall employment of the EU-27, 2007-2012

Πηγή: (European Commission, 2013)

Ο πρωτογενής τομέας στην ΕΕ-N12 απασχολεί 6.300.000 άτομα το 2012, αντιπροσωπεύοντας το 14,3% της συνολικής απασχόλησης στις εν λόγω χώρες. Αντίστοιχα στην ΕΕ-15, ο αριθμός των ατόμων που εργάζονται στον πρωτογενή τομέα ήταν μικρότερο (5.300.000) και αντιπροσώπευαν μόνο το 3,0% της συνολικής απασχόλησης. Ο αριθμός των ατόμων που εργάζονται στον πρωτογενή τομέα μειώνεται τόσο στην ΕΕ-15 και στην ΕΕ-N12 με παρόμοιο τρόπο. Παρόλα αυτά, το μερίδιο στη συνολική απασχόληση παρέμεινε σχετικά σταθερό, γύρω στο 3%, στην ΕΕ-15, ενώ στην ΕΕ-N12 μειώθηκε κατά σχεδόν μία ποσοστιαία μονάδα (από 15,2% το 2007 σε 14,3% το 2012). Σε απόλυτους όρους, η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα στην ΕΕ-N12 παρουσίασε μείωση 500.000 και 40000 ατόμων σε απόλυτους αριθμούς.

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα στην περίπτωση του Cambridgeshire όπου ένας αριθμός μελετών ερευνούν την σημασία του μεγέθους της ιδιοκτησίας στην ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας. Όπως αναφέρει η Carter (1997) οι μεγάλοι γαιοκτήμονες επιδείκνυαν μια αξιοσημείωτη έφεση σε επιχειρηματικές δραστηριότητες εκτός γεωργίας. Σε κάποιες περιπτώσεις τα μειονεκτήματα που σχετίζονται με την ύπαιθρο και την περιφερειακότητα ξεπεραστήκαν μέσω της ανάπτυξης μορφών τοπικών συνεταιρισμών. Αυτό συνέβη κυρίως στην περίπτωση των συνεταιρισμών της Γερμανίας, που αποτελούν το βασικό δίκτυο διανομής της γεωργικής παραγωγής του μικρού και μεσαίου μεγέθους αγροτών. Χαρακτηριστικά,

οι συνεταιρισμοί παρέχουν πολλές από τις εισροές που απαιτούνται για την παραγωγική διαδικασία καθώς και για την επεξεργασία των τροφίμων ιδιαίτερα του γάλακτος και τον γαλακτοκομικών προϊόντων. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το Kielder, ένα απομακρυσμένο χωριό στο Northumberland της Αγγλίας που έχει δημιουργήσει ένα κοινόχρηστο δίκτυο θερμότητας με βάση το ξύλο που χρησιμοποιείται ως καύσιμο για την θέρμανση των ιδιωτικών κατοικιών και κοινόχρηστων κτιρίων συμπεριλαμβανομένου και του ξενώνα επισκεπτών στο κάστρο του Kielder. Τα τοπικά ξύλα από το δάσος κόβονται και αποθηκεύονται σε ένα κατάστημα καυσίμων στο χωριό, το οποίο είναι γεμάτο περίπου τρεις με τέσσερις φορές το χρόνο. Το κομμένο ξύλο, τροφοδοτείται σε έναν λέβητα όπου παράγει ζεστό νερό το οποίο διοχετεύεται στα γύρω κτίρια, όπου αποτελεί εναλλακτική πηγή θερμότητας μεταφέροντας την ενέργεια σε εγχώρια συστήματα κεντρικής θέρμανσης και ζεστού νερού. Τα ροκανίδια του ξύλου λειτουργούν ως καύσιμο και η διαδικασία κοπής των δέντρων με την μεταφορά τους αποτελούν πηγή θέσεων εργασίας, παράλληλα εξασφαλίζεται η βιωσιμότητα του χωριού μέσω της τοπικής κοινοτικής εταιρίας Kielder Community Enterprise Ltd. Το πρόγραμμα είναι ένα από τα πρώτα του είδους του στο Ηνωμένο Βασίλειο και είναι ιδιαίτερα καινοτόμο όσον αφορά τη χρήση ενός τοπικού πόρου, την υιοθέτηση νέας τεχνολογίας και λειτουργώντας σε ένα κοινοτικό επίπεδο (<http://northwoods.org.uk>). Σε αυτό το σημείο θεωρείται αναγκαίο να αναφερθούμε στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (ΜΜΕ) και στον ρόλο τους στην οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως είδαμε παραπάνω αποτελούν πηγή επιχειρηματικών δεξιοτήτων και καινοτομιών στον αγροτικό ευρωπαϊκό χώρο. Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο αριθμός των ΜΜΕ φθάνει τις 23 εκατομμύρια περίπου αντιπροσωπεύοντας περίπου το 99% του συνόλου των επιχειρήσεων στον αγροτικό χώρο καλύπτοντας 75 εκατομμύρια θέσεις απασχόλησης. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή ,2007)

Κατά την Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων οι επιχειρήσεις που απασχολούν κάτω από 250 εργαζόμενους και με ετήσιο κύκλο εργασιών κάτω των 50 εκατομμυρίων ευρώ εντάσσονται στην κατηγορία των πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Ακόμη κάθε ΜΜΕ, με βάση το κριτήριο ανεξαρτησίας, δεν έχουν δυνατότητα να ανήκουν κατά 25% ή περισσότερο του κεφαλαίου ή των δικαιωμάτων ψήφου σε μια επιχείρηση (ή σε περισσότερες) που δεν πληρούν τα κριτήρια των ΜΜΕ. Κατά τον ΟΟΣΑ, το ποσοστό συνεισφοράς των ΜΜΕ στο ΑΕΠ των χωρών με υψηλούς δείκτες κατά κεφαλήν εισοδήματος είναι μεγαλύτερο του

55% και καλύπτουν το 65% της απασχόλησης. Αντίθετα, στις χώρες με χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα η συνεισφορά τους στο ΑΕΠ και την απασχόληση είναι 70% και 95% αντίστοιχα. Βέβαια τα παραπάνω νούμερα αντικατοπτρίζονται στο γεγονός των πλεονεκτημάτων που συναντάμε στις ΜΜΕ. Αρχικά εμφανίζουν μεγάλο βαθμό ευελιξίας καθώς διαθέτουν μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα στις ανάγκες της αγοράς έχοντας άμεση επαφή με τον καταναλωτή. Ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός του τρόπου λειτουργίας τους ότι προμηθεύουν τις μεγάλες επιχειρήσεις με πρώτες ύλες και υπηρεσίες τις μεγάλες επιχειρήσεις καθώς έχουν την δυνατότητα να εξασφαλίζουν καλύτερες τιμές σε προϊόντα και υπηρεσίες.

Αντίστοιχα, ο προσδιοριστικός ρόλος του κράτους στην υποκίνηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων επισημάνθηκε επίσης από έναν αριθμό μελετών. Πιο συγκεκριμένα στον Ελλαδικό χώρο η επιχειρηματική διαδικασία στο πλαίσιο μικρών αγροτικών ιδιοκτησιών ενισχύθηκε από διάφορες κρατικές πρωτοβουλίες. (Dimara and Skuras, 1998) Οι κρατικές αυτές πρωτοβουλίες έδωσαν την δυνατότητα στους μικροϊδιοκτήτες να προσαρμοστούν γρήγορα και αποτελεσματικά στις νέες συνθήκες, εφόσον οι νέες καλλιέργειες απαιτούσαν διαφορετικές τεχνικές παραγωγής και καινούργιες διοικητικές δομές. Μια παρόμοια διαδικασία κρατικά υποκινουμένης επιχειρηματικής δραστηριότητας έχει αναφερθεί και στην Πορτογαλία. Οι αγορές ή πιο συγκεκριμένα οι ατελής αγορές φαίνεται πως επέδρασαν αρνητικά στην εμφάνιση της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην ύπαιθρο της Πολωνίας για λόγους που σχετίζονται με το κλίμα λειτουργία της αγοράς κατά τη μετάβαση από το σοσιαλιστικό σύστημα. Αυτό σε συνδυασμό με την περιορισμένη δυνατότητα των παραγωγών να προωθήσουν τα προϊόντα τους στην αγορά, σημαίνει ότι οι Πολωνοί αγρότες εισέρχονται και αναπτύσσουν νέες περιοχές αγροτικής οικονομικής δραστηριότητας σε περιορισμένο βαθμό.

Η εμπειρία βέβαια της Βρετανίας διαφέρει σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της Ε.Ε και ειδικά από αυτή των οικονομιών της Νότιας Ευρώπης. Συγκεκριμένα στον τομέα της επιχειρηματικότητας το κράτος επικεντρώθηκε στην παροχή έργων υποδομής και επικοινωνιών, με αυτόν τον τρόπο θα ισορροπούσε όποιες διαφορές προέκυπταν μεταξύ των περιοχών της υπαίθρου και αστικών περιοχών (Keeble and Tyler, 1995) Αυτό συνδυαζόμενο με αγορές που λειτουργούν καλά και με περιορισμένη άμεση κρατική παρέμβαση συχνά θεωρήθηκε ζωτικής σημασίας για την πραγμάτωση επιχειρηματικής συμπεριφοράς (Townroe and allalieu, 1993)

Λόγος γίνεται και για την ποιότητα των παραγωγικών συντελεστών έχει για την εμφάνιση των επιχειρηματικών εγχειρημάτων στις αγροτικές περιφερειακές περιοχές. Συγκεκριμένα η συνεισφορά του ανθρωπίνου δυναμικού έχει συχνά τονιστεί στις εμπειρικές μελέτες. Το παραπάνω φαινόμενο παρουσιάζει δύο μορφές στην εμπειρία της βρετανικής υπαίθρου. Αρχικά η προσέλκυση νέων κατοίκων (που αναζητούσαν έναν αγροτικό τρόπο ζωής) συντέλεσε στην αύξηση και παροχή επιχειρηματικού δυναμικού. Πράγματι, υπάρχει ένας αριθμός μελετών που υποστηρίζουν ότι οι νεοεισερχόμενοι κάτοικοι με ικανότητες και τεχνογνωσία είναι υπεύθυνοι για ένα σημαντικό ποσοστό των επιχειρηματικών εγχειρημάτων στη Βρετανία (Keeble and Tyler, 1995). Δεύτερον τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά του χώρου της υπαίθρου έχουν επίσης θεωρηθεί ως ένας παράγοντας που δίνει δυνατότητες. Προηγούμενη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Smallbone et al,(1999) έδειξε ότι επιχειρηματίες σε απομακρυσμένες αγροτικές επιχειρήσεις υιοθετούσαν μορφές εξάπλωσης μεγαλύτερης έντασης εργασίας από ότι οι αντίπαλοι τους σε αστικές περιοχές. Αυτό συνέβαινε όχι μόνο του χαμηλότερου κόστους της εργασίας αλλά επίσης εξαιτίας ενός αριθμού ποιοτικών πλεονεκτημάτων της εργατικής δύναμης της υπαίθρου, όπως η εμπιστοσύνη, η προσαρμοστικότητα και οι σχετικά χαμηλοί δείκτες μεταβολής του εργατικού δυναμικού είτε λόγω παραιτήσεων είτε απολύσεων. Η συνεισφορά του ανθρωπίνου δυναμικού με την προσέλκυση νέων κατοίκων βρίσκει αναφορά και στο παράδειγμα της περιοχής Keski- Suomi (264.000 κάτοικοι) όπου βρίσκεται στο κέντρο της Φινλανδίας και απέχει περίπου 300 χιλιόμετρα από την πρωτεύουσα Ελσίνκι.

Η μεγάλης κλίμακας δασοκαλλιέργεια κυριαρχεί στο αγροτικό τοπίο, με τον φυσικό αυτό πόρο να αποτελεί και τον λόγο ύπαρξης δύο σημαντικών βιομηχανικών πόλεων της περιοχής, της Jämsä και της Äänekoski, οι οποίες έχουν σημαντικές συστάδες σύγχρονων βιομηχανιών επεξεργασίας ξύλου. Η υπόλοιπη περιοχή χαρακτηρίζεται από σχετικά μικρές κοινότητες, αγροτικούς οικισμούς και αραιό πληθυσμό. Η ελκυστικότητα του φυσικού της περιβάλλοντος, οι καθαρές λίμνες, οι μεγάλες δασικές εκτάσεις και οι λόφοι αποτελούν λόγους προσέλκυση κατοίκων και επισκεπτών. Η περιφερειακή οικονομία της Keski- Suomi βασίζεται στις χημικές βιομηχανίες (παραγωγή χαρτιού) και τις μεταποιητικές βιομηχανίες κατασκευής μηχανημάτων, τα προϊόντα των οποίων προορίζονται για εξαγωγή. Από το δεύτερο μισό της δεκαετίας '90 η Keski- Suomi έχει γνωρίσει, εντούτοις, μια νέα περίοδο οικονομικής ανάπτυξης, στον κλάδο των ηλεκτρονικών και των τηλεπικοινωνιών,

των υπηρεσιών και της ενέργειας και των τομέων που σχετίζονται με την τεχνολογία περιβάλλοντος. Ο δημόσιος τομέας είναι επίσης σημαντικός εργοδότης, αντίστοιχος με τον εθνικό μέσο όρο, λόγω της παρουσίας του διεπιστημονικού πανεπιστημίου στην πόλη Jyväskylä.(keskisuomi.fi)

Σχετική με αυτήν την τάση είναι και η αύξηση του πληθυσμού, λόγω της εισροής σπουδαστών και εξειδικευμένων μεταναστών, που συγκεντρώνεται στην υποπεριφέρεια Jyväskylä. Η ίδια η πόλη έχει αναπτύξει ειδική εμπειρία στην παραγωγή χαρτιού και τον κλάδο των μηχανημάτων, καθώς επίσης και την ενεργειακή παραγωγή και την τεχνολογία περιβάλλοντος και πληροφοριών. Για αυτό το λόγο, η Jyväskylä θεωρείται ένα από τα σημαντικά κέντρα ανάπτυξης της Φινλανδίας. (keskisuomi.fi)

5. Μελέτη περίπτωσης: Cumbria

5.1 Χαρακτηριστικά περιοχής

Με βάση το θεωρητικό πλαίσιο που προηγήθηκε στην εργασία, τα Περιφερειακά Συστήματα Καινοτομίας έχουν τη δυνατότητα να ενδυναμώσουν την καινοτομική επιχειρηματικότητα και να δρομολογήσουν μια δυναμική κοινωνικοοικονομική τροχιά. Αυτό είναι χαρακτηριστικό ιδιαίτερα για την ανάπτυξη της υπαίθρου, όπου ένας βασικός ανασταλτικός παράγοντας συνδέεται με τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της δηλαδή την ύπαρξη μεγάλων σε ηλικία κατοίκων, χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης και χαμηλά εισοδήματα. Η μελέτη περίπτωσης της Κάμπρια (Cumbria) σκοπό έχει να αναδείξει με ποιον τρόπο ένα σχετικά πρόσφατο φαινόμενο μπορεί να συντελέσει στην άρση του κεντρικού αναπτυξιακού προβλήματος της υπαίθρου, δηλαδή την πληθυσμιακή αναζωογόνησή της μέσω της εισροής «πρώην κατοίκων αστικών περιοχών - ΠΚΑΠ» (in migrants). Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι η καταγραφή και αποκωδικοποίηση της εμπειρίας με βάση τη φυσική και κοινωνικοοικονομική πραγματικότητα της περιοχής της Cumbria. Κατά τη διερεύνηση του ρόλου των νέων αφίξεων, γίνεται διάκριση μεταξύ των in migrants (που ορίζεται εδώ ως εκείνοι που γεννήθηκαν σε άλλα μέρη του Ηνωμένου Βασιλείου και μετακινούνται σε αγροτικές περιοχές), μεταναστών (που γεννήθηκαν σε χώρες του εξωτερικού και μεταναστεύουν στις αγροτικές περιοχές από οπουδήποτε αλλού στη χώρα ή από εξωτερικό) και γεννημένους στην περιοχή της Cumbria κατοίκους που ζούσαν και εργάζονταν αλλού, αλλά στη συνέχεια επέστρεψαν στην περιοχή της καταγωγής τους. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται προέκυψαν από μελέτες που εξετάζουν τόσο τη διεθνή όσο και την εγχώρια (του Ηνωμένου Βασιλείου) κινητικότητα του πληθυσμού. Οι συγκεκριμένες μελέτες σχετικά με την αγροτική επιχειρηματικότητα συχνά αναπτύσσονται με εκτεταμένες έρευνες πεδίου (Keeble et al. 1992, Mason και Harrison 1993, Smallbone et al., 1993, 1997, Westhead et al. 2000). Οι μελέτες αυτές προσέφεραν σημαντική γνώση σχετικά με τη λειτουργία των επιχειρηματιών και τη στρατηγική τους όσον αφορά την αξιοποίηση των συντελεστών παραγωγής. Αυτή η προσέγγιση (έρευνα πεδίου) θεωρείται το πιο κατάλληλο μέσο για την αξιοποίηση

ενός αναλυτικού πλαισίου με σκοπό να δοθεί έμφαση στον βαθμό της καινοτομίας που προωθούν οι επιχειρηματίες χρησιμοποιώντας τοπικούς πόρους.

Η αγροτική Κάμπρια (Cumbria) είναι μια μη-μητροπολιτική κομητεία στην Βορειοδυτική περιφέρεια της Αγγλίας. Η κομητεία, το συμβούλιο της και η τοπική του αρχή συστάθηκαν το 1974 με την τοπική κυβερνητική πράξη του 1972. Η μεγαλύτερη πόλη και παράλληλα έδρα της κομητείας είναι το Καρλάιλ (Carlisle) ενώ δεύτερη μεγαλύτερη είναι το Μπάροου-ιν-Φερνς (Barrow-in-Furness). Η κομητεία της Κάμπρια αποτελείται από έξι διαμερίσματα (Άλεντέιλ, , Μπάροου-ιν-Φερνς, Καρλάιλ, Κόουπλαντ, Ίντεν και Σάουθ Λέικλαντ). Η απόσταση μεταξύ Λονδίνου και Carlisle, το οποίο είναι και το κύριο αστικό κέντρο στην περιοχή μελέτης είναι περίπου 440 χιλιόμετρα. Αυτό μεταφράζεται σε 5 ώρες ταξίδι με το τρένο, ή μεταξύ 6 και 8 ωρών με αυτοκίνητο. Το πλησιέστερο μεγάλο αστικό κέντρο είναι το Νιούκασλ (Newcastle) Ανατολικά (περίπου 88 χιλιόμετρα μακριά), και το Μάντσεστερ (Manchester) Νότια (160 χιλιόμετρα). Η Κάμπρια είναι η τρίτη μεγαλύτερη επίτιμη κομητεία της Αγγλίας σε έκταση ενώ βρέχεται στα δυτικά από την Θάλασσα της Ιρλανδίας . (cumbria.ac.uk)

Χάρτης 4 Η θέση της Cumbria στο Ην. Βασίλειο

Πηγή : (cumbria.ac.uk)

Η προσβασιμότητα στην περιοχή ορίζεται από την κατάσταση της υποδομής οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου. Όσον αφορά το πρώτο, ο αυτοκινητόδρομος Μ6 αποτελεί τον κύριο άξονα μεταφοράς μεταξύ του Βορρά και Νότου. Αυτό επιτρέπει τη γρήγορη και αποτελεσματική μεταφορά αγαθών και ανθρώπων κατά μήκος του οδικού αυτού άξονα στα αστικά και αγροτικά κέντρα της Αγγλίας. Οι σιδηροδρομικές συνδέσεις, στις ανατολικές περιοχές της Cumbria είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένες σε αντίθεση με το σιδηροδρομικό δίκτυο στα δυτικά της περιοχής μελέτης όπου είναι σχεδόν ανύπαρκτο. Ο πληθυσμός της Cumbria εκτιμάται κοντά στο μισό εκατομμύριο κατοίκους. Η Κάμπρια είναι μια από τις πιο αραιοκατοικημένες κομητείες του Ηνωμένου Βασιλείου, με 73,4 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο και είναι η τρίτη μεγαλύτερη επίτιμη κομητεία της Αγγλίας σε έκταση. (cumbria.ac.uk)

Πηγή (cumbria.ac.uk)

5.2 Ο ρόλος της Βορειοδυτικής περιφέρειας

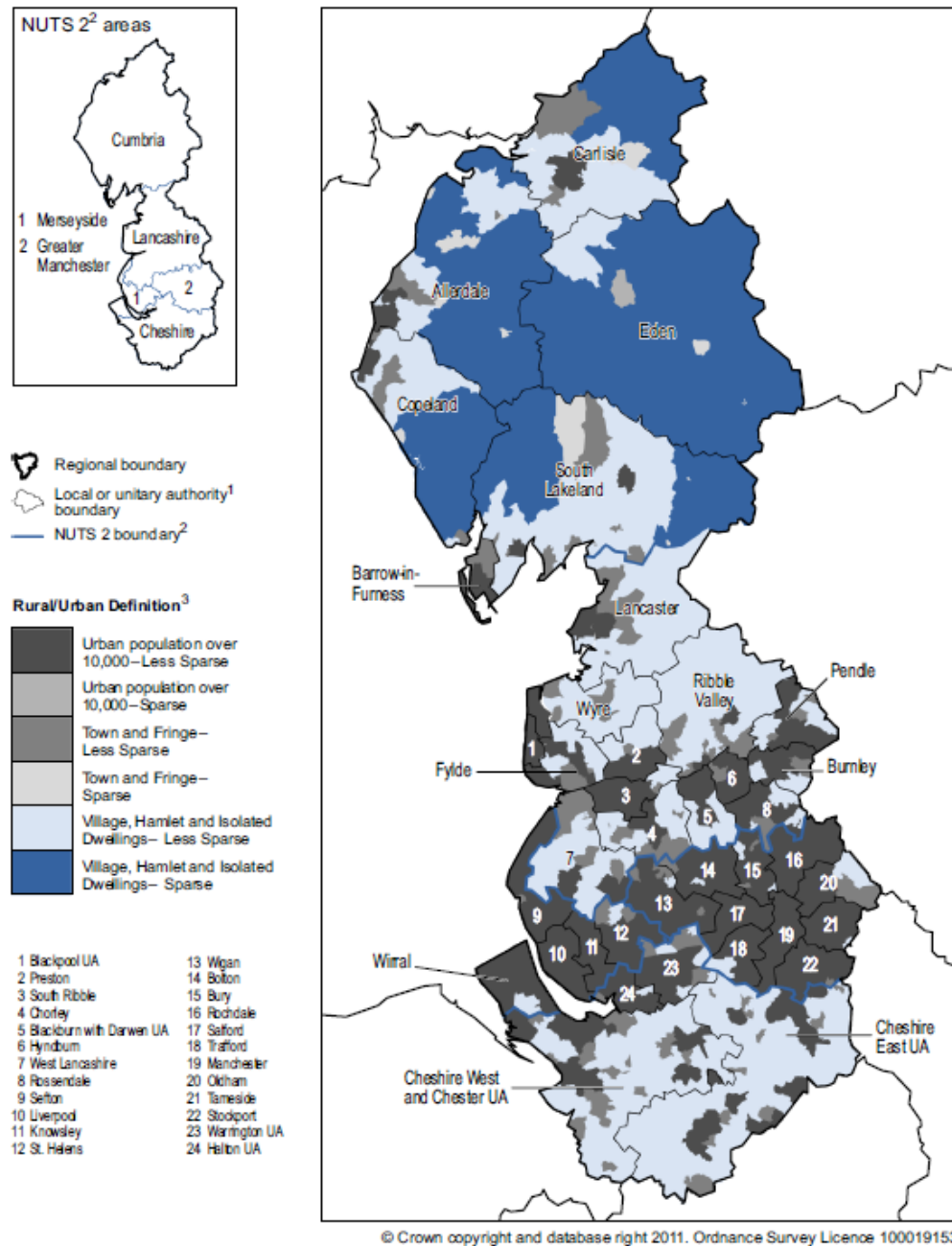
Προτού όμως αναφερθούμε αναλυτικότερα στην Cumbria, είναι σημαντικό να έχουμε μια συνολική εικόνα της Βορειοδυτικής (North West) περιφέρειας της Αγγλίας στην οποία ανήκει καθώς οι πληθυσμιακές ροές από και προς την Cumbria εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την δομή της περιφέρειας. Η Βορειοδυτική περιοχή καλύπτει 14.100 τετραγωνικά χιλιόμετρα και είναι η τέταρτη μικρότερη περιοχή στην Αγγλία μετά το Λονδίνο, τη Βορειοανατολική (North East) και τα West Midlands. Ωστόσο, όσον αφορά τον πληθυσμό είναι η τρίτη μεγαλύτερη με 6,9 εκατομμύρια ανθρώπους. Η περιοχή καλύπτει 11 τοις εκατό της συνολικής έκτασης της Αγγλίας και 6 τοις εκατό του Ηνωμένου Βασιλείου. Πάνω από 87 τοις εκατό του πληθυσμού ζει σε αστικές περιοχές, συμβάλλοντας στην δεύτερη μεγαλύτερη

περιφερειακή πυκνότητα πληθυσμού στο Ηνωμένο Βασίλειο, 489 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο, σε σύγκριση με το Λονδίνο (4.932 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο). Δύο αστικά κέντρα υπάρχουν στην περιφέρεια, το Manchester και το Merseyside, με την περιοχή του Cheshire στα νότια και του Lancashire με την Cumbria στα βόρεια. (statistics.gov.uk)

Πάνω από 250.000 επιχειρήσεις λειτουργούν στη Βόρειοδυτική περιφέρεια, με το ένα τέταρτο των επιχειρήσεων στους κλάδους της λιανικής και σε τομείς έρευνας και ανάπτυξης καθώς διαθέτει υψηλά ποσοστά σε επιστημονικό και ερευνητικό προσωπικό που την καθιστούν την τρίτη μεγαλύτερη περιοχή σε παροχή δαπανών για την έρευνα και την ανάπτυξη των επιχειρήσεων στο Ηνωμένο Βασίλειο. Σχεδόν το 78 τοις εκατό του συνόλου των δαπανών για την έρευνα και την ανάπτυξη της περιοχής ήταν από επιχειρήσεις, το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό από οποιαδήποτε άλλη περιοχή της Αγγλίας ή της χώρας του Ηνωμένου Βασιλείου. Η North West αποτελεί προορισμό για 13 εκατομμύρια τουρίστες του Ηνωμένου Βασιλείου, με περίπου το ένα δέκατο του συνόλου των τουριστικών διανυκτερεύσεων του Ηνωμένου Βασιλείου να δαπανώνται εκεί. Η περιοχή έχει επίσης το τέταρτο μεγαλύτερο αριθμό διανυκτερεύσεων και για τους ξένους τουρίστες το 2008 με τα έσοδα να ανέρχονται στις £ 3.200.000.000 καθώς διαθέτει δημοφιλή αξιοθέατα όπως η λίμνη Windermere, το Chester Zoo και το Blackpool Tower. (statistics.gov.uk)

Χάρτης 6 καθορισμός αγροτικών και αστικών κέντρων, της Βορειοδυτικής περιφέρειας

Map 2 North West: local or unitary authority¹, NUTS 2² sub-regions and Rural/Urban Definition³

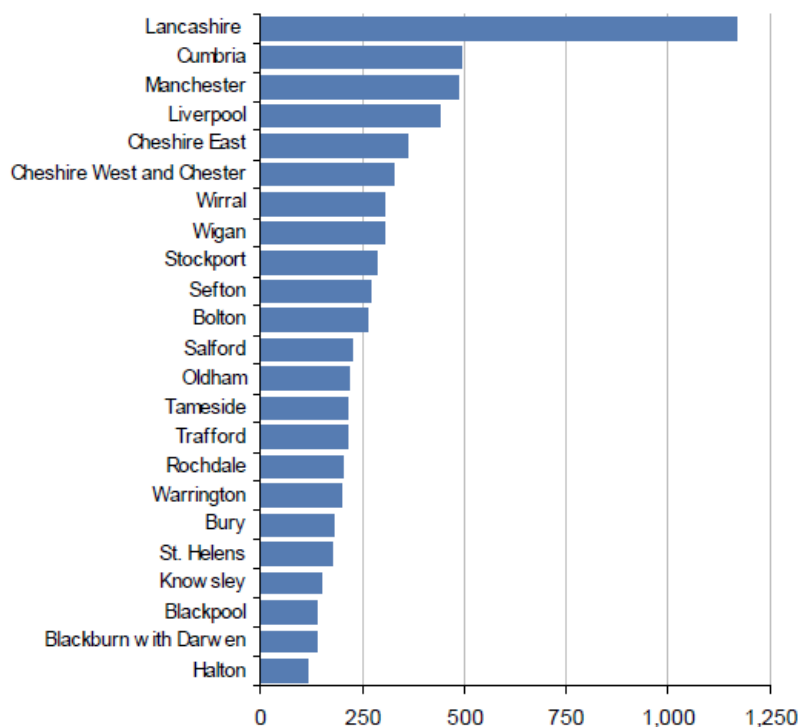
Πηγή : (ordnancesurvey.co.uk)

Η North West έχει τη δεύτερη υψηλότερη περιφερειακή πυκνότητα πληθυσμού στο Ηνωμένο Βασίλειο με 489 άτομα ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο το 2009. Εντός του North West, η Cumbria που αποτελεί και την περιοχή μελέτης βρίσκεται στην δεύτερη θέση μετά το Lancashire με 500.000 κατοίκους σε απόλυτους αριθμούς όπως φαίνεται και στο παρακάτω γράφημα.

Γράφημα 10 Σύνολο πληθυσμού της Βορειοδυτικής περιφέρειας, 2009.

North West, 2009

Thousands

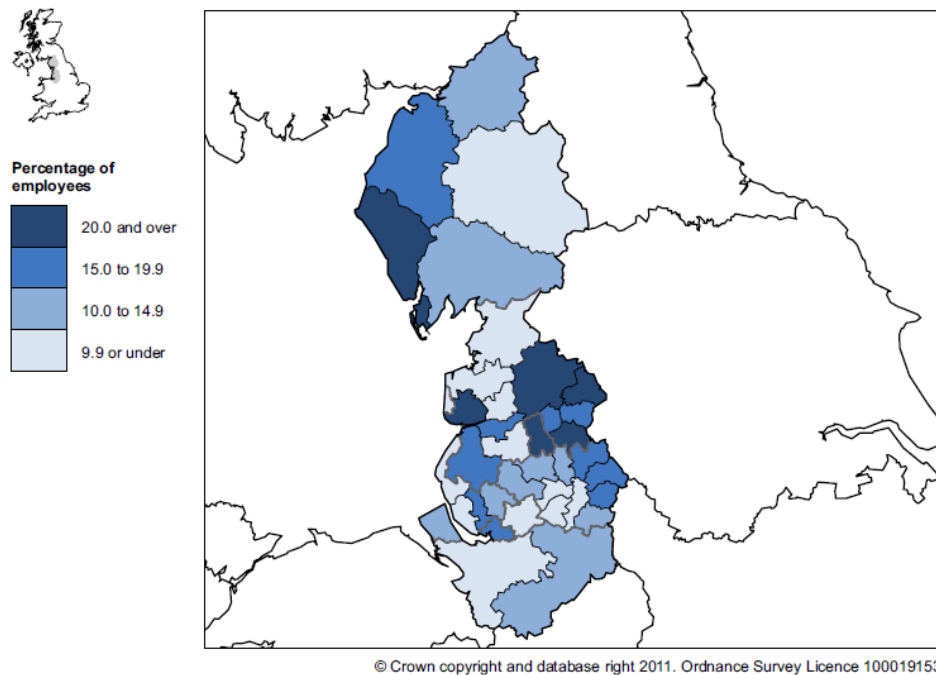

Πηγή : (ordnancesurvey.co.uk)

Τα ποσοστά της ΑΠΑ κατά το 2008 ήταν σε γενικές γραμμές παρόμοια με εκείνα για το σύνολο του Ηνωμένου Βασιλείου, με το μεγαλύτερο ποσοστό να κατέχει ο τομέας των υπηρεσιών της ακίνητης περιουσίας και της εκμίσθωσης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων (22 τοις εκατό καταλαμβάνοντας το 24 τοις εκατό του Ηνωμένου Βασιλείου) με την μεταποίηση (16 τοις εκατό καταλαμβάνοντας το 12 τοις εκατό του Ηνωμένου Βασιλείου) και το χονδρικό και λιανικό εμπόριο να ακολουθούν (12 τοις εκατό και στις δύο περιπτώσεις). Μεταξύ του συνόλου των 39 επαρχιών της περιφέρειας, το Μάντσεστερ (94 τοις εκατό) και Λίβερπουλ (91 τοις εκατό) είχαν τα υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης των εργαζομένων στον βιομηχανικό κλάδο, σύμφωνα με την έκθεση (Annual Business Inquiry, 2008) αντιπροσωπεύοντας το 20 τοις εκατό του συνόλου. Αντίστοιχα μεγάλο ποσοστό κατέχει και η Cumbria με βάση το λιμανάκι του Whitehaven (33 τοις εκατό), όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τον παρακάτω χάρτη.(ordnancesurvey.co.uk)

Χάρτης 7 Ποσοστό εργαζομένων στον κατασκευαστικό κλάδο, 2009.

Map 15 Percentage of employees in manufacturing: by local or unitary authority¹, 2009

Πηγή : (ordnancesurvey.co.uk)

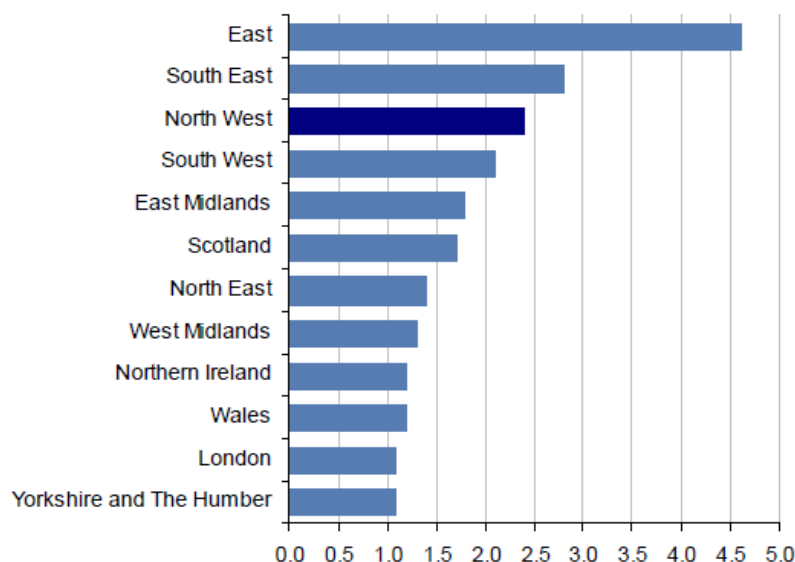
Το 2008 σχεδόν £ 2.900.000.000 διατέθηκαν για έρευνα και ανάπτυξη (R & D) στην Βορειοδυτική περιφέρεια, που αποτελούσε το τέταρτο υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των χωρών και των περιφερειών του Ηνωμένου Βασιλείου συνολικότερα. Συγκεκριμένα το 78% δαπανήθηκε από τις επιχειρήσεις, κατέχοντας υψηλότερο ποσοστό από ό, τι σε εθνικό επίπεδο (63 τοις εκατό) και το δεύτερο υψηλότερο περιφερειακό ποσοστό. Το παρακάτω σχήμα δείχνει το ποσοστό για E & A επί του συνόλου σε επίπεδο περιφέρειας Αντίστοιχα, το κατά κεφαλήν εισόδημα ήταν £ 13.300 το 2008, κάτω από το μέσο όρο του Ηνωμένου Βασιλείου (£ 14.900 ανά κεφαλή)

Γράφημα 11 Δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη ως ποσοστό της ΑΠΑ: ανά χώρα και περιφέρεια, 2008.

Figure 16 Expenditure on research and development as a proportion of gross value added: by country and region

United Kingdom, 2008

Percentages

Πηγή : (ordnancesurvey.co.uk)

5.3 Ο ρόλος της μετακίνησης πληθυσμού στην ύπαιθρο: στοιχεία από την περίπτωση της Cumbria

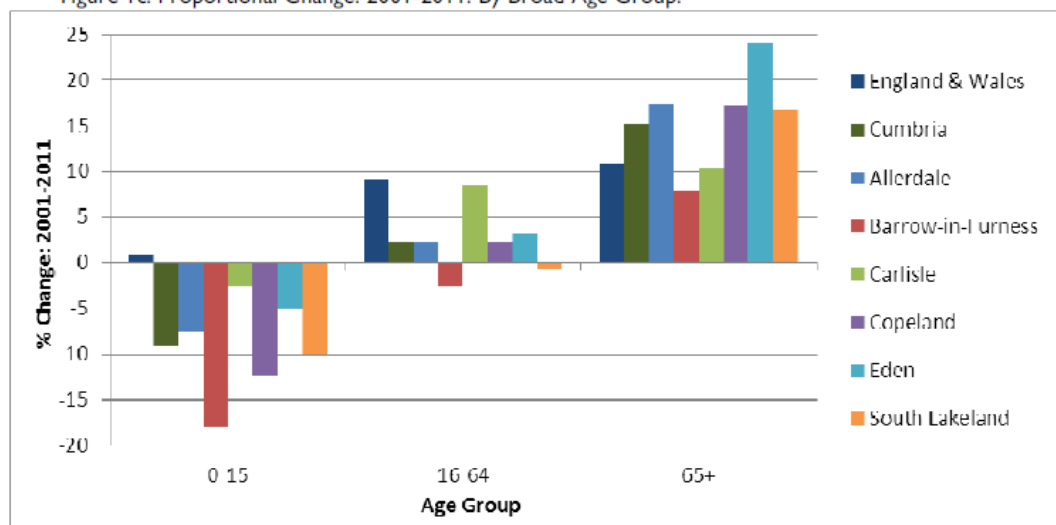
Η μετανάστευση ατόμων από τα αστικά κέντρα προς την ύπαιθρο δεν είναι καινούργιο φαινόμενο. Στην Ευρώπη, και ειδικότερα στη Βρετανία, οι πρώτες μετακινήσεις από αστικές περιοχές προς την ύπαιθρο παρατηρήθηκαν στην περίοδο του μεσοπολέμου και κατευθύνονταν κυρίως σε περιοχές γύρω από μεγάλα αστικά κέντρα, και ιδιαίτερα γύρω από το Λονδίνο. Οι μεταναστευτικές ροές προς την ύπαιθρο μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του '60 κατευθύνονταν προς περιοχές της υπαίθρου με εύκολη πρόσβαση σε αστικά κέντρα με μεγάλη δυνατότητα απορρόφησης εργατικού δυναμικού. Στη δεκαετία του '70 οι μετακινήσεις προς την ύπαιθρο ερμηνεύτηκαν από τη θεωρία της αποαστικοποίησης (counter urbanization). Οι Beale (1975) και Berry (1970 και 1976) ήταν οι πρώτοι που διαπίστωσαν και κατέγραψαν στις ΗΠΑ μια τάση μετανάστευσης πληθυσμών από τα αστικά κέντρα προς την ύπαιθρο. Η πρώτη αυτή καταγραφή ακολουθήθηκε από πολλές άλλες μελέτες, μεταξύ αυτών και των Vining and Kontuly (1978), που αποδείκνυαν τη μετανάστευση προς την ύπαιθρο από μητροπολιτικές περιοχές σε 11 χώρες.

Από τη δεκαετία του '50 ο πληθυσμός της υπαίθρου στην Αγγλία αυξήθηκε εις βάρος των μεγάλων αστικών περιοχών, ως αποτέλεσμα της αποαστικοποίησης. Στο διάστημα 1971–96 οι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού στην ύπαιθρο ήταν τετραπλάσιοι από αυτούς του συνόλου της Αγγλίας (24% και 6% αντίστοιχα-PIU, 1999). Αυτό συνέβη για μια σειρά από λόγους, όπως: η μετεγκατάσταση της βιομηχανίας στην ύπαιθρο, η μετανάστευση/επιστροφή των συνταξιούχων και η αύξηση της καθημερινής παλίνδρομης μετακίνησης (DEFRA, 2002). Οι δημογραφικές αυτές αλλαγές συμβαδίζουν με την περαιτέρω συρρίκνωση της γεωργίας (Hodge, 1997; Ilbery, 1998).

Εξαίρεση δεν θα μπορούσε να αποτελέσει και η Cumbria όπως και πολλές άλλες αγροτικές περιοχές στην Αγγλία, από τα οφέλη της αποαστικοποίησης. Πράγματι, οι δημογραφικές τάσεις από το 1981-1998 δείχνουν μια μέτρια αύξηση του πληθυσμού της κατά 3,2% (ONS 1991-2001) ενώ από το 2001-2011 η αύξηση ήταν 2.3% στις ηλικίες 16-64, δηλαδή στις δυναμικές ηλικίες όπως φαίνεται και στο γράφημα 12.

Γράφημα 12 μεταβολή πληθυσμού 2001-2011 ανά ηλικιακή ομάδα.

Figure 1c: Proportional Change: 2001-2011: By Broad Age Group:

Source: 2011 Census, Office for National Statistics

Πηγή : (Office for National Statistics,UK)

Ωστόσο, η αύξηση του αγροτικού πληθυσμού συνδυάζεται με την ταχεία επέκταση του αριθμού των ατόμων πέραν της συντάξιμης ηλικίας. Έτσι, τα ευεργετικά αποτελέσματα των in migrants, όπως αναφέραμε παραπάνω ήταν εμφανή καθώς αύξησαν την διαθεσιμότητα του εργατικού δυναμικού. Οι νέες αφίξεις, λόγω των υψηλότερων τους εισοδημάτων - σε σύγκριση με τον τοπικό πληθυσμό - αύξησε και το επίπεδο της πραγματικής ζήτησης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο

παρακάτω πίνακας που επιβεβαιώνει την τάση αύξησης πληθυσμού. Μεταξύ του 2001 και του 2011, ο αριθμός των κατοίκων που έχουν γεννηθεί έξω από το Ηνωμένο Βασίλειο αυξήθηκε σημαντικά τόσο σε εθνικό όσο και σε επίπεδο νομού, με την Cumbria να βιώνει μια μεγαλύτερη αύξηση σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο. Ο αριθμός των κατοίκων που έχουν γεννηθεί εκτός του Ηνωμένου Βασιλείου αυξήθηκαν σημαντικά σε όλες τις περιοχές Cumbria μεταξύ του 2001 και το 2011, με τη μεγαλύτερη αύξηση να παρατηρείται στο Carlisle (+ 106,1%). Η αύξηση στο Carlisle προήλθε κυρίως από μια μεγάλη αύξηση του αριθμού των κατοίκων που έχουν γεννηθεί σε άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πίνακας 9 Ποσοστό γεννήσεων μη-Βρετανών υπηκόων ανά έτος άφιξης στην Βρετανία

Figure 5d: Table: Non-UK Born Residents at Census Day 2011: Year of Arrival in the UK:

	No. Persons	% Non-UK Born Residents			
	Non-UK Born Residents	Arrived before 1941	Arrived 1941-1970	Arrived 1971-2000	Arrived 2001-2011
England & Wales	7,505,010	0.6	15.4	33.6	50.3
Cumbria	18,694	2.2	19.1	27.1	51.6
Allerdale	2,577	2.2	21.4	31.2	45.3
Barrow-in-Furness	2,014	2.7	21.4	33.6	42.3
Carlisle	5,271	1.7	16.1	23.2	59.0
Copeland	2,026	1.3	22.8	31.1	44.8
Eden	1,797	2.8	19.8	28.5	48.9
South Lakeland	5,009	2.7	18.5	24.3	54.5

Source: 2011 Census, Office for National Statistics

Πηγή : (Office for National Statistics,UK)

Η αλλαγή της σύνθεσης πληθυσμού είχε ως συνέπεια την αλλαγή του χαρακτήρα της υπαίθρου. Πιο συγκεκριμένα, η δυνατότητα αποσύνδεσης των επιχειρήσεων από συγκεκριμένες περιοχές, η συρρίκνωση του δευτερογενή τομέα, η δυνατότητα τηλεργασίας και η μείωση των αποστάσεων δημιουργούν νέες προοπτικές εργασίας για τις περιοχές της υπαίθρου. Ο αγροτικός χαρακτήρας της υπαίθρου συρρικνώνεται και τη θέση του παίρνουν οι καταναλωτικές λειτουργίες, όπως η αναψυχή και ο τουρισμός, όπως και λειτουργίες σχετιζόμενες με την προστασία της φύσης και του τοπίου. Το παραπάνω γεγονός οφείλεται στην εμπορευματοποίηση της υπαίθρου όπου φαίνεται να παίρνει μεγάλες διαστάσεις και να είναι μη αναστρέψιμη (Clock και Goodwin, 1992 Ilbery, 1998, Murdoch και Marsden, 1994). Έτσι, δημόσια αγαθά, όπως ο καθαρός αέρας, η φύση, το περιβάλλον και το τοπίο μετατρέπονται σε εμπορεύσιμα αγαθά και αναδεικνύονται σε κύριο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της

υπαίθρου. Την αξία των παραπάνω αγαθών εκτιμούν ιδιαίτερα οι σύγχρονοι κάτοικοι των αστικών περιοχών, γεγονός που εκφράζεται με την απόκτηση δεύτερης κατοικίας, με την ανάδειξη της υπαίθρου ως χώρου αναψυχής αλλά και με την ευρεία κοινωνική αποδοχή για τον χαρακτηρισμό πολλών περιοχών της ως προστατευόμενων. Αυτή η αυξανόμενη εκτίμηση των παραπάνω αγαθών σχετίζεται άμεσα με την ολοένα μεγαλύτερη ζήτηση για τον χώρο της υπαίθρου. Η έλευση των νέων κατοίκων έφερε ως αποτέλεσμα να αυξηθεί η ζήτηση για υπηρεσίες και επιχειρηματικά σχέδια καθώς οι δομές της τοπικής οικονομίας έπρεπε να επεκταθούν προκειμένου να απορροφήσουν την πραγματική ζήτηση. Οι ΠΚΑΠ προέρχονται το πλείστον από μεσοαστικά στρώματα, έχουν σχετικά υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, επαγγελματική πείρα και τεχνογνωσία. Πολύ συχνά έχουν σημαντική εμπειρία στη διοίκηση επιχειρήσεων καθώς και πρόσβαση σε δίκτυα πληροφοριών, επαφών και πηγών χρηματοδότησης, που αποτελούν πολύ χρήσιμους και δύσκολα μεταβιβάσιμους πόρους για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά τούς κατατάσσουν μεταξύ των σημαντικών παραγόντων της υπαίθρου, ικανούς να αναπτύξουν επιχειρηματική δραστηριότητα και να εισαγάγουν τεχνογνωσία και καινοτομίες στην ύπαιθρο.

Αρκετές έρευνες επισημαίνουν την ιδιαίτερη συμβολή των ΠΚΑΠ στη δημιουργία επιχειρήσεων στην ύπαιθρο (βλ. μεταξύ άλλων Keeble et al, 1992). Εξάλλου, η έρευνα των Keeble και Tyler (1995) σε 1000 αγγλικές επιχειρήσεις στην ύπαιθρο και σε αστικά κέντρα αποκαλύπτουν υψηλότερους ρυθμούς αύξησης της απασχόλησης σε επιχειρήσεις εγκατεστημένες στην ύπαιθρο. Μάλιστα, οι περισσότεροι επιχειρηματίες δεν είχαν γεννηθεί στην περιοχή (57,6% στις απομακρυσμένες περιοχές και 65,8% στις περιοχές με εύκολη πρόσβαση)· το αντίστοιχο ποσοστό στα αστικά κέντρα ήταν μόλις 34,4%. Επίσης, στις απομακρυσμένες περιοχές της υπαίθρου το ποσοστό των επιχειρηματιών που μετακινήθηκαν εκεί με πρόθεση να δημιουργήσουν επιχείρηση ήταν σχετικά υψηλό (27,1%) σε σχέση με τις άλλες περιοχές (13,3% στις περιοχές της υπαίθρου με εύκολη πρόσβαση και μόλις 8,6% στις αστικές). Όπως ισχυρίζονται οι Keeble και Tyler (1995, η προτίμηση να ζήσουν στην ύπαιθρο έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο να προσελκυστεί μεγάλος αριθμός επιχειρηματιών εκεί. Έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στη Σκοτία (Stockdale et al, 2000· Findlay et al 2000)

επιβεβαιώνουν τους παραπάνω ως λόγους προσέλκυσης των επιχειρηματιών στην ύπαιθρο.

Η σημασία λοιπόν της γεωργίας με την πάροδο των χρόνων αποτέλεσε δευτερεύουσα σημασία: με την απασχόληση στη γεωργία στην Cumbria να αγγίζει μόλις το 4,2% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού της (Υπουργείο Γεωργίας, Αλιείας και Τροφίμων, 2001) και το σύνολο των επιχειρήσεων να αποτελείται από μικρομεσαίες και μικρές επιχειρήσεις (MAFF, 2001) ακολουθώντας πτωτική πορεία από το 1990. (MAFF, 2001). Εκτός από τη γεωργία, ο κατασκευαστικός κλάδος στην Cumbria είναι η κατασκευές, αντιπροσωπεύοντας το 21,9% του εργατικού δυναμικού (από το 1998), το ποσοστό είναι πολύ ανώτερο από το εθνικό (ONS 2001a) καταδεικνύοντας τη σημασία του για τη μορφή της οικονομικής δραστηριότητας της περιφέρειας κατά το παρελθόν. Όμως, κατά την ίδια περίοδο, οι θέσεις εργασίας σε τομείς όπως η υγεία, η κοινωνική εργασία, το εμπόριο, τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια αυξήθηκαν. Έτσι, από το 1998 το εμπόριο ήταν υπεύθυνο για το 18% της απασχόλησης, ενώ η υγεία και η κοινωνική εργασία απασχολεί το 12%. Η συμβολή του τουρισμού υποστηρίζεται από τη σημασία των ξενοδοχείων και των εστιατορίων τα οποία απασχολούν ένας στους δέκα από αυτούς που εργάζονται εκτός της γεωργίας. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι στην Cumbria οι υψηλότερες εκπαιδευτικές παροχές ήταν περιορισμένες, καθώς η απουσία Πανεπιστημιακού ιδρύματος έπαιξε μεγάλο ρόλο στην μειωμένη E & A. Στην περιοχή η μόνη πηγή E & A είναι το Επιστημονικό και Τεχνολογικό Πάρκο, καθώς και η West Lakes Science από τον ιδιωτικό επενδυτή British Nuclear Fuels που ειδικεύεται στην Βιο-αναλυτική και Κυτταρογενετική. (Kalantaridis and Bika, 2010)

Σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας για την «επιλεκτική μετανάστευση προς την ύπαιθρο» συγκλίνει στο ότι πρόκειται για μια μετανάστευση νέου τύπου, όπου βασικό ζητούμενο είναι η ποιότητα ζωής, ένας νέος τρόπος ζωής, η αναζήτηση ενός ελκυστικότερου οικιστικού περιβάλλοντος (ως αντίδραση στα έντονα κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα των σύγχρονων πόλεων) και όχι η εύρεση εργασίας (Williams 1990 Persoon et al, 1997 Bryden και Bollman 2000).

Με τα παραπάνω ευρήματα συγκλίνουν και τα αποτελέσματα αντίστοιχων ερευνών στην Αυστραλία (Brunley, 1996: 72 Walmsley κ.α, 1998), δηλαδή ότι η μετανάστευση στις περιοχές της υπαίθρου επηρεάζεται κυρίως από μη οικονομικούς

παράγοντες. Η έρευνα του Walmsley (1998) συγκεκριμένα αποκαλύπτει ένα μοντέλο μετανάστευσης κατευθυνόμενο κυρίως προς τις ελκυστικές παραλίες της περιοχής. Το καλό φυσικό περιβάλλον, το κλίμα και η 'ξέγνοιαστη' ζωή είναι οι βασικότεροι παράγοντες έλξης· βέβαια, ιδίως τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, λαμβάνουν υπόψη και οικονομικές παραμέτρους. Εξάλλου, το μεταναστευτικό ρεύμα προς την ύπαιθρο συνδέεται στενά με την επικράτηση μιας ειδυλλιακής εικόνας της υπαίθρου που αναβιώνει κυρίως στις αναπτυγμένες χώρες (Ολλανδία, Γαλλία και Σουηδία - van Dam et al, 2002, Bryden και Bollman 2000· Buller και Hogart 1994). Η αναβίωση «ρομαντικών» εικόνων της υπαίθρου με ταυτόχρονη απομυθοποίηση της αστικής ζωής έχουν ανατρέψει παλαιότερα αρνητικά στερεότυπα και έκαναν επιθυμητή τη ζωή στην ύπαιθρο για σημαντική μερίδα ανθρώπων. Νέες αξίες αποδίδονται στην ύπαιθρο, που αποκτά πολλούς θετικούς συνειρμούς: ασφάλεια, κοινωνική συνοχή, καθαρό περιβάλλον, φυσική ομορφιά, σε αντίθεση με ένα εχθρικό και αβέβαιο αστικό περιβάλλον. Επιπλέον, η ύπαιθρος προβάλλει ως ένας νέος χώρος που προσφέρει ένα εναλλακτικό μοντέλο οργάνωσης της κοινωνίας 5 και της οικονομίας. Και οι ΠΚΑΠ εμφανίζονται ως οι εν δυνάμει κυρίαρχοι μεταρρυθμιστές αυτής της νέας προοπτικής (Marsden, 1998· Boyle και Halfacree, 1998· Stockdale et al, 2000· Paquette και Domon, 2003).

Στο πλαίσιο της Αγγλίας ως σύνολο, η αγροτική Cumbria αποτελεί την ενσάρκωση του «αγροτικού ειδυλλίου», με περισσότερο από το ήμισυ της συνολικής έκτασης να έχει χαρακτηριστεί οριστεί ως Εθνικό Πάρκο ή μια περιοχή εξαιρετικού φυσικού κάλλους. Έτσι, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η περιοχή προσελκύει μεγάλο αριθμό, πάντοτε, καταρτισμένο και έμπειρο, όπου οι νεοεισελθόντες κάτοικοι που οδηγούν την αύξηση του πληθυσμού την έχουν φθάσει να θεωρείται από τις πλέον οικονομικά ανεπτυγμένες αγροτικές περιφέρειες. (Kalantaridis and Bika, 2010)

5.4 Ο χαρακτήρας της καινοτομίας στην Cumbria

Στην βάση των παραπάνω στοιχείων, η Cumbria προσέλκυσε νέο πληθυσμό ο οποίος συνέβαλε στην μεταφορά νέας γνώσης και πληροφορίας και αύξησης της επιχειρηματικής δραστηριότητας με αποτέλεσμα την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και ισορρόπησε τη συγκράτηση νέων στην περιοχή. Η παραπάνω διαδικασία αναφέρεται σε παροχή προϊόντων αλλά και υπηρεσιών. Το περιεχόμενο

της καινοτομίας λοιπόν, αναφορικά με την περιοχή της Cumbria σχετίζεται με την εισαγωγή αυτής της νέας γνώσης και όχι με έναν συγκεκριμένο κλάδο. Η καινοτομία είναι συνδεδεμένη με την δράση των νέων επιχειρηματιών και όχι με την δημιουργία θεσμοθετημένων δικτύων, όπως είναι το Πανεπιστήμιο. Παρόλο που επηρεάζονται από τοπικούς παράγοντες τα νέα αυτά δίκτυα είναι κυρίως πέραν του τοπικού ανοίγοντας τη συζήτηση για ένα νέο πλαίσιο μελέτης των περιφερειακών συστημάτων καινοτομίας βασισμένων στη δράση των επιμέρους φορέων και των λύσεων που εισαγάγουν κυρίως σε σχέση με τα δομικά ή οργανωτικά εμπόδια που μπορεί να τους δημιουργήσει ο αγροτικό χώρος σε σχέση με την επιχειρηματική τους δραστηριότητα. Είναι σημαντικό ότι η έλλειψη θεσμοθέτησης των καινοτόμων δραστηριοτήτων δε σημαίνει απαραίτητα αδύναμους δεσμούς ανάμεσα στα δίκτυα γνώσης και τις επαφές. Το αντίθετο, έχει δημιουργήσει ένα συσσωρευμένο κεφάλαιο το οποίο έχει τις προϋποθέσεις να αλλάξει την πολιτική ατζέντα προς νέες θεσμικές αλλαγές και στην ευρύτερη περιφέρεια αφού έρχεται συνεχώς σε αντίθεση με την ταυτότητα της οικονομικής δραστηριότητας της περιοχής πριν την άφιξη των νέων κατοίκων (Kalantaridis and Bika, 2010)

Συμπεράσματα

Η σύγχρονη πρόκληση που αντιμετωπίζει η ευρωπαϊκή ύπαιθρος, αλλά και συνολικότερα ο αγροτικός χώρος είναι ουσιαστικά η επανευφύρεση του εαυτού της. Όπως διαπιστώσαμε και στην εργασία, πλέον αναφερόμαστε σε έναν χώρο όπου η γεωργία και ο ευρύτερος αγροτικός τομέας με το πέρασμα των ετών ακολουθεί μια πτωτική πορεία. Τα ποσοτικά στοιχεία αναδεικνύουν ένα σύνολο υπηρεσιών και επιχειρηματικών αλλαγών που προσδιορίζουν και διαφοροποιούν τον χαρακτήρα της σε σχέση με το παρελθόν. Βέβαια, στη μεταβατική περίοδο που διανύουμε, ζώντας σε μια εποχή ριζικών αλλαγών και ευρύτερου επαναπροσδιορισμού των προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης, η επένδυση στις νέες τεχνολογίες και στην καινοτομία προσδιορίζεται ως στρατηγικός στόχος για κάθε κράτος ως προς την ενίσχυση του μικροοικονομικού περιβάλλοντος. Με βάση την ανάλυση που ακολουθήθηκε από την βιβλιογραφική έρευνα, παρατηρήσαμε ότι η κρίση στον αγροτικό χώρο δεν έχει τα χαρακτηριστικά μιας τυπικής οικονομικής ή παραγωγικής κρίσης. Για τους ίδιους λόγους οι πιθανότητες ανάκαμψης καθώς και τα βιώματα των ατόμων που εμπλέκονται σε αυτή έχουν τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και για αυτό τη δική τους θεωρητική, μεθοδολογική και ερευνητική σημασία. Από αυτή την άποψη, οι αποκλίσεις και η πολλαπλότητα των αγροτικών περιοχών, των κοινωνικών ομάδων και των μορφών παραγωγής δεν επιτρέπει μια γενικευμένη πρόσληψη άλλοτε ως αισιόδοξη επιστροφή- αναγέννηση, και άλλοτε ως αξεπέραστη κρίση και παρακμή του αγροτικού χώρου. Έτσι, λοιπόν, το νέο αυτό περιβάλλον με προσδιοριστικά χαρακτηριστικά όπως ο διεθνής ανταγωνισμός, οι ριζικές τεχνολογικές αλλαγές, η ταχύτερη ροή της πληροφορίας και της επικοινωνίας, η αυξανόμενη πολυπλοκότητα των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων η εξάπλωση της παγκοσμιοποίησης αλλά και η οικονομική κρίση επιβεβαιώνουν την ανάγκη για μετάβαση σε μια οικονομία μάθησης.

Η καινοτόμος επιχείρηση είναι μια δυναμική εξελισσόμενη οντότητα η οποία μέσα από δυνάμεις και διαδικασίες παραγωγής που συνθέτουν νέες καταστάσεις και νέα μέσα παραγωγής και καταστρέφουν τα υφιστάμενα, σπάει την κατάσταση στασιμότητας (stationary state) και πυροδοτεί την ανάπτυξη (αύξηση συνολικής παραγωγής, βελτίωσης της ποιότητας, δημιουργία νέα γνώσης, αύξηση των εισοδημάτων και της απασχόλησης). Η καινοτομική διαδικασία σε επίπεδο

επιχείρησης επηρεάζεται από το περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιείται η επιχείρηση και από τις συνθήκες που επικρατούν σε αυτό. Έτσι, περιφέρειες με υψηλά επίπεδα ανταγωνιστικότητας, πολλά πεδία ακαδημαϊκών δραστηριοτήτων, πολιτιστικών δράσεων, άριστες δυνατότητες επικοινωνίας και συνεργασίας, ενδείξεις ανικανοποίητων αναγκών, διαθεσιμότητα εξειδικευμένου προσωπικού μετατρέπονται σε θεματοφύλακες της γνώσης και των ιδεών και εστίες διάχυσης της μάθησης.

Όπως διαπιστώσαμε, η επιχειρηματική διαδικασία που προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της υπαίθρου διακρίνεται από το φυσικό περιβάλλον όπως είναι ο τύπος εγκατάστασης της επιχείρησης, οι φυσικοί πόροι και η τοποθεσία γενικότερα. Επίσης, σημαντικό ρόλο αποτελεί το κοινωνικό περιβάλλον όπως είναι το κοινωνικό κεφάλαιο, η πολιτιστική κληρονομιά και η ταυτότητα της περιοχής καθώς και το σύνολο των θεσμών και οργανισμών που συγκεντρώνονται από τους κρατικούς και μη κρατικούς φορείς αλλά και το οικονομικό περιβάλλον όπου ανήκουν κυρίως παράγοντες που σχετίζονται με τις επενδύσεις υποδομών, τα επιχειρηματικά δίκτυα, τις τεχνολογίες επικοινωνίας και πληροφορικής. Στο σημείο αυτό αξίζει επίσης να σημειωθεί το συμπέρασμα ότι παρά την σπουδαιότητα που αποδίδεται στον ορισμό της επιχειρηματικότητας είναι πολύ δύσκολο να προσδιορισθούν όλοι εκείνοι οι παράγοντες που την επηρεάζουν. Αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στις διαφοροποιημένες δυνάμεις οι οποίες δρουν στις περιοχές της υπαίθρου και στις επιρροές που οι περιοχές αυτές ασκούν.

Αναφορικά με τα εργαλεία πολιτικής είδαμε ότι αυτά ενθαρρύνουν και στηρίζουν έντονα τα οριζόντια δίκτυα μέσω Κοινοτικών Πρωτοβουλιών και Προγραμμάτων όπως η Πρωτοβουλία LEADER, το οποίο έχει σχεδιασθεί με απώτερο σκοπό την ενίσχυση των επιχειρηματιών της υπαίθρου προκειμένου να αντιληφθούν την μακροπρόθεσμη δυναμικότητα της περιοχής τους. Ως στόχο έχει να ενθαρρύνει την υλοποίηση ολοκληρωμένων, υψηλής ποιότητας και ευρηματικών στρατηγικών για αειφόρο ανάπτυξη ενώ επικεντρώνονται σε συνεργασίες και δίκτυα συναλλαγών. Παράλληλα η Ε.Ε. αναγνωρίζοντας τις αδυναμίες της σε υπερεθνικό επίπεδο και έχοντας την πρωτοβουλία να οδηγήσει τα κράτη-μέλη στη νέα οικονομία της γνώσης, διαμορφώνει τη νέα της Στρατηγική «Ευρώπη 2020», στην προσπάθειά της να διαμορφώσει το ευρωπαϊκό περιβάλλον και να υποστηρίξει τις χώρες να αναπτύξουν την έρευνα και την καινοτομία. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιεί τα συστατικά για την ανάπτυξη της καινοτομίας (clusters, στρατηγικές συμμαχίες, δίκτυα μεταφοράς γνώσης, υποστήριξη πανεπιστημίων, χρηματοδότηση έρευνας, υποστήριξη διακρατικών

συνεργασιών, κ.α). καταλήγοντας στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας και την Ένωση Καινοτομίας. Ωστόσο, οι μελλοντικές πολιτικές για την ανάπτυξη της υπαίθρου θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους τον σπουδαίο ρόλο που διαδραματίζουν οι επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στις περιοχές αυτές καθώς και τη βαρύνουσα σημασία που έχει η διάρθρωση του κεφαλαίου εκκίνησης για την δημιουργία και την ίδρυση επιχειρήσεων. Ένας βασικός στόχος επιχειρηματικής πολιτικής θα μπορούσε, λοιπόν, να είναι η βελτίωση της δυναμικότητας των τοπικών θεσμών έτσι ώστε να σχεδιασθούν και να υλοποιηθούν ευέλικτοι συνδυασμοί μέτρων επιχειρηματικής πολιτικής με ιδιαίτερη έμφαση στο ανθρώπινο δυναμικό. Οι θεσμοί θα πρέπει να υιοθετήσουν μία προσέγγιση η οποία να επιτρέπει στον τοπικό πληθυσμό να διατυπώνει ελεύθερα τις απόψεις του και να συμμετέχει ενεργά στην εφαρμογή των εργαλείων. Οι πολιτικές «από κάτω προς τα πάνω» και τα καταλλήλως σχεδιασμένα εργαλεία πολιτικής είναι σε θέση να αυξήσουν το επίπεδο της επιχειρηματικότητας. Από τα παραδείγματα που χρησιμοποιήθηκαν για την κατανόηση τόσο της λειτουργίας της καινοτομίας όσο και του τοπικού της χαρακτήρα, διαπιστώθηκε ότι η προσέγγιση και των Συστημάτων Καινοτομίας είναι ευρεία. Η Ε.Ε. δεδομένου ότι καλείται να κινητοποιήσει το δυναμικό της (πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα, ανθρώπινο δυναμικό, τον επιχειρηματικό κόσμο, κ.α.), το οποίο χωρικά είναι διάσπαρτο, υιοθετεί τις Κοινότητες Γνώσης & Καινοτομίας οι οποίες δεν χρειάζονται την ισχυρή τοπική συνοχή και εμπιστοσύνη για να λειτουργήσουν.

Ολοκληρώνοντας, με την περίπτωση μελέτης της Cumbria κατέστη σαφές ότι η καινοτομία μπορεί να μην εμφανίζεται μόνο σε ένα προϊόν ή υπηρεσία που παράγεται σε έναν τόπο, αλλά μέσω μεταναστευτικών ρευμάτων (εσωτερική μετανάστευση πολλές φορές). Συγκεκριμένα, η μεταφορά γνώσης και νοοτροπίας (μεταφερομένη από αστικά κέντρα) μπορούν να συμβάλουν όχι μόνο στην αύξηση πληθυσμού αγροτικών περιοχών αλλά και να δημιουργήσουν δίκτυα καινοτομίας και επιχειρηματικότητας στον νέο τόπο εγκατάστασης.

Όλα τα παραπάνω συμπεράσματα είναι σημαντικά για τη μελέτη της καινοτομίας όχι μόνο στις προαναφερθείσες περιοχές αλλά και στον υπόλοιπο Ευρωπαϊκό χώρο, ιδιαίτερα για τις περιοχές που υπολείπονται καινοτομικής δραστηριότητας. Σε αυτό το πλαίσιο, η Ελλάδα είναι μια χώρα με μέτριες επιδόσεις καινοτομίας. Παρά το γεγονός ότι συγκεντρώνει πλεονεκτήματα όπως ανθρώπινους πόρους δε διαθέτει την νοοτροπία και την εμπειρία συνεργασίας. Όντας ένα κράτος

όπου η λειτουργία του κεντρικού κρατικού μηχανισμού παίζει σημαντικό ρόλο οι θεσμοθετημένες λειτουργίες του όπως η σημαντική ύπαρξη πανεπιστημιακών ιδρυμάτων καθώς και ερευνητικών κέντρων πολλές φορές μένει ανεκμετάλλευτη. Επιπλέον, το ασταθές πολιτικό κλίμα και οικονομικό περιβάλλον, ή έλλειψη καινοτόμων πολιτικών και η εξάρτηση σε επίπεδο χρηματοδότησης από την ΕΕ, χωρίς πάντα αυτή να απορροφάται ουσιαστικά επιβαρύνει τη λειτουργία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες παρότι είναι πια από τους πιο σημαντικούς κλάδους έχουν αντικίνητρα ως προς την ανάπτυξη όχι καινοτόμου δραστηριότητας αλλά και της ίδιας της βιωσιμότητας τους. Ακόμη περισσότερο, στην ελληνική περίπτωση αυτό που παρατηρείται κυρίως είναι ένα brain drain ατόμων με υψηλότερη εκπαίδευση στο πλαίσιο της οικονομικής κρίσης δηλαδή όλο και περιορισμένη εισαγωγή νέας γνώσης. Θα πρέπει να ειπωθεί ωστόσο ότι σε κάθε επίπεδο η κεντρική ιδέα για τη δημιουργία ενός συστήματος καινοτομίας είναι η συνεργασία στην πιο απλή της μορφή. Ακόμη, το γεγονός ότι συγκεκριμένες μορφές συνεργασίας (συστάδες επιχειρήσεων, βιομηχανικές περιοχές, κ.α.) ευνοούνται από το γεωγραφικό χώρο όπου λαμβάνουν χώρα είναι μια πραγματικότητα που μπορεί χρησιμοποιηθεί για την ανάπτυξη της καινοτομίας κατά τόπους και κατά συνθήκη ως ένα πρώτο βήμα για τη δημιουργία ενός νέου καινοτόμου δικτύου με την πρωτοβουλία δρώντων που θα δημιουργήσει καταρχήν τις συνθήκες για ένα πιο ανοιχτό προσανατολισμό των ελληνικών περιφερειών με το εξωτερικό περιβάλλον με γνώμονα όμως πάντα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους.

Βιβλιογραφία

- Aghion, P. (2005), 'Growth and institutions', *Empirica*, vol. 32.
- Aldrich, H. and Zimmer, C. (1986). "Entrepreneurship through Social Networks". In *The Art and Science of Entrepreneurship*, (eds) Sexton, D.L. and Smilor, R.W. Cambridge, MA: Ballinger.
- Ancori B., Bureth A., Cohendet P.,(2000) "The Economics of Knowledge: The Debate about Codification and Tacit Knowledge", *Industrial and Corporate Change*, 9(2).
- Anderson, A.(2000), 'Paradox in the Periphery: an entrepreneurial reconstruction?', *Entrepreneurship and Regional Development*
- Audretsch, D. 2002, 'The innovative advantage of US cities', *European Planning Studies*, vol. 10,
- Barquero, A.V.,(2001) "The productive Dynamics and Urban Development: the Response of Victoria to the Challenge of Globalization", in Crevoisier O., and Camagni R., "LesMilieux Urbains: Innovation, Systèmes de Production et Ancrage". Neuchâtel: EDES.
- Beale C L (1975) The revival of population growth in non-metropolitan America. Economic Research Service, publication 605, US Department of Agriculture, Washington, DC.
- Berry B J L (1976) The Counterurbanization Process: Urban America since 1970, in Urban Affairs Annual Review volume 11 Ed. B J L Berry (Sage, Beverly Hills, CA).
- Bollman, R.A., Bryden, J.M. (Eds.), 1997. Rural Employment: An International Perspective. CAB International, London.
- Bruyat, C. & Julien, P.A. (2001). Defining the field of research in entrepreneurship, *Journal of Business Venturing*, 16(2).
- Bryden J, Bollman R, 2000, "Rural Employment in Industrialised Countries" *Agricultural Economics*
- Busch, I. and Juska, A. (1997). "Beyond Political Economy: Actor Networks and the Globalisation of Agriculture", *Review of International Political Economy* 4(4).
- Camagni, R.P. (1995). "The Concept of Innovative Milieu and its Relevance for Public Policies in European Lagging Regions", *Papers in Regional Science* 74(4).

- Camagni, R.P. (1991). *Innovation Networks: Spatial Perspectives*. London: Belhaven-Pinter.
- Carree, M and Thurik, R. (2002) The impact of Entrepreneurship on Economic Growth.
- Carter, S. (1997) , Small farms, small firms : the neglected entrepreneurs , Conference Proceedings 20th ISBA National Small Firms Policy and Research Conference : Generating Growth, vol. 2.
- Copus A. & Skuras, D. 2006, 'Business networks and innovation in selected lagging areas of the European Union: A spatial perspective', *European Planning Studies*, vol. 14.
- Cooke P., Braczyk H., and Heidenreich M., (eds.) (1998) "Regional Innovation Systems". (1st edition) London: UCL Press.
- Cooke P., (2001)"Regional Innovation Systems, Clusters, and the Knowledge Economy", *Industrial and Corporate Change* 10 (4).
- De Geus A., "The Living Company", London: Brealey, in Peneder M., (1990:36-37) "Entrepreneurial Competition and Industrial Location. Investigating the structural patterns and intangible sources of competitive performance", Edward Elgar: Cheltenham, 1997.
- Dicken, P. (1998) , Global shift: Transforming the world economy, PCP : London.
- Dickson, K.E. and Hadjimanolis, A. (1998). "Innovation and Networking Amongst Small Manufacturing Firms in Cyprus", *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research* 4(1).
- Doloreux D., (2003) "Regional Innovation Systems in the Periphery: the case of the Beauce in Quebec (Canada) ", *International Journal of Innovation Management*.
- Edquist, C., Hommen, L., (1999). *Systems of Innovation: Theory and Policy for the Demand Side. Technology in society*.
- Edquist, C., 1997. *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organisations*. Pinter, London.
- European Commission (1997), *Regional Development Studies, The EU Compendium of spatial planning systems and policies*, European Communities
- European Commission (2007), *MED Operational Programme 2007-2014*
- European Commission, (2013) "CAP reform - an explanation of the main elements".
- European Commission (2009) DG AGRI, *Rural Development in the European Union: Statistical and Economic Information*, European Commission: Brussels.

- Fox, W. F. and Porca, S. (2001). "Investing in Rural Infrastructure", *International Regional Science Review* 24.
- Fynes, B. & Ennis, S. 1997, 'Peripherality: concepts, issues and alternative frameworks', in *Competing from the periphery*, Fynes, B. & Ennis, S. (eds.), Oak Tree Press, Taylorville, IL.
- Fisher M.,(2005) "Innovation, Knowledge and Development" στο Επιστημονικές Μελέτες προς τιμήν του καθηγητή Νίκου Ι. Κόνσολα, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Florida, R. 1995, 'Toward the learning region', *Futures*, Vol. 27.
- Fritsch M., "How and Why Does the Efficiency of Regional Innovation Systems Differ"? in Brocker J., Dohse D., Soltwedel R., (Eds.) (2003), "Innovation Clusters and Interregional Competition", Springer- Verlag, Berlin
- Fynes, B. & Ennis, S. 1997, 'Peripherality: concepts, issues and alternative frameworks', in *Competing from the periphery*, Fynes, B. & Ennis, S. (eds.), Oak Tree Press, Taylorville, IL, pp
- Gatrell, J. 1999, 'Re-thinking economic development in peripheral regions', *The Social Science Journal*, vol. 36,
- Gartner, W.B. (1988). 'Who Is an Entrepreneur?' is the wrong question. *American Journal of Small Business*.
- GAYNOR, G.H, (2002), «*Innovation by Design: What It Takes to Keep Your Company on the Cutting Edge*», AMACON – American Management Association.
- Goodall, B. 1987, *The Dictionary of Human Geography*, Penguin, London
- Gordon, I.R., McCann, P., (2005). Innovation, Agglomeration, and Regional Development. *Journal of Economic Geography* 5.
- Gössling, T. & Rutten, R. 2007, 'Innovation in regions', *European Planning Studies*, vol. 15.
- Gray J., 2000, «The common agricultural policy and the re-invention of the rural in the European Community», *Sociologia Ruralis*, vol. 40, no 1, pp. 30-52.
- Gregory D., 1994, *Geographical imaginations*, Oxford, Blackwell.
- Grimes, S. (2000) Rural areas in the information society : diminishing distance or increasing learning capacity? *Jurnal of Rural Studies*, vol. 16

- Hadjimichalis, C. and Vaiou, D. (1987) Changing Patterns of Uneven Regional Development and Forms of Social Reproduction in Greece, *Society and Space*, vol.5.
- Hakansson, H. and Ford, D. (2000), "How Should Companies Interact in Business Networks?", *Journal of Business Research* 55.
- Halfacree K. (2006), «From dropping out to leading on? British countercultural back to-the-land in a changing rurality». *Progress in Human Geography*, Vol.30, No 3, pp. 309–336.
- Halfacree K. (2008), «To revitalise counterurbanisation research? Recognising an international and fuller picture», *Population, Space and Place*, No 14, pp. 479–495.
- Harvey D., 1996, *Justice, nature and the Geography of difference*, Oxford, Blackwell.
- Havnes, P-A. and Senneseth, K. (2001). "A Panel Study of Firm Growth Among SMEs in Networks", *Small Business Economics* 16,
- Hetland, P. and Meier-Dallach, H-P. (1998). *Domesticating the World Wide Webs of Information and Communication Technology*. Luxembourg: European Commission.
- Hodge, I. (1997) The integration of the rural economy. *Built Environment*, 3(3)
- Ilbery, B. and Kneafsey, M. (1998). "Product and Place: Promoting Quality Products and Services in the Lagging Rural Regions of the European Union", *European Urban and Regional Studies* 5.
- Ilbery, B. (1998) *The geography of rural change*. Longman, London.
- Isaksen A.,(2001) "Building Regional Innovation Systems: a Possibility of Endogenous Industrial Development in the Global Economy", *Canadian Journal of Regional Science* 2001.
- Low, M.B. & MacMillan, I.C. (1988). *Entrepreneurship: past research and future challenge*. *Journal of Management*, 14(2),
- Isard, W. (1992) Τι είναι η Περιφερειακή Επιστήμη, στο Περιφερειακή Ανάπτυξη και Πολιτική, Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα.
- Johannisson, B. (1995). "Paradigms and Entrepreneurial Networks – Some Methodological Challenges", *Entrepreneurship and Regional Development* 7,
- Kalantaridis, C. (2003) , *Understanding entrepreneurial behavior*, Ashgate : London.

- Karagouni Glykeria, Papadopoulos, I., 2006. The Impact of Technological Innovation Capabilities on the Competitiveness of a Mature Industry. MIBES Transactions On – Line International Journal ISSN 1790-9899, Vol. 1, Issue 1,
- Keeble, D., Tyler, P. and Lewis, G. (1992) Business Success in the Countryside: The Performance of Rural Enterprise (London: HMSO).
- Keeble, D. and Tyler, P. (1995). “Enterprising Behaviour at the Urban-Rural Shift”, *Urban Studies* 32 (2),
- Klein Woolthuis, R., Lankhuizen, M., Gilsing, V., 2005. A System Failure Framework for Innovation Policy Design. *Technovation* 25 (6)
- Klein Woolthuis, R., Lankhuizen, M., Gilsing, V., 2005. A System Failure Framework for Innovation Policy Design. *Technovation* 25 (6)
- Labrianidis, L. (ed) (2004) The future of Europe’s rural periphery. Ashgate: London
- Little, J. and Austin, P. (1996) ‘Woman and the rural idyll’, *Journal of Rural Studies*, vol. 12(2).
- Littunen, H. (2000a). ‘Networks and Local Environmental Characteristics in the Survival of New Firms’, *Small Business Economics* 15.
- Lockie, D. and Kitto, S. (2000). “Beyond the Farm Gate: Production-Consumption Networks and Agri-food Research”, *Sociologia Ruralis* 40(1).
- Lundvall B. A., (ed.) (1992) "National Systems of Innovation: Towards o Theory of Innovation and Interactive Learning ". London: Pinter.
- Mason, C. and Harisson, R. 1993 Spatial variations in the role of equity investment in the financing of SMEs, in Curran, J. and Storey, D. S. (eds), *Small Firms in Urban and Rural Locations* (London: Routledge).
- Marsden, T. (1998), ‘New rural territories: regulating the differential rural space’, *Journal of Rural Studies*, Vol. 14 No. 1.
- Marsden, T., Murdoch, J., Lowe, P., Munton, R. and Flynn, A. (1993), *Constructing the Countryside*, UCL Press, London.
- Massey D., 1999, *Power-Geometries and the Politics of space-time*, University of Heidelberg, Geography Series.
- McGrath, R.G. & MacMillan, I.C. (2000). *The Entrepreneurial Mindset*. Boston: Harvard Business School Press.
- Mitchell, C. (1998). “Entrepreneurialism, Cmmodification and Creative Destruction: A Model of Postmodern Community Development”, *Journal of Rural Studies* 14,

- Murdoch, J. (2000). "Networks – A New Paradigm of Rural Development?", *Journal of Rural Studies* 16.
- Murdoch, J. and Marsden, (1994): Reconstituting rurality: the changing countryside in an urban context. London: UCL Press.
- Nelson R.R., and Winter S., "An Evolutionary Theory of Economic Change", the Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1982.
- Nonaka, Ikujiro (1991). The knowledge creating company. Harvard Business Review 69.
- OECD (1994) , The contribution of amenities to rural development, OCDE: Paris.
- OECD (2001) Understanding the digital divide, Paris : OECD
- ORGANIZATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION & DEVELOPMENT, (2005), «The Oslo Manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data», A joint publication of OECD and EUROSTAT.
- Ostgaard, T. A. and Birley, S. (1996). "New Venture Growth and Personal Networks", *Journal of Business Research* 36.
- Pittaway, L., Robertson, M., Munir, K., Denyer, D., Neely, A., (2004). Networking and Innovation: A Systematic Review of the Evidence. International Journal of Management Reviews.
- Polanyi M., (1962) "Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy", Chicago: University of Chicago Press.
- Porter, M. "Clusters and Government Policy", (2002) *Wirtschaftspolitische Blätter*, 47(2).
- Ray, C. (1998). "Culture, Intellectual Property and Territorial Rural Development", *Sociologia Ruralis* 38
- Ray, C. (1999). "Endogenous Development in the Era of Reflexive Modernity", *Journal of Rural Studies* 15(3),
- Romijn, H. & Albaladejo, M. (2002), 'Determinants of innovation capability in small electronics and software firms in southeast England', *Research Policy*, vol. 31,
- Ruoss, E. and Thompson, D.B.A. (1999). "Introduction: The Alps and the Mountains of Northern Europe". In *Global Change in the Mountains*, (ed.) Price, M. New York: Parthenon Publishing
- Say, J.B (1804). *Traite de economiepolitique: ou, simple exposition de la maniere don't se forment, se distribuent et se consomment les richesses*, Arthur Bertrent : Paris.

- Shane, S. & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25
- Stevenson, H.H. & Gumpert, D.E. (1985). The heart of entrepreneurship. *Harvard Business Review*, 85(2).
- Stockdale, A; Findlay, A and Short, D (2000) 'The repopulation of rural Scotland: opportunity and threat'. *Journal of Rural Studies*, 1.
- Schumpeter J.,(1947) "The Creative Response of Economic History", *Journal of Economic History*,7(2): 149-159, rep. in Witt U., (ed) (1993) "Evolutionary Economics", Aldershot, Elgar.
- Schumpeter, J. A (1952) *Can capitalism survive?*, New York, Harper and Row
- Short, J. (1991), *Imagined country: society, culture and environment*, Routledge : London.
- Smallbone, D., North, D. & Kalantaridis, C. 1999, 'Adapting to peripherality: a study of small rural manufacturing firms in Northern England', *Entrepreneurship and Regional Development*, vol. 11.
- Stevenson, H.H. & Gumpert, D.E. (1985). The heart of entrepreneurship. *Harvard Business Review*, 85(2).
- Storper M.,(1997) "The Regional World: Territorial Development in a global Economy", New York:The Guilford Press.
- Teece D. J., (1981)"The Market of Know-How and the Efficient Transfer of Technology", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 458.
- Van Depoele Laurent (1997-1998), "Η αγροτική ανάπτυξη για την περίοδο 2000-2006. Το συνέδριο καθιερώνει το ρόλο του LEADER", *Leader magazine*, No. 16
- Vesper, K.H. (1980). *New Venture Strategies*. Prentice Hall: Englewood Cliffs.
- Vining, D. R. Jr. and T. Kontuly "Population Dispersal From Major Metropolitan Regions: An International Comparison," *Regional Science Research Institute Discussion paper No. 100*, and *International Regional Science Review*, Vol. 3.
- Westhead, P., Wright, M. and Ubscaran, D. 2000 *Think global, act local: market selection strategies reported by rural and urban firms*, UNIEI papers, Nottingham.
- Wall, E., Ferrazzi, G. and Schyer, F. (1998). "Getting the Goods on Social Capital", *Rural Sociology* 63(2),

- Walmsley, D.J. & Young, M. (1998) Evaluative images and tourism: the use of perceptual constructs to describe the structure of destination images, *Journal of Travel Research*.
- Whatmore, S. and Thorne, L. (1997). "Nourishing Networks: Alternative Geographies of Food". In *Globalising Food: Agrarian Questions and Global Restructuring*, (eds.) Goodman, D. and Watts, M. London: Routledge.
- Whiteley, (1998). "Economic Growth and Social Capital", *ECPR-News* 9(3).
- Wilson, G., (2007) Multifunctional agriculture : A transition theory perspective. CABI, Wallingford.
- Williams JGK, Kubelik AR, Livak KJ, Rafalski JA, Tingey SV (1990) DNA polymorphisms amplified by arbitrary primers are useful as genetic markers. *Nucleic Acids*.
- Woods, M. (2011), *Rural*, New York: Routledge.
- Woods, M. (2005) *Rural Geography*. Sage Publications.
- Βασιλειάδης, Α. (2008) Επιχειρηματικότητα-Αρχικές προσεγγίσεις, Ινστιτούτο Ανάπτυξης Επιχειρηματικότητας.
- Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ. (2009) Καινοτόμος Επιχειρηματικότητα , Εκδόσεις Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ, Αθήνα.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2007) Αναπτυσσόμενες Περιφέρειες, Αναπτυσσόμενη Ευρώπη. Τέταρτη έκθεση για την οικονομική και κοινωνική συνοχή.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Γενική Διεύθυνση Γεωργίας. *Μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π.: Αγροτική Ανάπτυξη*, <http://www.europa.eu.int>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1999. *Σχέδιο Ανάπτυξης του κοινοτικού Χώρου (Σ.Α.Κ.Χ.). Προς τη Χωρικά Ισορροπη και Αειφόρο Ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1997. *Σχέδιο Ανάπτυξης του κοινοτικού Χώρου (Σ.Α.Κ.Χ.). Πρώτο Επίσημο Σχέδιο Εκθεσης*, Noordwijk .
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1994. *Ευρώπη 2000+, Συνεργασία για τη Χωροταξία στην Ευρώπη*, Βρυξέλλες.
- Ευστράτογλου, Σ., 1998. *Μελέτη - Ερευνα για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του Αγροτικού Χώρου*, Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Περιβάλλον», Αθήνα.

- Ιωαννίδης, Σ.,(2005) Η έννοια και η σημασία της επιχειρηματικότητας, Κεφάλαιο 1, Βασικό Εκπαιδευτικό Υλικό, Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα: «Τεχνολογία &Επιχειρηματικότητα», Επιστημονικός Υπεύθυνος: Παπαγιαννάκης, Λ., ΕΜΠ, Αθήνα.
- Ιωαννίδης, Σ., Τσακανίκας, Α., Χατζηχρήστου, Α.,(2009) Η επιχειρηματικότητα στα πρόθυρα της κρίσης – Η έρευνα του *GEM 2008-2009*, Ινστιτούτου Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών.
- Ιωσηφίδης , Θ. και Παπαδόπουλος, Α. Γ., (2004) Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός στον αγροτικό χώρο. Στο Παπαδόπουλος Α.Γ (επιμέλεια), Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο. Αθήνα : Εκδόσεις Gutenberg
- Καζακόπουλος, Δ., Κλωνάρης, Σ., Κουτσούρης, Α. (2000), “Η δημιουργία επίλεκτων αγορών ως μοχλός αγροτικής ανάπτυξης”, *Εισήγηση στο 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας με θέμα: Αναζητώντας το Αύριο της Ελληνικής Γεωργίας*, 24-25 Νοεμβρίου 2000, Θεσσαλονίκη.
- Καϊτατζή – Γουίτλοκ Σ., (2003)"Η Επικράτεια των Πληροφοριών", Κριτική.
- Καρανικόλας, Π., 2000. *Αγροτική Ανάπτυξη σε Παραμεθόριες Περιοχές. Αξιοποίηση Φυσικών Πόρων και Ανθρώπινου Δυναμικού*, Διδακτορική διατριβή, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας και Ανάπτυξης, Αθήνα.
- Καστάνη, Κ και Σκαρμαγκά, Β. (1997) Η Περιφερειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης : Από την ΕΟΚ στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Κέντρο Έρευνας και Περιφερειακής Αναπτύξεως « Ιερώνυμος Πίντος» , Αθήνα.
- Κονσόλας, Ν. (1997) Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση Αθήνα
- Μπεόπουλος Ν., 2005, «Πολυλειτουργικότητα. Από μια αμφίσημη έννοια, σε μια αμφίσημη πολιτική», στο Π. Καρανικόλας και Ν. Μαρτίνος (επιμ.), Διεθνές εμπόριο γεωργικών προϊόντων και πολυλειτουργική γεωργία. Πλαίσιο πολιτικής και οικονομικές λειτουργίες, Αθήνα, Μαΐστρος, σ. 171-198.
- Πάκος Θ., (2005)"Πολιτική Περιφερειακής Ανάπτυξης και Νεοκλασική Θεωρία", στο Επιστημονικές Μελέτες προς Τιμήν του Καθηγητού Νίκου Ι. Κόνσολα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Παπαδόπουλος, Α., 1999. *Η Αγροτική Αναδιάρθρωση και η Γεωργία: Προς μια Πολιτική Οικονομία του Αγροτικού Χώρου* στο Λουλούδης Λ., Μπεόπουλος Ν. (επιμ.) Κριτικές Προσεγγίσεις της Ανάπτυξης και της Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Υπαιθρου, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα

Παπαδόπουλος Α.Γ., 2004, «Το διακύβευμα της αγροτικής ανάπτυξης σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο», στο Α.Γ. Παπαδόπουλος (επιμ.), Η ανάπτυξη σε μια πολυλειτουργική ύπαιθρο, Αθήνα, Gutenberg, σ. 13-49.

ΠΑ.Σ.Ε.ΓΕ.Σ., (2013). Η Κοινή Αγροτική Πολιτική μετά το 2014.

Πέζαρος , Π. (2008) Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ και η εφαρμογή της στην Ελλάδα : Θεσμικές και Πολιτικές διαστάσεις . Στο Ελληνική πολιτεία και αγροτική πολιτική. Επιμέλεια Κριμπά Κ. και Λουλούδη Λ., Ακαδημία Αθηνών . Αθήνα.

Πετράκος, Γ και Ψυχάρης, Γ. (2004) Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Σκορδίλη Σ. (2007) «Η έννοια της περιφέρειας – Περιφεριοποίηση – Περιφερειακές ανισότητες».

Διαδικτυακές πηγές

www.ec.europa.eu/eurostat

www.gov.uk/government/organisations/department-for-environment-food-rural-affairs

www.ordnancesurvey.co.uk

www.cumbria.ac.uk

www.keskisuomi.fi

www.northumberland.co.uk